

T.C

KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İŞLETME ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE İLE AFGANİSTAN'DA KOOPERATİFÇİLİĞİN
GENEL OLARAK KARŐILASITIRILMASI VE
DEĞERLENDİRİLMESİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA**

Khwaja Walid SHİRPOR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR-2022

©2022-Khwaja Walid SHIRPOR

T.C

KIRŞEHİR AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İŞLETME ANABİLİM DALI

TÜRKİYE İLE AFGANİSTAN'DA KOOPERATİFÇİLİĞİN

GENEL OLARAK KARŞILAŞTIRILMASI VE

DEĞERLENDİRİLMESİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

A STUDY ON A GENERAL COMPARISON AND

EVALUATION OF COOPERATIVES IN TURKEY AND

AFGHANISTAN

Hazırlayan

Khwaja Walid SHİRPOR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Ertuğrul GÜREŞCİ

KIRŞEHİR-2022

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi, Khwaja Walid SHIRPOR tarafından hazırlanan “*Türkiye İle Afganistan’da Kooperatifçiliğin Genel Olarak Karşılaştırılması Ve Değerlendirilmesi Üzerine Bir Çalışma*” adlı tez çalışması 20/06/2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği/oyçokluğu ile **YÜKSEK LİSANS** olarak kabul edilmiştir.

Danışman(İmza)

Doç. Dr. Ertuğrul GÜREŞÇİ

Üye.....(İmza)

Doç. Dr. Fatih Ferhat ÇETİNKAYA

Üye.....(İmza)

Prof. Dr. Sabri AZGÜN

Yukarıdaki İmzaların, Adı Geçen Öğretim Üyelerine Ait Olduğunu Onaylarım.

.../.../2022

(İmza)

Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../2022

Khwaja Walid SHIRPOR

İmza

ÖZET

TÜRKİYE İLE AFGANİSTAN'DA KOOPERATİFÇİLİĞİN GENEL OLARAK KARŞILAŞTIRILMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan: Khwaja Walid SHİRPOR

Danışman: Doç. Dr. Ertuğrul GÜREŞÇİ

2022- (CLXIII-110)

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İşletme Anabilim Dalı

Jüri

Doç. Dr. Ertuğrul GÜREŞÇİ

Doç. Dr. Fatih Ferhat ÇETİNKAYA

Prof. Dr. Sabri AZGÜN

Kooperatifçilik, karşılıklı yardımlaşma, dayanışma ve işbirliğine dayalı olaraklığı esas alan ekonomik ve sosyal bir faaliyet olarak tanımlanmaktadır. İnsanlık tarihi kadar eski olan kooperatifçiliğin, günümüzde özellikle gelişmiş ülkelerde, birçok alanda faaliyet içerisinde olduğu bilinmektedir. Kooperatifçilik ekonomik özgürlük, üretim, girişimcilik ve sosyalleşmeyi de teşvik ettiği için, bir tür gelişmişlik göstergesi olarak ta kabul edilmektedir. Gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye’de de kooperatifçiliğin geçmişi oldukça eskilere dayanmaktadır. Türkiye’nin gelişen ve değişen dünyada, kooperatifçilik konusunda yeni adımlar attığı da bilinmektedir. Türkiye’nin kooperatifçilik deneyim ve birikimini, özellikle geri kalmış ve yoksul ülkelere aktarması da bu noktada oldukça önemlidir. Konuya bu açıdan bakıldığında, Türkiye’nin tarihsel ve kültürel bağları oldukça zengin olan Afganistan ile olan ilişkileri giderek yeni bir boyut kazanmaktadır. Özellikle son yıllardaki mülteci sorunu, Türkiye ile Afganistan’ı birbirine daha da yakınlaştırmıştır. Bu yakınlaşma sürecinde, Türkiye’nin kooperatifçilik deneyimi ile Afganistan’ın karşılaştırılması ve bu karşılaştırmadan elde edilen sonuçların değerlendirilmesi, Afganistan’ın gelişimine katkı sağlayacak ve Türkiye-Afganistan ilişkilerini de geliştirebileceği beklenmektedir.

Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve T.C. Ticaret Bakanlığı verilerine göre dünyada yaklaşık 2,6 milyon kooperatif ve bu kooperatiflerin bir milyarı aşkın ortağı bulunmaktadır. Dünya nüfüsünün % 13,82'si bir kooperatife ortak olup bu oran Türkiyede % 7,88, Afganistan'da ise % 1'in oldukça altındadır. Küresel ekonomi içindeki payı % 4'ler civarında olan kooperatiflerin, payının daha da artacağı öngörülmektedir. Yaşanan Covid 19 pandemisi ve gıda krizi, kooperatiflerin önemini daha da arttırmıştır. Bu noktadan hareket edilerek bu çalışmada, Afganistan'ın içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasi krizin aşılmasında kooperatiflerin önemine dikkat çekilmiştir. Çalışmada, Türkiye ve Afganistan'ın tarihsel ve kültürel bağlarının yakın olduğu düşünülerek Afganistan'daki kooperatifçiliğin geliştirilmesinde Türkiye'nin bir rol modeli olabileceği kanatine çeşitli veriler kullanılarak varılmıştır. Bu veriler, Türkiye, Afganistan ve dünyadaki kooperatifçilik ile ilgili rakamsal verilerden oluşmuş olup bunların mukayese edilmesi ile yeni verilerin oluşturulması sağlamıştır. Çalışmada ayrıca Türkiye ile Afganistan arasındaki kooperatifçilik tarihsel süreç, mevzuat ve idari yapı yönü ile de karşılaştırılmış ve her iki ülke arasında kooperatifçilik ile ilgili ortak ve farklı yönler tespit edilmiştir. Yapılan bu çalışma ile Afganistan'daki ekonomik ve sosyal sorunlara kooperatifçilik penceresinden bakılmış ve Türkiye ile mukayese edilerek bu konudaki bilimsel çalışmalardaki büyük bir boşluğun doldurulmasına katkı sağlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Afganistan, Gelişme, ICA (Uluslararası Kooperatifler Birliği), Kalkınma, Kooperatifçilik, Türkiye.

ABSTRACT

A STUDY ON A GENERAL COMPARISON AND EVALUATION OF COOPERATIVES IN TURKEY AND AFGHANISTAN

M. Sc. Thesis

Preparer: Khwaja Walid SHIRPOR

Advisor: Doç. Dr. Ertuğrul GÜREŞCİ

2022- (CLXIII-110)

Kırşehir Ahi Evran University, Graduate School Of Social Sciences

Department of Business Administration

Jury

Associate. Dr. Ertuğrul GÜREŞCİ

Associate. Dr. Fatih Ferhat ÇETİNKAYA

Prof. Dr. Sabri AZGÜN

Cooperatives are defined as an economic and social activity based on mutual aid, solidarity and cooperation. It is known that cooperatives, which are as old as the history of humanity, are active in many fields, especially in developed countries. Since cooperatives encourage economic freedom, production, entrepreneurship and socialization, it is also accepted as a kind of development indicator. In Turkey, which is a developing country, the history of cooperatives goes back to very old times. It is also known that Turkey has taken new steps in the field of cooperatives in the developing and changing world. It is also very important at this point that Turkey transfers its experience and knowledge of cooperatives, especially to underdeveloped and poor countries. From this point of view, Turkey's relations with Afghanistan, which has rich historical and cultural ties, gradually gain a new dimension. In particular, the refugee problem in recent years has brought Turkey and Afghanistan closer together. In this convergence process, it is expected that the comparison of Turkey's cooperative experience with Afghanistan and the evaluation of the results obtained from this comparison will contribute to the development of Afghanistan and can also improve Turkey-Afghanistan relations.

International Monetary Fund (IMF), World Bank and T.C. According to the data of the Ministry of Commerce, there are approximately 2.6 million cooperatives in the world and more than one billion members of these cooperatives. 13.82% of the world population is a partner in a cooperative, this rate is

7.88% in Turkey and well below 1% in Afghanistan. It is predicted that the share of cooperatives, whose share in the global economy is around 4%, will increase even more. The Covid 19 pandemic and the food crisis have further increased the importance of cooperatives. From this point of view, in this study, attention was drawn to the importance of cooperatives in overcoming the economic, social and political crisis in Afghanistan. In the study, considering that the historical and cultural ties of Turkey and Afghanistan are close, it has been reached by using various data that Turkey can be a role model in the development of cooperatives in Afghanistan. These data are composed of numerical data related to cooperatives in Turkey, Afghanistan and the world, and by comparing them, new data has been created. In the study, cooperatives between Turkey and Afghanistan were compared in terms of history, process, legislation and administrative structure, and common and different aspects of cooperatives between both countries were determined. With this study, the economic and social problems in Afghanistan were looked at from the perspective of cooperatives and compared with Turkey, it was tried to fill a big gap in scientific studies on this subject.

Keywords: Afghanistan, Development, ICA (International Union of Cooperatives), Cooperatives, Turkey.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasında önemli bir yapı olan kooperatifçilik konusu, çeşitli yönleri ile ele alınarak çalışmanın teorik altyapısı oluşturulmuştur. Özellikle Covid 19 pandemi sürecinde ve yaşanan gıda kirizinden bir çok ülke olumsuz etkilenmiş ve yaşanan bu kirizden çıkış yollarının arandığı bu dönemde, kooperatiflerin önemi daha da artmıştır. Üretimden tüketime kadar tedarik zincirinin oluşmasında, tekelleşmeyi önleyici ve demokratik bir katılım için, kooperatifleşme önemli bir araç olarak düşünülmektedir. Sanayi Devrimi sonrasında zengin-fakir ülkeler ayarımının yerini gelişmiş, gelişmekte olan ve geri kalmış ülkeler almıştır. Dünya kaynaklarının adil kullanılmaması, savaşlar, terör, küresel ısınma ve bunun gibi global etkiler, Afganistan gibi bazı ülkeleri ekonomik siyasi ve sosyal kirizlere sürüklemiştir.

Afganistan'ın yaşadığı derin insani kiriz, bu ülke için yeni arayışlarında tartışılmasını neden olmuştur. Afganistan ile tarihi ve kültürel bağları derin olan Türkiye'nin, Afganistan'ın içinde bulunduğu bu çıkmazdan, bir çıkış için umut oluşturabileceği çeşitli çevrelerce dile getirilmektedir. Kooperatifleşmenin özellikle geri kalmış ülkelerde, ekonomik ve sosyal sorunların çözümünde etkin olabileceği söylenebilir. Bu çalışmada, Afganistan için kooperatifleşme yolu ile toplumsal bir gelişmenin sağlanabileceği ve bunda da Türkiye'nin bir rol model olabileceği ön görülmüştür.

Yüksek lisans çalışmaların sürecinde beni destekleyen ve Afganistan'ın içinde bulunduğu zor şartlara rağmen benim konu ile bütünleşmemi sağlayan danışman hocam Doç.Dr. Ertuğrul GÜREŞCİ'ye teşekkürlerimi bir borç olarak bildiririm.

Kırşehir-2022

Khwaja Walid SHIRPOR

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	iv
BİLDİRİM	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	viii
ÖNSÖZ	x
TABLolar LİSTESİ.....	xiv
HARİTALAR LİSTESİ.....	xv
SİMGELER VE KISITLAMALAR	xvi
BÖLÜM I.....	1
1. GİRİŞ.....	1
1.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ.....	5
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	6
1.3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLAR	6
1.4. VARSAYIMLARI.....	7
1.5. TANIMLAR	7
1.6. MATERYAL VE METOT	9
BÖLÜM II	10
2. TÜRKİYE İLE AFGANİSTAN HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	10
2.1. TÜRKİYE’NİN GENEL COĞRAFİ YAPISI	10
2.1.1. Türkiye’nin Demografisi	11
2.2. TÜRKİYE EKONOMİSİ.....	12
2.2.1. Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü.....	12
2.2.2. Türkiye Ekonomisinin Sektörel Yapısı	14
2.2.2.1.Tarım Sektörü	15
2.2.2.2. Sanayi ve Hizmetler Sektörü	16
2.3. AFGANİSTAN HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	18
2.3.1. Afganistan’ın Genel Coğrafi Yapısı.....	18
2.3.2. Afganistan’ın Demografisi ve Toplumsal Yapısı	19
2.4. AFGANİSTAN EKONOMİSİ	20
2.4.1. Afganistan Ekonomisinin Genel Görünümü	20
2.5. AFGANİSTAN EKONOMİSİNİN SEKTÖREL YAPISI	22
2.5.1. Tarım sektörü	22
2.5.2. Sanayi ve Hizmetler Sektörü.....	23

BÖLÜM III.....	25
3. TÜRKİYE İLE AFGANİSTAN İLİŞKİLERİ.....	25
3.1. TARİHİ SÜRECİ.....	25
3.2. TÜRKİYE İLE AFGANİSTAN'IN EKONOMİK İLİŞKİLERİ	26
3.2.1. Türkiye ile Afganistan Arasındaki Ticari ve Ekonomik İlişkileri	28
<i>Tablo 3.2.1. Türkiye'nin Afganistan'la İthalat ve İhracat Rakamları (milyon \$).....</i>	<i>29</i>
<i>Tablo 3.2.2. İki Ülke Arasında Ticaretin Altyapısını Oluşturan Anlaşmalar ve Protokoller:</i>	<i>30</i>
Grafik 3.1. Afganistan İle Türkiye Dış Ticareti.....	31
3.3. TÜRKİYE İLE AFGANİSTAN'IN SİYASİ İLİŞKİLERİ	32
BÖLÜM IV	34
4. KOOPERATİF HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	34
4.1. GENEL OLARAK KOOPERATİFÇİLİK.....	34
4.2. Kooperatifçiliğin Tanımı ve Özellikleri.....	34
4.3. DÜNYADA KOOPERATİFÇİLİK.....	36
<i>Tablo 4.3.1. Dünyada Kooperatiflerin Üç Göstergeye İlk 10 Ülke Sıralaması:</i>	<i>37</i>
4.4. DÜNYADA BAZI BAŞARILI KOOPERATİFÇİLİK UYGULAMALARI	39
4.5. KOOPERATİFLERİN EKONOMİK VE SOSYAL YAŞAMDAKİ ROLÜ.....	41
BÖLÜM V.....	45
5. TÜRKİYE'DE KOOPERATİFÇİLİK	45
5.1. GENEL OLARAK TÜRKİYE'DE KOOPERATİFÇİLİK	45
<i>Tablo 5.1.1. Türkiye'de Kooperatifçilik Sayısı ve Ortak Sayısı</i>	<i>46</i>
5.2. Türkiye'de Kooperatifçiliğin Tarihi Süreci	49
5.3. Türkiye'de Kooperatifçilik Mevzuatı ve Yönetimi	52
5.4. AFGANİSTAN'DA KOOPERATİFÇİLİK.....	57
<i>Tablo 5.4.1. Afganistan'da kooperatiflerin sayısı ve ortak sayısı.....</i>	<i>58</i>
<i>Tablo 5.4.2. Afganistan'da Safran Kooperatifin Üretim ve Ekim Alanı</i>	<i>60</i>
5.5. Afganistan'da Kooperatifçiliğin Tarihi Süreci.....	61
5.6. Afganistan'da Kooperatifçilik Mevzuat ve İdari Yapısı	63
BÖLÜM VI.....	64
6. TÜRKİYE İLE AFGANİSTAN'IN KOOPERATİFÇİLİK YÖNDEN KARŞILAŞTIRMASI	64
6.1. Türkiye İle Afganistan'ın Kooperatifçilik Yönden Karşılaştırması.....	64
6.2. Türkiye İle Afganistan Kooperatiflerin Sayısal Bakımından Karşılaştırması.....	66
<i>Tablo 6.2.1. Türkiye, Afganistan ve Dünyadaki Kooperatif Sayıları ve Karşılaştırması</i>	<i>68</i>

6.3. TRKİYE İLE AFGANİSTAN'IN TARİHİ SÜREÇ KOOPERATİFÇİLİK YÖNDEN KARŞILAŞTIRMASI.....	69
<i>Tablo 6.3.1. Türkiye ve Afganistan'da kooperatifçiliğin karşılaştırması</i>	<i>71</i>
6.4. TÜRKİYE İLE AFGANİSTAN'IN MEVZUAT AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMA.....	71
SONUÇ	74
ÖNERİLER.....	82
KAYNAKÇA.....	84
ÖZGEÇMİŞ.....	95

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 3.2.1. <i>Türkiye'nin Afganistan'la İthalat ve İhracat Rakamları (milyon \$)</i>	29
Tablo 3.2.2. <i>İki Ülke Arasında Ticaretin Altyapısını Oluşturan Anlaşmalar ve Protokoller:</i>	30
Tablo 4.3.1. <i>Dünyada Kooperatiflerin Üç Göstergeye İlk 10 Ülke Sıralaması:</i>	37
Tablo 5.1.1. <i>Türkiye'de Kooperatifçilik Sayısı ve Ortak Sayısı</i>	46
Tablo 5.4.1. <i>Afganistan'da kooperatiflerin sayısı ve ortak sayısı</i>	58
Tablo 5.4.2. <i>Afganistan'da Safran Kooperatifin Üretim ve Ekim Alanı</i>	60
Tablo 6.1. <i>Türkiye İle Afganistan'ın Kooperatifçilik Yönünden Karşılaştırması</i>	64
Tablo 6.2. <i>Türkiye İle Afganistan Kooperatiflerin Sayısal Bakımından Karşılaştırması</i>	66
Tablo 6.2.1. <i>Türkiye, Afganistan ve Dünyadaki Kooperatif Sayıları ve Karşılaştırması</i>	68
Tablo 6.3.1. <i>Türkiye ve Afganistan'da kooperatifçiliğin karşılaştırması</i>	71

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 2.1. Türkiye'nin Coğrafi Konumu.....	10
Harita 2.3.1. Afganistan'ının Coğrafi Konumu.....	17

SİMGELER VE KISITLAMALAR

Çalışma içeriğinde kullanılmış olan kısaltmaların karşılığı aşağıda verilmiştir.

Kısıtlamalar	Açıklamalar
ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
COPAC	Uluslararası Kooperatif Federasyonu ve Geliştirme
FAO	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
GSYİH	Gayri Saf Yurt İçi Hasıla
ICA	Uluslar arası Kooperatifler Birliği
IMF	Uluslararası Para Fonu
KEK	Karma Ekonomik Komisyonun
PRT	Uluslararası Toplum Ekibi
RECCA	Afganistan Bölgesel Ekonomik İşbirliği Konferansı
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
SIDA	İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı
TGDG	Türkiye Gıda Dernekleri Federasyonu
TİKA	Türk İşbirliği Ve Koordinasyon Ajansı
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	Birleşmiş Milletlerin Kalkınma Programı
UNHCR	Birleşmiş Milletler Mülteciler Komisarlığı
YKTK	Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

Kooperatifçilik yardımlaşma, dayanışma ve işbirliğine dayalı, kâr amaçlı ekonomik olduğu kadar sosyal yönlü bir organizasyondur. Kooperatifler çoğu kez vakıf, dernek, sendika gibi Sivil Toplum Kuruluşlarıyla (STK) özdeşleştirilmekte ancak bu durum gerek kooperatifçilik düşüncesi gerekse de yasal mevzuatlara aykırıdır. Çünkü, kooperatiflerde yardımlaşma, dayanışma ve işbirliği, ekonomik bir düşünce ile yapılabilmektedir. Benzer şekilde, kooperatifler kolektif, komandit, limited veya anonim şirketlerle de ortak yönü olduğu kadar farklı yönleri de bulunmaktadır. Kooperatifler, bu kâr amaçlı yapılarla benzer yönü, kâr amaçlı ve işletmecilik anlayışı ile faaliyet göstermekte, ancak farklı yönü ise kooperatiflerde kâr, sermayeye göre değil kooperatifle yapılan işbirliği esasına göre dağıtılması ve kârın asla yardımlaşma, dayanışma ve işbirliğinin önüne geçmemesidir (Gönç ve Güreşci, 2017). Yine, kooperatiflerin bunlardan önemli bir farkı da kooperatiflerde her ortağın sermayesi ne olursa olsun sadece bir oy hakkının bulunmasıdır. Bu durum, kooperatifçilik düşüncenin ekonomik olduğu kadar demokratik işleyişinden de kaynaklanmaktadır. Ayrıca kooperatifler uluslararası bir anlayış içinde ve kooperatifçilik ilkelerine göre faaliyetlerini sürdürebilmektedir. Kooperatiflerin hukuki statüsü dünyanın farklı ülkelerinde ekonomik, işletmecilik ve ticaret mevzuatları içerisinde ele almaktadır (Geray, 2018).

Türk hukuk sisteminde de kooperatifler ve 6102 sayılı Yeni Türk Ticaret Kanununun 124. Maddesinde ‘Ticaret şirketleri; kolektif, komandit, anonim, limitet ve kooperatif şirketlerden ibarettir.’ Şeklinde bir tanımlama yapılmaktadır. Benzer şekilde 2012 yılındaki uluslararası kooperatifçilik yılının temel sloganı ‘Kooperatifler iyi işletme kurarlar’ olarak belirlenmiştir. Kooperatif, insan ihtiyaçlarını karşılıklı yardımlaşma yoluyla giderilmesini sağlamak ve ortakların çıkarlarını korumak amacıyla oluşturulan ekonomik bir kuruluştur. Kooperatifler, insanların ihtiyaçlarını karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle ve en az maliyetle karşılamak amacıyla kurulan tüzel kişiliklerdir. Kooperatifler, hem kişilerin tek başlarına yapmaya güçlerinin yetmediği işleri bir araya gelerek yapmalarını sağlar hem de toplumun kalkınmasına katkıda bulunur (Hazer, 1989). 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’na göre, kooperatif tüzel kişiliğe haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle

meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını, işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklar olarak tanımlanmıştır (Coltrain, 2000).

Kooperatifçilik tarihi çok eskilere dayanmaktadır. 18. Yüzyılın, Sanayi Devrimi sonrası kooperatifçilik hareketi dünyanın bir çok yerinde gelişme göstermiştir. İlk kooperatif 1844'te İngiltere'de (Rochdale) öncüleri olarak dünyaca ünlü 28 dokumacı tarafından kurulmuş ve daha sonra (CIA) kooperatifçilik ilkeleri olarak benimsediği ilkeleri uyguladılar. 1831'de Fransa'da ilk marangoz kooperatifi kuruldu, 1835'te Loyn kasabasında tüketici kooperatiflerinin kurulması imzalandı ve bir yıl sonra, 1836'da kooperatiflerin uygulanmasına başlamıştır. 1847'de, FW (Frederick William) belediye başkanı Misery, Raiffeisen'in öncülüğünde bir tüketici kooperatifi olarak kurulan, ancak daha sonra satın alma ve kredi işlevlerini de üstlenen bu kooperatifler, tasarruf ve borçlanmayı oluşturmuştur. İlk kooperatif bankaları 1972 yılında kurulmuştur (ICA, 2019).

1849 yılında Alman Satın Alma Kooperatifi (Handwerksrohstoff) ve 1850 (Handwerkskreditgenossenschaft) kurulmuştur. Bununla birlikte, Schulze Delitzch olarak bilinen esnaf kredi birliğinin dilekçeleri dosyalandı. ICA'nın üyeliği, kuruluşundan bu yana artmıştır 1913 yılında 24 ülkeden 3870 kooperatifin oluşturduğu 55 kooperatif birliğin üye bulunduğu İCA, yalnızca 20 milyon bireysel ortağı kapsıyordu, bu gün üye kooperatif sayıları 192 katlık bir artışla 742 bine bireysel ortak sayısı da 18 katlık bir artışla 368 milyona yükselmiştir (Çetin, 2015).

Kooperatiflerin ekonomik ve sosyal yaşamdaki rolü oldukça önemlidir. Geçmişten günümüze kadar insanların yaşamış olduğu bir çok sorunu aşmada kooperatifçiliğin öngürlüğü ilkelerle hareket edilmesinin önemi oldukça büyüktür. İnsanların sosyallaşması ve bir arada yaşaması onların geliştirebildikleri ortaklıklarla ve bu ortaklığın niteliği ile ölçülebilmektedir. Nitekim kadim birçok medeniyet güçlü sosyal yapısı ile günümüzdede ayakta durabilmektedir (Borjas, 1994; Ekici ve Tuncel, 2015).

Bir arada yaşayabilmenin evrensel kuralı karşılıklı saygı ve sevgiye dayandığı bilinen bir gerçektir. Ancak bunun sürdürülebilir ve karşılıklı olabilmesi için bir sistemin oluşması gerekmektedir. Bu durum en eski topluluklardan günümüze kadar en idalini bulma şeklinde yeni arayışlar ile devam etmektedir. Bu arayışların geliştirilebilmesi ve sağlam temellere oturabilmesi

gerekmektedir (Ünal, 2009). İnsanlık, geçirmiş olduğu ve gelecekte de etkilerinin devam edebileceği iki önemli devrim niteliğindeki aşamadan geçmiştir. Bunlardan ilki tarım devrimidir. Bu devrim, avcılık ve toplayıcılık yapan insanların avladıklarını islah etme, topladıklarını ise yetiştirme şeklinde başlamıştır. Kısaca, insanoğlu doğaya bilinçli bir şekilde müdahale etmiş ve onun bir parçası olmuştur. İnsanlığın yaklaşık olarak M.Ö onbeşbinli yıllarda tüketim toplumundan üretim toplumuna geçtiği tahmin edilmektedir. İnsanoğlunun tarımı keşf etmesi, bunun nasıl, ne için ve ne şekilde ortaya konulması tarım devrimi ile ilgili teoriler, ile alakalı bir konudur. Tarım devrimi sürecinde, yerleşik hayatta geçmeye çalışan insanlar, konar-göçer yaşam ve kalıcı-yerleşik yaşam içinde ilk toplumsal düzeni de kurmaya başlamıştır. İlk köy toplumları şeklinde yerleşik hayata geçen insanlar tarıma dayalı bir düzen kurmuşlardır. Bu düzenin kalıcılığı, köy toplumunun veya tarım toplumunun karşılıklı yardımlaşma, dayanışma ve işbirliğine dayalı olması ile açıklanabilmektedir. Bu durum aslında ilk kooperatif toplumlarında kökenini oluşturmaktadır (Can ve Sakarya, 2012; Coltrain, 2000).

Kooperatifler, ekonomik ve sosyal yaşamda bir tür gelişmişlik göstergesi olarak ifade edilmektedir. Çünkü kooperatifler, küçük sermayeyi, ortaklığı, dayanışmayı ve işbirliğini üretim yolu ile birleştirmeyi hedeflemektedir. Bu durum, kapitalist ve ağır devletçi ekonomi politikaları arasında üçüncü bir yol olarak tercih edilmektedir. Özellikle gelişmiş birçok ülkede kooperatifler hemen her alanda oldukça faal olup ve ortak sayısı ile o ülkenin tamamını etkileyebilmektedir. Bu ülkeler başta ABD, Rusya, Japonya, Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, İngiltere gibi ülkeler örnek verilebilir. Örneğin, ABD’de kırsal enerjinin tamamına yakını kooperatifler vasıtasıyla sağlanmakta, Almanya’da kredi ve finans sorunu büyük ölçüde kooperatifler vasıtasıyla çözülmektedir. Batı ülkelerinde ki tüketim kooperatifleri, toplumun en önemli ve saygın kuruluşları arasında yer almaktadır. Kısaca kooperatifleşme, bir ülkenin ekonomik yapısındaki dinamikliği, sosyal yapıdaki hareketliliği ve demokrasinin işlevliliğini de göstermektedir (Mülayim, 1982).

Ülkelerin karşılaştırılmasında çeşitli ekonomik ve sosyal göstergeler kullanılabilir. Bu göstergeler ile o ülkelerin aslında ekonomik ve sosyal yapıları da bir ölçüde karşılaştırılmaktadır. Örneğin, bir ülkedeki kadınların seçme ve seçilme hakkının karşılaştırılması, iş gücüne katılım oranlarının karşılaştırılması veya iki ülke arasında dış ticaret verilerinin karşılaştırılması da yapılarak o iki ülke veya ülke gruplarının gelişmişliği de bir

ölçüde karşılaştırmış olaraktır. Bu yönü ile bir ülkenin, veya bir toplumun ekonomik ve sosyal yapısının gelişmişliğinin önemli bir göstergesi olarak kabul edilen kooperatifçiliğin, iki ülke arasında karşılaştırılması da aynı zamanda o iki ülkenin; ekonomik ve Sosyal yapılarının, gelişmişlik düzeylerinin, demokratikleşmelerinin, vs gibi özelliklerinde karşılaştırılması anlamına gelmektedir. Bunlarda bazıları aşağıdaki gibidir: (Myers, Maddocks 2020).

1. Sosyal yaşama katılım,
2. Ekonomik yaşama katılım,
3. Toplumsal örgütlenme,
4. Girişimcilik,

Bu noktadan hareket edilerek bu çalışmada, Türkiye ile Afganistan arasındaki kooperatifçiliğin karşılaştırılması amaçlanmış ve karşılaştırma ile Türkiye ile Afganistan arasında sadece kooperatifçiliğin değil aynı zamanda ekonomik ve sosyal göstergelerde karşılaştırılması sağlanmıştır. Bu karşılaştırmada aşağıdaki öncelikler dikkate alınmıştır.

1. Türkiye'nin tarihi süreç içindeki kooperatifçilik tecrübesi ve bu konuda ki attığı adımlar, Bilindiği üzere Türkiye'de kooperatifçilik yıllık yüzlerce, imce kültür ile şekillenmiş ve bu kültürü ile birçok medeniyet kurmuş olan bir geçmişe sahiptir. Cumhuriyet öncesi Mithat Paşa tarafından başlatılan kooperatifçilik hareketi memleket sandıklarından günümüz modern kooperatiflerine dönüşmüştür.
2. Türkiye'deki kooperatifleşmen yasal, idari ve kurumsal bir kimliğinin olması,
3. Türk kooperatifçiliğinin milletler arası kooperatifçilik ilkelerine bağlı olması,
4. Türkiye'nin gelişen ekonomisi ile bölgesel hatta uluslararası bir güç olması,
5. Türkiye'nin sadece batı dünyası ile değil doğu dünyası ile de ilişki içinde olması,

Bu önceliklerden hareket edilerek çalışmada, Türkiye ile Afganistan arasındaki kooperatifçilik karşılaştırırken aşağıdaki ölçüler dikkate alınmıştır.

1. Her ki ülkenin kooperatifçilik konusundaki tarihsel süreç ve birikimi,
2. Her iki ülkenin kooperatifçilik ile ilgili yasal mevzuatları,
3. Her iki ülke ile ilgili kooperatifçiliğin idari yapısı,
4. Her iki ülke için kooperatifçilik verileri (kooperatif sayıları, ortak sayıları, faaliyet alanları vs).

1.1.ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Çalışma yapılmasında planlanan ve sonucunda çözümler geliştirecek olan sorunlara araştırma problemi denir (Gurbetoğlu, 2018). Araştırmanın temel problemi Afganistan'da kooperatifçilik konusunda çok bilgi düzey bulunmamaktadır. Buna rağmen Afganistan, gerek dünya bankası gerek uluslararası kurumlarca ekonomik gelişmişliği, insan gelişmişliği gerekse oldukça geri kalmış bir ülkedir. İçinde düşmüş olduğu bu çıkmazdan çıkması çeşitli alternatifler düşünülmektedir. Bunlardan birisi de kooperatifçilik fikri ön plana çıkarılabilir. Afganistan, gerek birleşmiş milletler gerekse dünyadaki diğer somut kuruluşlar tarafına sosyal ve siyasi sorunları oldukça önemli olan bir ülke olup bundan çıkış yolları çeşitli şekillerde ortaya konulabilir. Ancak daha insani ve iktisadi boyutu olan kooperatifleşme yolu ile sorunlarının üstesine yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Bu konuda, Afganistan'da kooperatifin gelişmesinde Türkiye'nin Afganistan'a rol modeli olacağına noktasından hareket edilerek her iki ülkedeki kooperatifçilik karşılaştırılarak, tarihi süreç, mevzuat ve sayısal verilerin karşılaştırılması ortaya çıkmıştır.

Kooperatiflerin ekonomik ve sosyal yaşamdaki rolu oldukça önemlidir. Geçmişten günümüze kadar insanların yaşamış olduğu bir çok sorunu aşmada kooperatifçiliğin öngürlüğü ilkelerle hareket edilmesinin önemi oldukça büyüktür. İnsanların sosyallaşması ve bir arada yaşaması onların geliştirebildikleri ortaklıklarla ve bu ortaklığın niteliği ile ölçülebilmektedir. Nitekim kadim birçok medeniyet güçlü sosyal yapısı ile günümüzdede ayakta durabilmektedir.

1.2.ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmada, Türkiye ile Afganistan arasındaki kooperatifçiliğin karşılaştırılması ve sonuçlarının iki ülke açısından genel bir değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, her iki ülkeye ait kooperatifçilik verileri kullanılarak, bu karşılaştırmadan anlamlı sonuçların elde edilmesi sağlanmıştır. beklenmiştir. Türkiye ile Afganistan arasında kooperatifçiliğin karşılaştırılması sonucunda, Afganistan'ın Türkiye'yi kooperatifçilik konusunda rol model alması ve Afganistan'ın ekonomik ve toplumsal kalkınmasına somut katkılarının olabileceği sonucuna varacağını düşünülmüştür.

Ülkelerin karşılaştırılmasında çeşitli ekonomik ve sosyal göstergeler kullanılabilir. Bu göstergeler ile ülkelerin aslında ekonomik ve sosyal yapıları da bir ölçüde karşılaştırılmaktadır. Örneğin bir ülkedeki kadınların seçme ve seçilme hakkının karşılaştırılması, iş gücüne katılım oranlarının karşılaştırılması veya iki ülke arasında dış ticaret verilerinin karşılaştırılması da yapılarak o iki ülke veya ülke gruplarının gelişmişliği de bir ölçüde karşılaştırmış olmaktadır. Bu yönü ile bir ülkenin veya toplumun ekonomik ve sosyal yapısının gelişmişliğinin önemli bir göstergesi olan kooperatifçiliğin iki ülke arasında karşılaştırılması bir ölçüde ülkelerin gelişmişliğinin de karşılaştırılması sağlanmıştır.

1.3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLAR

Çalışma;

- 2020 yılı itibarıyla Kırşehir Ahi Evran Üniversitesinde aldığımız kooperatifçilik alanında eğitimler ve Afganistan'ın, Balkh İlindeki Kooperatifçilik Genel müdürlüğü ile bazı görüşmeler yaparak bu çalışmanın bilgileri toplanmıştır.
- Az sayıda ve özellikle Afganistan kooperatifçilik hakkında yeterince bilgi olmadıkları ile Çalışma kapsamında incelenen kavramların ve çalışmaların sosyo-ekonomik ve kooperatifleşmeye dayanan bu kavramları algılama düzeyleri yapılmıştır.

- Çalışmada, elde edilen verilerin açıklanması amacıyla kullanılan nitel veriler ve yöntemlerin etkinliği ile sınırlıdır.

1.4. VARSAYIMLARI

Araştırmanın varsayımları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.

- Kooperatiflerin ekonomik ve sosyal yaşamdaki rolü oldukça önemlidir. Geçmişten günümüze kadar insanların yaşamış olduğu bir çok sorunu aşmada kooperatifçiliğin öngürlüğü ilkelerle hareket edilmesinin önemi oldukça büyüktür. İnsanların sosyallaşması ve bir arada yaşaması onların geliştirebildikleri ortaklıklarla ve bu ortaklığın niteliği ile ölçülebilmektedir. Nitekim kadim birçok medeniyet güçlü sosyal yapısı ile günümüzde de ayakta durabilmektedir.
- Kooperatifçilik ülkelerin ekonomik ve sosyal sorunlarına bir çözüm olduğu söylenmektedir.
- Afganistan ekonomik ve sosyal açısından geri kalmış bir ülke olduğu ve bu geri kalmışlığının giderilmesinde kooperatifçilik bir alternatif olduğu düşünülmektedir.

1.5.TANIMLAR

Kooperatif : Kooperatifler, birlikte iş yapma, birlikte çalışma ve kısaca iş birliğidir (ICA, 2017).

ICA : ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçların ve istekleri müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen teşebbüs vasıtasıyla karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelen insanların oluşturduğu özerk bir teşkilattir. 1895 yılında Londra'da kurulan ICA'nın temel amacı, kooperatifler arasındaki karşılıklı destek ve dayanışma yoluyla kooperatiflerin gelişmesine katkıda bulunmak, kooperatifler arasında bilgi ve deneyim alışverişi için bilgi derlemek, uluslararası arenada kooperatifleri teşvik etmek ve dünya çapında özerk kooperatifleri güçlendirmek ve geliştirmek. yaygınlaştırma ve savunuculuktur.

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu: Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin

gelişmesini sağlayacak tedbirleri alınmaktadır (Bigin ve Tanıyıcı, 2008, Özdemir ve Başaran, 2003).

Kooperatifçilik (Afganistan Kooperatif Genel Müdürlüğü Tanımı) : Teavun, kelimesinin kullanması ile Kooperatifçilik, birlikte ve gurup halinde çalışma, birlikte iş yapma, ortak sayısı en az yedi kişi olması ve kısaca iş birliğidir (AKGM, 1999 ve Şahzad, 20017).

1.6.MATERYAL VE METOT

Çalışmada, Türkiye ile Afganistan arasındaki kooperatifçilik ile ilgili verilerin karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu çalışmada, kooperatif sayıları, ortak sayıları, ortalama kooperatif ortak sayıları, ve ülkelere göre ortalama ortak sayıları istatistik olarak hesaplanarak verilmiştir. Diğer nicel veriler ise her iki ülke arasında karşılaştırmaya tabi tutulması için veriler önce Excel ortamında tablolar haline getirilmiş ve bu tablolardan istatistiki olarak bazı temel veriler elde edilerek mukayese edilmiştir.

Literatur taramasının esas alındığı bu çalışmada, kooperatifçilik ile ilgili yerli ve yabancı kaynaklar taranarak, çalışmanın altyapısı hazırlanmıştır. Çalışmanın, bu altyapısı materyallerine ilaveten, Türkiye ile Afganistan arasındaki kooperatifçilik ile ilgili resmi istatistiki veriler kullanılmıştır. Bu veriler, kooperatiflerin sayısı ve ortak sayısı ile ilgili sayısal verilerin dışında nitel bazı veriler de kullanılmıştır.

BÖLÜM II

2. TÜRKİYE İLE AFGANİSTAN HAKKINDA GENEL BİLGİLER

2.1. TÜRKİYE’NİN GENEL COĞRAFİ YAPISI

Türkiye coğrafyası, 25° – 44° doğu meridyenleri ile 34° – 41° kuzey paraleller arasında, ekvatorun kuzeyinde, başlangıç meridyenin doğusunda ve orta kuşakta kalan Avrupa ve Asya’yı bağlayan bir ülkedir. Coğrafi konum itibari ile Asya ve Avrupa arasında ve doğu-batı kesişimde yer alan Türkiye’nin kuzeydoğusunda Gürcistan, kuzey batısında Bulgaristan, batısında Yunanistan, doğusunda Ermenistan, Azerbaycan ve İran, güney doğusunda ise Suriye ve Irak bulunmaktadır (Wikipedia, 2021a), (Harita 1).

Harita 2.1. Türkiye’nin coğrafi konumu ve komşuları

Kaynak: (Wikipedia, 2021)

Türkiye’nin toprak ve kara sınırların uzunluğu 2.994 km ve kıyı sınırlarının uzunluğu 7.806 km olup toplam sınır uzunluğu ise 10.765 km’dir. Türkiye, 783.562 km²’lik büyüklüğü ile büyüklük sıralamasına göre dünyanın 36.sı olup bu alanın yaklaşık % 37.09’u su alanından oluşmaktadır.

Türkiye, iklim yönünden üç farklı iklime sahiptir. Bunlar, Akdeniz ve Ege Denizi kıyılarında görülen Akdeniz iklimi, Karadeniz kıyılarında görülen Karadeniz iklimi ve Doğu Anadolu, İç Anadolu ve

Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yani iç kesimlerde görülen Karasal iklime sahiptir. Farklı iklim kuşaklarında yer alan Türkiye'nin bu iklimin de etkisi ile bitki örtüsü makiler, ormanlıklar, yüksek rakımlarda çayır ve meralar ile boz kırlardan oluşmaktadır. Türkiye'nin yıl boyunca özellikle Doğu Karadeniz bölümünde her yıl 2000-2500 mm yağış almakta buna karşılık doğu bölgelerinde ise sıcaklık -30'a kadar düşmekte ve yılın yaklaşık 120 günü bu bölge karla kaplı olmaktadır. Türkiye'nin, sahip olduğu bu Ekosistem, habitat çeşitliliği, Türkiye'de önemli bir tür çeşitliliğinin de oluşmasını sağlamıştır. Yapılan araştırmalarda, Avrupa'nın tamamında hayvan türlerinin sayısı 65.000 iken, bu rakam Türkiye'de 85.000' den daha fazla olup bu türlere alt türler de dâhil edildiğinde sayı 100.000'i geçmektedir. Türkiye ortalama 1 140 m rakımı ile dünyada 22. sırada yer almaktadır (Wikipedia, 2022).

Türkiye'nin doğu ve kıyı bölgelerinde önemli dağ ve dağ sıraları bulunmaktadır. 5 137 m rakım ile Ağrı Dağı en yüksek dağı olup bu dağı sırasıyla Cilo Dağı, Süphan Dağı, Kaçgar Dağı, Erciyes Dağı ve Artos Dağı takip etmektedir. Türkiye, akarsu, nehir ve göl yönünden de oldukça zengin bir ülkedir. 1355 km ile en uzun nehri Kızıl Irmak olup ayrıca diğer uzun nehirleri arasında Fırat, Dicle, Aras ve Sakarya Nehirleri bulunmaktadır. Türkiye'nin akarsu ve dağlarının şekillendirdiği ve önemli tarımsal üretim merkezi olan birçok irili ve ufaklı ovaya sahip olduğu da bilinmektedir. Bunlar arasında Bafra, Çarşamba, Çukurova, Konya ve Muş Ovası yer almaktadır.

2.1.1. Türkiye'nin Demografisi

Türkiye, 2021 yılına ait verilerine göre (ADNKS) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, nüfusu ile dünya sıralamasında 19. Sırada yer almaktadır. Türkiye'nin nüfusu 1927 yılında 13 648 987 kişi iken bu sayı 1950'de 20 947 155'ye, 1970'de 35 605 653'ye, 1990'da 56 473 653'e, 2010'da 73 722 988'ye ve günümüzde ise 2021 yılın (ADNKS) bilgilerine göre 84 680 273'e yükselerek dünya sıralamasında 19. sırada yer almıştır. Türkiye, kilometre kareye yaklaşık 730 kişi düşen nüfusu ile dünya nüfusu yoğunluğu sıralamasında 104. sırada yer almaktadır. Türkiye'nin nüfusunun özellikle 1950'lerden sonra yaşadığı ekonomik ve sosyal gelişme ve değişimlere bağlı olarak artış gösterdiği bilinmektedir. Nüfusu varlığı bir ülkenin sahip olduğu en önemli değerlerinden birisidir. Özellikle ülkeler ekonomik ve sosyal gelişmelere paralel olarak dinamik ve genç bir nüfusa sahip olmayı hedeflemektedirler. Bu açıdan bir ülkede ki nüfus artış hızı, önemli bir veri olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin nüfus artış hızı 1940'larda %2,29'lar civarında iken bu oran 1960'larda %3'leri geçmiş, 2000'li yıllardan sonra %1'ler civarına düşmüştür. 2020 yılı verilerine göre ise Türkiye'de nüfusu artış hızı %0,55'lere düşerek tarihteki en düşük orana düşmüştür. Bu durum eğer devam ederse Türkiye'nin nüfusunun yaşlanabileceği ve bu durumun da ciddi ekonomik ve sosyal problemlere dönüşebileceği ön görülmektedir (TÜİK, 2022a).

ADNKS'ne göre Türkiye'nin 2019 yılındaki nüfusu piramidinde ki bazı veriler Türkiye'nin nüfusu yapısı ve yaşa göre dağılımını da ortaya koymaktadır. 2019 yılında Türkiye'de 65 yaş üstü

nüfusun yaklaşık 7.5 milyon civarında olduğu tespit edilmiştir. Bu oranın giderek artması nüfus artış hızına bağlı olarak değişecektir. 2019 yılı verilerine göre Türkiye’de 18-65 yaş arası nüfus yani çalışabilir aktif nüfusun ise yaklaşık 55 milyon civarında olduğu bilinmektedir. Yine aynı yıl veri ve bigilerine göre Türkiye’de 18 yaş altı, 15 milyon nüfusun olması da önemli bir veri olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’nin 1950’lerden sonra özellikle canlı doğum oranının arttığı, kaba doğum hızının azaldığı, kaba ölüm hızının ise neredeyse üçte bir oranında azaldığı, bebek ölüm hızının ise neredeyse on kat azaldığı tespit edilmiştir. Bu verilere göre Türkiye’de sağlık hizmetlerinin geliştiği, toplumsal bilinçlenmenin daha iyi bir nokta geldiği gibi bazı sonuçlara ulaşılmaktadır. Türkiye’nin nüfusu ile ilgili en önemli gelişmelerden biriside yaşanan iç göçlerden kaynaklanmaktadır. Türkiye’nin 1950’lerden sonra yaşadığı sanayileşme, kentleşme ve ekonomik gelişmeler nüfusunun kırdan kente göç etmesine neden olmuş ve bu göçler Türkiye’nin demografik yapısını önemli ölçüde değiştirdiği söylenebilir. 1926’de kırsal nüfusun toplam nüfusa oranı %74,9 iken bu oran 1950’lerden sonra giderek azalmaya başlamış ve günümüzde %10’ların altına düşmüştür. Türkiye’nin yaşadığı sosyo-ekonomik gelişmeler kırsal göç sonucunu doğurmuş ve nüfusunun giderek kentleştiği gerçeğini ortaya çıkarmıştır (TÜİK, 2022, Güreşci, 2017).

Bir ülkenin nüfusu verileri içinde önemli bir bileşende nüfusun cinsiyete göre dağılımıdır. Türkiye’de son verilere göre nüfusunun yaklaşık %50,1’ini erkekler oluştururken bu oran kadınlarda %49,9 oranı ile birbirine yakın bir seyir izlemektedir. Yine önemli bir demografik veri ise okur-yazar oranı ile ilgili olanıdır. 1935 yılında, Okuryazar oranı erkekler de %39, kadınlarda %20 seviyelerinde iken 1981’de bu oran sırasıyla %85 ve %65’e yükselmiştir. Günümüzde ise bu oran erkeklerde %96, kadınlarda %86’ya ulaşmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı bilgilerine göre Türkiye, okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde tüm devlet ve özel okulları 19 241 881 öğrenci olduğu tespit edilmiştir. Aynı dönemde toplam öğretmen sayısı ise 1 117 686 olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Türkiye’de kamu ve vakıf üniversitesi sayısı 209 olup dünya sıralamasında 15. Sırada yer almaktadır (TÜİK, 2022c).

2.2. TÜRKİYE EKONOMİSİ

2.2.1. Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü

Bir ülkenin ekonomisi, o ülkenin gelişmişlik düzeyinin en önemli göstergelerinden birisidir. Özellikle Sanayi Devrimi sonrası, dünyada yaşanan ekonomik gelişmeler, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Türkiye ekonomisi de bu süreçten doğrudan veya dolaylı etkilenecek ekonomisinde bir takım gelişmeler yaşamış ülkelerden birisidir. Türkiye ekonomisi, cumhuriyetin ilanından sonra çeşitli dönemlerden geçmiş ve bu dönemlerde kazandığı birtakım birikimler ile geleceğini hazırlama çabası içine girmiştir. Osmanlı Devletinin yıkılmasından sonra tarıma dayalı bir toplum olan Türk toplumu, uzun süren savaşların da bir sonucu olarak o dönemde gerek insan kaynağı gerekse altyapı yönünden oldukça kötü bir durumda olduğu söylenebilir. Bu açıdan 1. 2. ve 3. İzmir

İktisat Kongreleri, Türk ekonomisi açısından oldukça önemlidir. Bu kongrelerde sunulan fikirlerin o dönemde Türkiye ekonomisinin yeniden inşasına yardımcı olduğu söylenebilir. Sonraki yıllarda yaşanan 2. Dünya Savaşı ve ardından planlı ekonomik modellerin uygulanmaya konulması, Türkiye ekonomisinde bir dönüm noktasını oluşturmuştur. 1950'lerde Türkiye'nin yaşadığı çok partili yaşama geçiş, sanayileşme adımları ve batılılaşma çalışmaları Türkiye ekonomisi için önemli adımların da atılmasına neden olmuştur. Son yıllarda küresel ekonomik baskılar ve gelişmeler, Türkiye ekonomisi içinde yeni arayışların ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu konuda adımların atılmasına neden olmuştur (Boratav, 2005: 13-39; Kayıran ve Saygın, 2019; Koçtürk ve Gölalan, 2010).

Dünya Bankasının 2022 yılı verilerine göre dünyanın yaklaşık olarak 83,8 trilyon dolarlık bir GSYİH'nın olduğu tahmin edilmektedir. Bu hasıladan yaklaşık olarak 20,8 trilyon doları ABD, 14,3 trilyon doları Çin, 5,1 trilyon doları Japonya almaktadır. Türkiye bu sıralamada yaklaşık olarak 795,952 milyon dolarla 21. Sırada yer almaktadır. Yine aynı dönemlere ait verilere göre Türkiye kişi başına düşen GSYİH 7715 dolarla dünya sıralamasında 73. Sırada yer almaktadır. Bir ülkenin ekonomisini oryaya koymada bazı ekonomik göstergeler oldukça önemlidir. Bunlar arasında GSMH, GSYİH, MG, büyüme oranı, enflasyon, işsizlik, sektörlerin payı gibi göstergeler oldukça önemlidir (The World Bank, 2022).

1960'da Türkiye yaklaşık 14 milyar dolar GSYİH'ya sahip iken bu rakam 1970'de 16.2 milyar dolara, 1980'de 68.7 milyar dolara, 1990'da 157, 7 milyar dolara, 2000'de 274,3 milyar dolara, 2010'da 777,2 milyar dolara ve günümüzde ise 761,4 milyar dolara çıkmıştır. Türkiye ekonomisi 1960'dan günümüze kadar yaklaşık 55 kat büyümüştür. Türkiye ekonomisindeki GSYİ'nın yıllar itibari ile arttığı ancak bazı dönemlerde yaşanan ekonomik krizler ve sorunlar nedeniyle bu artışlarda dalgalanmalarında olduğu söylenebilir. Türkiye'de satın alma gücü paritesine göre 1980'de 3 491 dolar iken 1990'da 7 002 dolara, 2000'de 10 509 dolara ve 2010'da 16 900 dolara yükselmiştir. Ancak son yıllarda yaşanan ekonomik krizler ve Covid 19 pandemisi Dünyada ve Türkiye'de de etkisi olmuş ve kişi başına düşen gelir önemli ölçüde düşmüştür. IMF verilerine göre Türkiye'de 2021 yılı itibariyle 7 715 Dolar civarında bir kişi başına düşen gelire sahip olduğu ifade edilmiştir (CATS, 2022; OECD, 2022).

Türkiye ekonomisi gerek sahip olduğu kaynaklar gerekse dinamik nüfusu nedeniyle bazı dönemler hariç sürekli bir büyüme içine girmiştir. 1980'lerden itibaren Türkiye ekonomisi ortalama % 3-4'ler civarında büyümüş ve oran 2011'de %11'ler civarında gerçekleşmiş ve 2017 yılında %7,5 olarak gerçekleşmiş ve 2019 yılında yaşanan büyük krizlere rağmen % 0,9 olarak gerçekleşmiştir. TÜİK veri ve bilgilerine göre Türkiye, küresel sağlık krizinin damga vurduğu 2020-2021 dönemini büyüme ile kapatan nadir ülkelerden birisi olduğu şeklinde yorumlanan bir ekonomiye sahip olmuştur (Sputnik, 2021).

Bir ülkenin en önemli ekonomik göstergelerinden birisi de işsizlik oranlarıdır. İşsizlik özellikle sektörlerlesin yapısının güçlü olması ve değişimi ile de açıklanan bir kavramdır. Türkiye'nin artan nüfusu ve büyüyen ekonomisi işsizlik sorunu ile de yer yer karşılaşmakta ancak bu sorunun çözümü noktasında

büyük adımlarda atılmaktadır. 2016 yılında Türkiye’de işsizlik oranı % 10,9 iken bu oran 2019’da % 13,4’e yükselmiştir. Açıklanan son işsizlik verilerine göre Türkiye’de istihdam oranı %42,9, genç işsizlik oranı %25,4 ve iş gücüne katılım oranı ise %49,3 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2021d).

Türkiye uzun yıllar kronik enflasyon sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. İzlenen serbest piyasa ekonomisi politikaları yer yer altyapı yetersizliği nedeniyle enflasyonda ciddi artışlara neden olmuştur. 2020 yılı verilerine göre Türkiye’de tüketici bazlı enflasyonun %14,6 olduğu tespit edilmiştir. Enflasyonun ekonomik büyüme ve kalkınmadaki önemi her ülke ekonomisi için oldukça önemlidir. Bu yüzden Türkiye ekonomisi enflasyonla mücadeleye öncelik vermekte ve bu konuda çeşitli programlar uygulamaktadır.

Bir ülkenin en önemli ekonomik göstergelerinden birisi de dış ticaret göstergeleridir. Bunlar ihracat ve ithalat rakamlarından oluşmaktadır. Türkiye’nin 1923 yılında 50 790 000 dolar olan ihracatı 1950’de 263 424 000 dolara, 1970’de 588 476 000 dolara, 2000 yılında 27 774 906 000 dolara ve 2018 yılında ise bu rakam 167 923 862 000 dolara yükselmiştir. Aynı dönemde ithalatı ise 86 872 000 dolardan günümüzde 223 046 879 dolara yükselmiştir. Türkiye’de en önemli ihracat ürünleri otomotiv, hazır giyim ve tekstil, beyaz eşya, tarım ve gıda ürünleridir. Türkiye'nin en önemli ihraç ürünleri hazır giyim, otomobil ve tekstil, tarım ve gıda ürünleri söylenebilir. Türkiye'nin ihracatında en büyük paya sahip ülkeler sırasıyla, Almanya % 8,6, Birleşik Krallık % 7,8, İtalya %6,7, Irak % 6,4 ve ABD % 4,9'dir. Türkiye, 2018 yılı ithalatı 223 milyar dolardır. 2017 istatistiklerine göre Türkiye, en büyük 24. ithalatçı ülkedir. Türkiye ağırlıklı olarak doğalgaz ve petrol ise otomobil ve elektronik ürünleri ithal etmektedir. Türkiye'nin ithalatında en büyük paya sahip ülkeler sırasıyla; Rusya % 9,8, Çin % 9,4, Almanya % 9,1 ve % 5,4 ile ABD olduğu tespit edilmiştir. (TİM, 2021).

2.2.2. Türkiye Ekonomisinin Sektörel Yapısı

Bir ülke ekonomisinin sektörel yapısı aynı zamanda o ülkenin gelişmişliğinin de bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Genel olarak bir ekonomide tarım, sanayi ve hizmetler sektörü bulunmaktadır. Özellikle Sanayi Devrimi’ne kadar dünyada hâkim olan sektör, tarım ve ona bağlı olan ticaret ve zanaatkarlık olarak bilinmekteydi. Tarıma bağlı olan ekonomik yapının, gelişmesi, büyümesi ve katma değer üretmesi oldukça zordur. Bu yüzden dünya Sanayi Devrimine kadar çok ciddi bir ekonomik gelişme ve büyüme kaydedememiştir. Dünyada 1960’lı yıllarda toplam nüfusun %65, 9’u kırsalda yaşıyor iken bu oran 2018 yılında %44,7'lere kadar düşmüştür. Yine 1991 yılında dünyada istihdam edilenlerin %43,8'i tarımda istihdam ediliyor iken bu oran 2019 yılında %28,14'lere kadar düşmüştür. Bu da demek oluyor ki dünya nüfusu giderek kırsaldan kopmakta ve kentleşmektedir. 2021 yılı ikinci çeyreğinde Türkiye ekonomisi, piyasa beklentileri seviyesinde, % 21,7 oranında büyüyerek toparlanmanın güçlü biçimde sürdüğünü göstermiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021a).

2.2.2.1. Tarım Sektörü

Türkiye 'de de tarımın sektörel yapısı yıllar itibari ile giderek belirgin bir değişme göstermiş ve gerek nüfus gerekse çalışabilir nüfustaki payı giderek azalmaktadır. 2000 yılında Türkiye nüfusunun %35,10'u kırsalda yaşıyor iken bu oran 2019 yılında % 7,20'ye düşmüştür. Aynı dönemde toplam istihdamda tarımın payı ise %20'lerden % 6-7'lere kadar düşmüştür. 2019 yılında Türkiye ekonomisi %0,9 oranında bir büyüme gerçekleştirmesine rağmen bu oran tarımda %3,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu duruma yaşanan pandemi koşullarının önemli ölçüde etkili olduğu söylenebilir. 2021 yılında Türkiye'de tarım sektörü katma değeri ikinci çeyrekte yüzde 2,3 artmıştır. Sektördeki bu artış, ikinci çeyrekte GSYİH büyümesine 0,1 puan katkı sağlamıştır (T.C. Strateji ve Bütçe Dairesi Başkanlığı, 2021b: 3-14).

Türkiye ekonomisi yıllar itibari ile bir büyüme göstermiştir. Bunun en önemli göstergelerinden birisi de GSYİ olarak tanımlanmaktadır. Türkiye ekonomisi 2019 yılında 4,290 milyar dolar bir GSYİH'ya sahip olmuş aynı yıl tarımın GSYİ değeri ise 2775 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Türk tarımında özellikle bitkisel üretimde ekilen alan, nadasa bırakılan alan ve bu ekilen alanın bitkisel üretim deseni ile ilgili verilerin ortaya konulması önemli bir göstergedir. 2001 yılında Türkiye'de 17 917 bin hektar ekilen bir tarımsal alan varken bu alan 2019 yılında 15 378'a (bin hektar) düşmüştür. Bu düşüş tarımda üretim miktarını azaltmamış verim ve tarımsal teknolojiye ki gelişmeler ile daha da bir artış göstermiştir. 2000 yılında Türkiye'de 14.920.079.928 TL bitkisel, 11 804 270 760 TL tarımsal olmak üzere toplam 26 724 350 688 TL'lik bir tarımsal üretim gerçekleşmiş ve bu değerler 2019 yılında 195.831.756.990 TL bitkisel üretim, yaklaşık 259 milyar TL hayvansal üretim olmak üzere toplam 455 067 309 234 TL olarak gerçekleşmiştir. Yani Türkiye'de tarımsal üretim değeri yirmi yılda yaklaşık yirmi kat artmıştır. Bu artışta tarımsal desteklemeleri payı oldukça önemlidir. 2002 yılında Türkiye'de 1, 87 milyar TL tarımsal destekleme yapılıyor iken bu rakam 2020 yılında 22 milyar TL ye yükselmiştir. 2021'de ve 2022'de küresel ekonomide toparlanma öngörülmesine rağmen bu toparlanmanın bölgeler ve ülkeler arasında farklı olması tahmin edilmektedir (TOBB, 2021).

Türk tarımının gücünü gösteren en önemli göstergelerden biride tarımsal ihracat değerleridir. 2000 yılında 3 619 milyon dolar tarımsal ihracatı, 1 401 milyon dolar tarımsal ithalatı olan Türkiye'nin 2019 yılında ise tarımsal ihracatı 17 958 milyon TL ve tarımsal ithalatı ise 12 663 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Türk tarımının verim, kalite ve getirinde ki artışın ekonomiye de yansımaları görülmektedir. Türk tarımı fındık, kiraz, kuru kaysı gibi birçok üründe dünya sıralamasında ilk sıralarda yer almakta ve bu durum Türkiye ekonomisi için de olumlu sonuçlar verebileceği ön görülmektedir. Türkiye Gıda ve İçecek Sanayicileri Dernekleri Federasyonu (TGDF) verilerine göre, 2020-2021 yılları

arası ilk 6 ayında tarım, gıda sektörlerinde ihracatın 11,14 milyar dolar ihracatı olduğu ve 9,73 milyar dolar ithalat yapıldığı belirlenmektedir (TGDF, 2021).

Türkiye’de tarımın gelişmesi için uzun yıllardır tarımsal desteklemeler yapılmaktadır. Buğday, arpa, zeytin gibi ürünlere mazot ve gübre destekleri, tohumculuk destekleri, hayvancılık destekleri, balıkçılık ve su ürünleri destekleri, yem bitkileri destekleri ve zirai mücadele destekleri adı altında birçok ürün desteklenmektedir. Türk tarımının gelişmesi için örgütlü olması oldukça önemlidir. Türkiye’de ıslah amaçlı yetiştirici birlikleri, ziraat odaları ve kooperatifler bu örgütlenmelerden bazılarıdır. Cumhurbaşkanlığı 2022 Yıllık Programına göre, 2022 yılı tarımsal destekleme bütçesi %12,5 artışla 25 milyar 834 milyon litre ve 2 milyar 868 milyon litre olarak belirlendi. mazot, canlı hayvan, fark ödemesi (prim), tarım sigortası, tohum ve fide kullanımı gibi konularda bu yıl en yüksek artışı gösteren gübre desteğinin artmayacağı açıklanmıştır. Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Strateji ve Bütçe Dairesi Başkanlığı tarafından hazırlanan 2022 Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programına göre alan bazlı destek tutarı 2021 yılına göre yüzde 23,8 artmıştır. 5 bin 895 milyon lira olarak belirlenmiştir (Yıldırım, 2021).

2.2.2.2. Sanayi ve Hizmetler Sektörü

Türkiye, özellikle 1950’lerden sonra yoğun bir sanayileşme hamlesi içine girmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk’ün öncülüğünde başlayan sanayileşme hareketi Türk sanayisinin temelini oluşturmuştur. Sanayileşen Türkiye’nin ekonomik ve sosyal gelişmesi de sürekli bir gelişme göstermektedir. Türkiye ekonomisinde GSYİH’da sanayinin payı %28, ihracatların payı % 94 oluşturması oldukça önemli bir ekonomik veri olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’de besin, dokuma, kimya, metalürji, toprak, orman ve makine sanayisi alanında önemli bir üretim ve ihracat kapasitesine sahiptir. Türkiye, son yıllarda ileri teknoloji ve inovasyon, dijital dönüşüm, girişimcilik, insan sermayesi, altyapı gibi alanlarda dünya ile rekabet edebilecek seviyeye ulaştı. Ulusal otomotiv sanayii, milli savunma sanayii, enerjide dışa bağımlılığın azaltılması gibi hareketlerle bölgenin ve dünyanın en hızlı büyüyen ülkelerinden biri haline gelmiştir (Karluk, 2002; Koç vd., 2017).

Özellikle sanayileşen ülkelerde zaman içinde artan ekonomik refah düzeyi ile hizmetler sektöründe de bir artış gözlenmektedir. Sağlık, eğitim, konaklama gibi hizmet sektörünün gelişmesi aynı zamanda Türk ekonomisinin de değişim ve dönüşümünü sağlamaktadır. Türkiye istatistik kurumu (TÜİK) 2020 yılı sanayi ve hizmetler yıllık istatistiklerine göre, 2019 yılında faaliyet gösteren şirketlerin %43,9’u hizmet sektöründe, yüzde 37,2’si ise ticaret sektöründe yer almaktadır. İstihdam açısından hizmet sektörü istihdamın yaklaşık %38,9’unu oluşturmaktadır. Türkiye’de hizmet sektörü için araştırma geliştirme çalışmaları, girişimciliğin desteklenmesi ve uluslararası ilişkilerin ekonomik boyutunun geliştirilmesi oldukça önemlidir. Temmuz 2021 Türkiye sanayi endeksine bakıldığında, sanayi alt sektörlerine bakıldığında (2015 yılı 100 yılı baz alınarak), Temmuz 2021 madencilik ve maden çıkarma sektörü

endeksi geçen yılın aynı ayına göre yüzde 16,2 olmuştur. . İhmalat sanayi endeksi yüzde 8,9, haz, elektrik ve buhar üretim ve dağıtım endeksi %10,7 artmıştır (TÜİK, 2021e).

2.3. AFGANİSTAN HAKKINDA GENEL BİLGİLER

2.3.1. AFGANİSTAN'IN GENEL COĞRAFİ YAPISI

Afganistan 37° – 18° kuzey paralelleri ile 73° - 0 derece doğu meridyenleri arasında, Orta Asya ülkesi ve Asya'nın ortasında yer almaktadır. Denize sınırı olmayıp, ancak kara ulaşımı açısından oldukça iyi bir konumdadır. bu nedenle eski zamanlarda dünyanın kavşağı ve Asya'nın kalbi olarak adlandırılmıştır. Bu nedenle, Afganistan'dan diğer 7-8 Asya ülkesine kolaylıkla ulaşabilmektedir. Afganistan'ın batısında İran ülkesi, doğusunda Pakistan, kuzeydoğuda Çin, kuzeyinde Türkmenistan ve Özbekistan, kuzeydoğuda Tacikistan ile sınırı vardır (Wikipedia, 2021f). (Harita 2).

Harita.2.3.1. Afganistan'ının coğrafi konumu ve komşuları

Afganistan'ın yüzölçümü 453.100 km² olup, batıdan doğuya kadar 1451 km mesafe ve kuzey ile güney arasındaki mesafe ise 900 km olmasına göre, yüzölçümü bakımından dünyanın 41. ülkesidir.

Afganistan'ın iklimi, yazların çok uzun, kurak ve sıcak olması ile soğuk ve sert kışları olduğu, Gece ve gündüz arasında büyük bir sıcaklık farkı söylenmektedir. Yaz ve sonbahar dönemleri genellikle kuru ve sıcaktır. Su, Afganistan'daki en değerli doğal kaynaklarından

biridir. Afganların, büyük çoğunluğunun güvenli içme suyuna erişimin olmadığı söylenmektedir. Ancak çevrenin yeterince temizlenmemesi halk sağlığını ciddi şekilde etkilemektedir. Dünyanın en zor coğrafi koşullarına sahip olan Afganistan'ın üçte ikisi dağlarla kaplıdır. Yerden bin metreye varan yükseklikler ülkede ulaşımı, iletişimi ve ticareti engellenmektedir.

2.3.2. Afganistan'ın Demografisi ve Toplumsal Yapısı

Afganistan, nüfus istatistikleri kesin ve bilinmeyen ülkelerden biridir. Ülkenin toplam nüfusu ve nüfusun farklı etnik gruplara göre dağılımı hakkında veri ve bilgiler farklı kaynaklarda ifade edilmektedir. Ülkede tarihin herhangi bir noktasında gerçek bir nüfus sayısı yapılmadığından, mevcut veriler yaklaşıktır. Ancak 2022 verilerine dayanan tahminler veya hesaplamalara göre toplam nüfusu yaklaşık 32 milyon civarında gösterilmektedir. 2020 yılın verilerine göre Afganistan, nüfusu ile dünyada 37. sırada yer almaktadır. Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nın CIA resmi internet sitesinde Temmuz 2020 itibarıyla yayınlanan istatistikler 32 835 482 kişi nüfüsünü söylenmektedir. Afganistan'da kilometre başına, yaklaşık 48 kişi düşmesi ve yıllık nüfus artışı % 2.37, ortalama yaşam süresinin 46 yıl olduğu bir ülkede, nüfusun % 52,03'ü 0-14 yaş grubunda, % 56,3'ü 14-63 yaş grubunda ve % 2,4'ü 65 ve üzeri yaş grubundadır. 2019 verilerine göre nüfusun yüzde 24'ü şehirlerde, yüzde 76'sı kırsal alanlarda yaşıyor. Erkeklerin toplam nüfus içindeki oranı kadınlardan daha fazladır, nüfusun %51'i erkek ve %49'u kadınlar oluşturmaktadır (Kabil Nüfus Müdürlüğü, 2022).

Afganistan'da doğum oranı % 4,778, ölüm oranı % 1749 ve bebek ölüm oranı % 15,22'dir. Nüfus, genellikle verimli tarım arazilerine sahip alanlarda yoğunlaşmıştır. Nüfusun yaklaşık beşte birini oluşturan göçebe ve yarı göçebe halk kitlesi, güney ve kuzey bölgelerinde yaşamakta ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Ayrıca birkaç bin Beluci ve Kırgız göçebesi var. 1977'den sonra Hindikuş Dağları'nın kuzey ovalarına ve Helmand Vadisi proje alanına bazı göçebe topluluklar yerleşmiştir. Başkent Kabil başta olmak üzere Kandahar, Mezar-ı Şerif, Celalabad ve Kunduz'un nüfusu önemli ölçüde artan şehirlerdir. Afganistan'da doğum oranı %3,53, ölüm oranı yüzde 0,81 ve bebek ölüm oranı % 9,85. Erkeklerin toplam nüfus içindeki oranı kadınlardan daha fazladır, nüfusun %51'i erkek ve %49'u kadınlar oluşturmaktadır (Yusofi, 2019).

2.4.AFGANİSTAN EKONOMİSİ

2.4.1. Afganistan Ekonomisinin Genel Görünümü

Bir ülkenin ekonomisi, o ülkenin gelişmişlik düzeyini ortaya koyan en önemli göstergelerinden birisidir. Özellikle Sanayi Devrimi sonrası dünyada yaşayan ekonomik gelişmeler, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Afganistan ekonomisinde bu süreçten doğrudan veya dolaylı etkilenecek ekonomisinde bir takım gelişmeler ve çöküşmeler yaşamış ülkelerden birisidir (Yıldırım, 2021).

Afganistan'ın ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Afganistan'ın ekonomik durumunun hakkında güvenilir ekonomik veri ve istatistikler elde etmek çok zordur. Birleşmiş Milletlerin Kalkınma Programı UNDP, insan gelişme raporunda, dünyada 189 ülke arasında 169. sırada Afganistan'ın yer aldığı söylenmektedir. Afganistan'ın GSYİH, emek ve sermaye kayıpları nedeniyle son 20 yılda önemli ölçüde azalmaktadır. Tarıma uygun daha fazla alan olmamasına rağmen Afganistan'ın ekonomi durumu ağırlıklı olarak tarım sektöründe bağlıdır. Tarım sektörü Afganistan'da, ilkel koşullarda yapılır ve ülkenin iklimi koşullardan etkilenmesi söylenmektedir. Ciddi bir gelir kaynağı olmayan, yeniden inşası ve gelişmesi dış mali yardımlara bağlı olan Afganistan'ın temel ekonomik politikası, dış yardım ve yatırım sağlamak ve bu yardımları ve bu yatırımları ülkenin en verimli ve özel kalkınması için kullanmaktır. Öte yandan 2021 yılında yapılan araştırma ve verilere göre enflasyon oranı % 56 , GSYİH 19 938 milyon dolar olduğu ve kişi başına düşen geliri ile 470 dolardır. Bu verilere göre Afganistan GSYİH bakımından 211. sırada ve kişi başına düşen GSYİH bakımından ise 188. Sırada yer almaktadır. Afganistan coğrafi konumu nedeniyle Çin ve Hindistan'ı birbirine bağlayan enerji koridorunda yer almaktadır. Bu coğrafi konumu sebebiyle Türkmenistan ve İran enerji sektöründe anlaşmaları bulunan Pakistan, Çin ve Hindistan'ın enerji koridorunun kontrolünü elden gitmemesi için Amerika ile bazen çatışan ve bazen çakişan siyasi ve ekonomi çıkarları söylenmektedir (The World Bank,2022, IMF, 2022).

İngiltere, sömürgeciliğinde 140 yıl direnen Afganistan diğer yabancı ülkelerin etkisinde kalmıştır. Bu nedenle Afganistan'ın ekonomik gelişimi ve büyük ticaret kapıları, ülkeye çoğu kapalı kalmıştır. Bugün ülkenin genel durumuna bakılacak olunursa olursak, halk geçimini ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılıkla sağlamaktadır. Afganistan'ın ihracatında hayvancılığın önemli bir yer tutması nedeniyle Türkmenler ülke ekonomisinde büyük paya sahiptir. 1992-1993'te Afgan hükümetinin kontrolü dışında çok az ekonomik yardım yapılmıştır. Hairatan,

Turgundi, İslam Kaleh ve Turham gümrüğü tüccarlara ithalat ve ihracata açıklanarak faaliyet göstermiştir (Çakmak, 2014).

Bir ülkenin en önemli ekonomik göstergelerden birisi de işsizlik oranlarıdır. İşsizlik özellikle sektörlerin yapısının güçlü olması ve değişimi ile de açıklanan bir kavramdır. Afganistan önemli bir coğrafi konumda olup, bu yüzden birçok güçlü ülke Afganistan'a hâkim olmak istemektedir. 2017 yılında Afganistan'da işsizlik oranı % 37 iken bu oran 2018'de % 40'a yükselmiştir. Açıklanan son işsizlik verilerine göre Afganistan'da istihdam oranı % 30, genç işsizlik oranı % 23,6 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılı verilerine göre Afganistan'da enflasyon oranı % 5,31 ve yoksulluk oranı % 35 olduğu tespit edilmiştir. Enflasyonun ekonomik büyüme ve kalkınmadaki önemi her ülke ekonomisi için oldukça önemlidir. Afganistan, enflasyon konusunda ve enflasyonla mücadele ile ilgili programlar düzenlenmemiştir. Ancak dış yardımlarıyla kontrol etmektedir (Tavukcu,2021).

Bir ülkenin en önemli ekonomik göstergelerden birisi de dış ticaret göstergeleridir. Bunlar ihracat ve ithalat rakamlardan oluşmaktadır. Afganistan'ın ticari ve ekonomi gelirlerinin ortak ülkeler ise Hindistan, Tacikistan, Kazakistan, İran, Pakistan ve Türkiye ülkeleridir. Afganistan'ın başlıca ihracat kalemleri ise meyveler ve kuruyemişler %54, reçineler ve başka bitki özleri % 13,3 akaryakıt ve menral yağ (% 10,1), sebzeler ve kökler %11, baharat, kafi, ve çay %4.9 , halılar, el sanatları ve tekstilden oluşmaktadır (The World Bank,2020b).

Afganistan'daki ekonomik durum hakkında güvenilir ekonomik istatistikler elde etmek oldukça çok zordur. UNDP verilerine göre, Afganistan'da GSYİH 695 dolar olduğu ve kişi başı ortalama milli gelir ise 588 dolardır. Afganistan'ın 2008 yılında 1834 milyon dolara, olan ihracatı 2009 yılında 1,834 milyon dolara, 2010'da 1,593 milyon dolara, 2015'te 1,747 milyon dolara ve 2020 yılında 1993 milyon dolara yükselmiştir. Aynı dönemde ithalat ise 5,615 milyon dolardan 2020 yılına kadar 1,306 milyon dolara yükselmiştir. UNDP insan gelişme raporunda Afganistan, dünyada 143. Sırada yer almaktadır (AİSA,2021).

2.5.AFGANİSTAN EKONOMİSİNİN SEKTÖREL YAPISI

Afganistan'da en önemli sektör, % 70'ni tarımsal faaliyetlerle uğraşan tarım sektörleri oluşturmaktadır. Afganların %68'i tarımda, %12'si ticaret ve hizmetlerde, %14'ü sanayide ve %6'sı inşaatta çalışmaktadır. Genel olarak, bir ekonomi tarımı, sanayiye ve hizmetlerinden oluşturmaktadır. Sanayi Devrimi'ne kadar dünyanın baskın kısmı tarım ve bununla ilgili ticaret ve sanat olarak bilinmektedir. Tarıma dayalı ekonomik yapı için katma değer gelişmesi, büyümesi ve üretilmesi oldukça zor olduğu söylenmektedir. Böylece Sanayi Devrimi'ne kadar dünya ciddi bir ekonomik gelişme ve büyüme sağlayamadı. 1960'larda toplam nüfusun% 65,9'u kırsal kesimde yaşarken, bu rakam 2018'de% 44,7'ye düştü. Yine 1991 yılında, dünya emekçilerinin% 43,8'i tarımda istihdam edildi ve bu oran 2019'da% 28,14'e düştü. Bu, dünya nüfusunun giderek izole edildiği ve kentleştiği anlamına gelmektedir. Afganistan 20. yüzyılın başında ticaret ve ulaşımın gelişmesi için çabalar sarf edilmiştir. 1951 yılında Amerika ve Sovyetler Birliği'nin ve daha sonra İran ve Basra Körfezi ülkelerinin yardımıyla gerçek ekonomik gelişme başlamıştır. Ancak tüm bu olumlu gelişmeler 1979'da başlayan savaşla yerle bir olmuştur. Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi ile ülkenin giderek ekonomik ve siyasi durumu Sovyetler Birliği'ne bağımlı kalmıştır (Avrasya, 2021).

2.5.1. Tarım sektörü

Afganistan'da tarım arazilerin çoğu, doğal kuraklık koşulları nedeniyle kullanılmamakta olup, Ekilebilir arazi sayısını azaltmaktadır. Yaklaşık 15 milyon hektar alan ülkenin % 30'u ekilebilmektedir. Ekinler arasında buğday, şeker kamışı, pancar, meyve, sebze ve fındık vardı. Başlıca ihraç ürünleri yün, pamuk, hayvan derileri ve el yapımı kilimlerdir. Tarım aletleri basit aletlerden oluşur. Bu, artan üretkenliği önlenmektedir. Ancak, bazı yerlerde verimli toprakların, kanallar ve yeraltı sulama çalışmaları, ülkenin tarımını desteklemektedir. Bu nedenle yoğun tarıma olanak sağlanmasıyla, Türkistan'ın güney kesiminde pirinç, şeker ve pamuk pancarı ekimi ülkenin Güney tarafında daha fazla ilerlenmiştir (Saray,2020).

Hindukuş Nehri boyunca uzanan ve Afganistan'ın en alçak yeri olan Türkmenistan ve Özbekistan sınırındaki alan, "Afgan Türkistanı" olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca Hindukuş

Nehri, Kabilin Orta Nehri suyu ve Harirud Nehri Afganistan'ın tarım alanlarının sulamasında önemli rolü taşınmaktadır. Ülkenin önemli ovaları ise, kuzeyinde Badghis, ve batıda Herat ili İrana yakın olan Harirud Nehri, Kabil Orta Nehri ve kuzeyde yer alan Amu Derya oluşmaktadır. Afganistan'ın kuzeyinde nemli ve sulak alanlar bölgenin kalkınmasında olduğu kadar tarım ve hayvancılığın gelişmesinde de önemli rol oynamaktadır (A.C.Tarım Bakanlığı,2021). Afganistan'ın güneyi ve batısı, İran platosunun Doğusunda oluşmaktadır. Burada yerleşim seyrek, nüfus az, arazi çorak ve çorak, olduğu bölgelerde Deştımarghu, Babil Çölü, Barmak Çölü ve büyük registan olmak üzere dört büyük çöl bulunmaktadır (Danish, 2019).

Tarım sektörlerinde büyüme hızı son yıllarda yavaşlarken, Hizmet sektörü büyümeye devam etmiştir. Son 5 yılda yaklaşık % 50 GSYİH'sı hizmet sektörü büyümesi ile Afganistan'da tarım sulamaya dayalı olmaktadır. Sulamada orta kesimin dağları, kuzeyin eteklerinden doğan dereler ve güneydeki yamaçların yer altı suları kullanılmaktadır. Tarım ürünleri arasında afyon üretimi ilk sırada yer almaktadır. Afganistan tek başına dünya afyon üretiminin %90'ını üretmektedir. Ülkenin afyon üretiminin çoğu Helmand eyaletinin bölgelerinde, yani Taliban kontrolündeki bölgelerde gerçekleşmektedir. Ancak Afganistan'ın ruhsatlı alanlarda afyon gibi üretimler bulunmaktadır. Ülkenin afyon üretimi yüzde 51'i yurt içinde işlenmekte ve eroin ve morfine dönüştürülmektedir (AFG.C.Tarım Bakanlığı, 2021).

2.5.2. Sanayi ve Hizmetler Sektörü

Afganistan'daki endüstriyel gelişme yetersiz olduğu söylenmektedir. Hindukuş Dağları'nın oluşturduğu havzanın her iki tarafında kuzey ve güneydeki eteklerinde ve az sayıda tekstil ve gıda fabrikasıyla sınırlanan başkent Kabil'de yoğunlaşmıştır. Afganistan'da sanayi, teknoloji ve yaşam neredeyse yok denecek kadar az olduğu söylenmektedir. Son yıllarda bazı fabrikalar temel ihtiyaçları karşılamak için inşaata başlamıştır. Askeri alanda ise bu sektörde ilerleme kaydedilmiş ve Afgan ordusunun mühimmat ihtiyacını karşılamak üzere bazı askeri fabrikalar kurulmuştur. Bazı yerlerde şeker fabrikaları ve çeşitli yiyecek ve atölyeler bulunmaktadır. Afganistan'ın ekonomik az gelişmişliğinin başlangıcı, kıyı şeridinin olmamasıdır. Savaş hasarı, yedek parça ve ham madde kıtlığı sebebiyle önemli sayıda şirket faaliyetlerini durdurmuş veya düşük kapasitede faaliyet göstermektedir. Sanayi ağırlıklı olarak el yapımı,

doğalgaz, kömür, halı, petrol, kömür ve bakır sektörlerinde küçük şirketlere dayanmaktadır (Yosufi,2019).

2019 yılın verilerine göre Afganistan, ekonomisinde sanayinin GSYH'min %16'sini, ihracatın yaklaşık %23'ünü oluşturması önemli bir ekonomik veri olarak değerlendirilmektedir. Ekonomik açıdan oldukça zayıf olan Afganistan, 2001 yılından sonra dünya toplumu ve uluslararası kuruluşların sağladığı yardımlar sayesinde bazı sektörlerde ilerleme kaydetmiştir. Afganistan, sanayi ve ev yapımı el sanatları açısından gelişmekte olan bir ülke olduğu söylenmektedir. Sadece kumaş, çimento ve bal üretim ve şeker üretim fabrikası önemlidir. Yıllık toplam kumaş üretim kapasitesi 1,5 milyon metredir. Çimento üretimi yılda 16.000 tondur. İpek böceklerinin ürettiği ev dokuma halılar ve ipek iplikler ülkenin gelirine önemli bir rol sahiptir (Yıldırım, 2021).

Tarım ve sanayi sektörlerinde son yıllarda büyüme hızı düşmüştür. Hizmet sektörü büyümeye devam ediyor. Son 5 yılda hizmet sektörü toplam GSYİH'nın yaklaşık %50'sini oluşturmuştur. Afganistan, petrol, doğalgaz ve kömür, bakır, krom, demir, altın, gümüş ve tuz gibi zengin doğal kaynaklara ve enerji minerallerine sahiptir. Maden ve mineral rezervlerine, cam, seramik, inşaat, kimya ve gübre sanayinde kullanılan madenlere, klinker, kalker ve kil ile çimento üretiminde kullanılan mermere sahiptir, Ülkede hala keşfedilmemiş büyük alanlar bulunmaktadır (İHH,2021).

BÖLÜM III

3. TÜRKİYE İLE AFGANİSTAN İLİŞKİLERİ

3.1.TARİHİ SÜREÇ

Türkiye ile Afganistan dostluğu ve tarihi ilişkileri, Osmanlı emperatorluğu Devleti dayanmaktadır. Afganistan ile Türkiye, tarihi süreç içinde hiçbir zaman birbirine hasım ve düşman ülkeler olmamıştır. 1914 yılında, Afganistan Kıralı Emanullah Han, gençliğinde Türkiye’de askerlik eğitimini almıştır. Çanakkale savaşı döneminde, Emanullah Han, birçok Afgan askerini Türk askerlerinin yanında, birlikte savaşmışlarını sağlamıştır (Kocaoğlu, 2011).

1921'de Moskova'da Türkiye ile Afganistan arasında bir dostluk anlaşması imzalanmış ve böylece Afganistan ile Türkiye birbirlerinin bağımsızlığını resmi olarak tanımıştır. Anlaşmadan sonra askeri, siyasi, diplomatik ve eğitim ilişkilerinin seviyesi artmıştır. Atatürk bir konuşmasında Afganistan kralı Emanullah Han'a da tavsiyelerde bulunmuştur. İç ve dış düşmanlara karşı askeri güçlerin güçlendirilmesi konusu her zaman vurgulan konu olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Afganistan'dan Türkiye'ye gelen gençler, daha sonra doktor, hemşire ve asker olarak geri dönmüşler ve Afganistan'da önemli işler yapmışlardır (Saray, 1997 a).

Türkiye ve Afganistan birbirlerine yardım etmiş ve hiçbir zaman düşman ülkeler olmamışlardır. Bu dostluğun mimarları, Atatürk ve Emanullah Han'dır. Afganistan'dan gelen mülteciler ve üniversite öğrencileri, tarih boyunca insanoğlunun bitmeyen istek ve ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkmış bir toplumsal hakikat olarak kabul edilmiştir.

Cumhuriyet öncesi Türkiye ile Afganistan arasındaki tarihi dostluk, 1920 yılın Türkiye’de Büyük Millet Meclisi'nin açılmasına ilişkin ilk kararlardan biri, Kabil'e bir temsilci göndermektir. Afgan asıllı bir Türk olan Abdurrahman Semadan, Ağustos 1920 ile 25 Haziran 1922 tarihleri arasında Kabil'de temsilci olarak atanmıştır. Afganistan'daki bağımsızlık savaşını destekleyen Sultan Ahmet Han'ı büyükelçi olarak Ankara'ya gönderilmiştir. Bu anlaşma ile Türkiye, Afganistan'ın bağımsızlığını koruyacak ve Afganistan, Ankara hükümetinin teslim olmasını Türkiye'nin temsilcisi olarak tanımakta olan, “TBMM hükümetinin hukuki geçerliliği, ilk uluslararası hükümdür” diyerek, Anlaşmanın Ankara ve Kabil hükümetleri tarafından onaylanmasının ardından, Medine'nin eski koruyucusu Fahrettin Paşa, Kabil'e Büyükelçi olarak atanmıştır (Saray, 1997 b).

3.2.TÜRKİYE İLE AFGANİSTAN'IN EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Afganistan ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin tarihi çok eski zamanlara, Emanullah Han ve Atatürk dönemine dayanmaktadır. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti yeni kurulan bir devlet olduğu için bu dönemde Afganistan'a yapılan ekonomik yardımlar sınırlı kalmıştır. Türk ekonomisi 20. yüzyılda iyi bir gelişme göstermiştir. Bu bağlamda, Türkiye dış yardımlara daha fazla önem vermiş, Afganistan'ın yanı sıra birçok ihtiyaç sahibi ülkeye yardım programı başlatmıştır. 21. yüzyılda başlayan savaş ülke ekonomisi kötü duruma getirmiştir. Türkiye, bu dönemde Afganistan'a yardım eden ülkeler arasında yer almıştır. 2004 yılında, Afganistan ile Türkiye arasında ticari ve ekonomik işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. İki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin kapasitesi 2005 yılında 100 milyon dolar, beş yılda ise 250 milyon dolar seviyesine ulaşması için bir çok adım atılmıştır (Worldcat 2009 ,s.128). Türkiye ile Afganistan, anlaşma ve kararlarla birçok sektörde işbirliği yapılması sağlanmıştır. Afganistan'da yıllardır devam eden savaşlar nedeniyle altyapı tahrip olmuş, Altyapının iyileştirilmesi amacıyla başta BM ve NATO olmak üzere uluslararası toplumun katkılarıyla bir il kalkınma ekibi Uluslararası Toplum Ekibi PRT adına oluşturulmuştur. Bu grup faaliyetleri, Afganistan'ın 25 il ve ilçelerde faaliyet göstermektedir. Türkiye PRT programına dahil edildiğinden Afganistan'ın Vardak vilayetindeki ilçe meydanının altyapısının güçlendirilmesi sağlamıştır. Vardak'taki, PRT'nin çalışmaları Türkiye Dışişleri Bakanlığı ve Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından koordine edilmiştir. 2007 yılında Türkiye, Vardak ilinin idari ve sivil altyapısının yeniden yapılandırılması, polis karakolları ve polis eğitim merkezi inşaatına başlamıştır. Altyapı olanaklarının bozulması en çok ulaşım sektörünü etkilediğinden TİKA, ulaşım sektörünü geliştirmek amacıyla Kabil Pol-1 Sokhta köprüsünün yeniden yapılanmasını sağlamıştır (TİKA, 2019).

İki ülke arasında gümrük, bankacılık, nakliye tesisleri ve ticari ilişkilerin daha da geliştirilmesi alanlarında önemli kararlar alınmıştır. Bu kararlarda, Türkiye ile Afganistan'ın ticari ve ekonomik işbirliğinin geliştirilmesini vurgulamıştır. İki ülke arasında düzenlenecek ticaret, yatırım ve turizm fuarları ve Türk-Afgan hükümetleri arasında yapılacak sergilere iş çevrelerinin karşılıklı katılımı sağlanmıştır. İki ülke arasında ortak girişimlere ek olarak, karşılıklı yatırımlarda işbirliği sağlamak ve yatırımcıları teşvik etmek de söz konusu olmuştur.

Çifte vergilendirmenin önlenmesi ve ülkelerde yürürlükte olan kanunlara göre ikili işbirliğinin geliştirilmesi dikkate alınmıştır. Afganistan hükümeti, gümrük personelin, Türkiye'ye getirerek Gümrük Müsteşarlığı'nın 2003 yılındaki eğitim faaliyetlerine katmış ve duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Bankacılık, iletişim, telefon, faks, standardizasyon, Türk Standartları Enstitüsü TSE ile özel sektör kuruluşları arasında işbirliği, serbest ticaret bölgelerinin kurulması ve ihracatın geliştirilmesinde işbirliği gibi hizmetlerin sorunsuz işlemesi ticari ilişkilerin gelişmesi açısından önemli görülmüştür (Erkmenoğlu, 2020).

Türkiye ve Afganistan, ikili ekonomik ve ticari bağların güçlendirilmesinde ortak girişim ve yatırımların önemini fark etmiş ve Afganistan'a sunulan yatırım fırsatlarını gözden geçirmiştir. Her iki ülkenin iş çerçeveleri arasındaki ortak yatırımların konusu: gıda ve tarım ürünleri, otomobil sanayi, çimento sanayi, yapı malzemeleri, mobilya, değerli taşlar, deri ve deri, petrol ve doğalgaz işleme ve çıkarma işletmelerinden oluşmaktadır. Afgan mermeri ve graniti, kağıt endüstrisi, elektrikli makineler, tekstil ve maden kaynakları, Küçük ve orta ölçekli işletmeler ile işbirliğinin iki ülkenin ticaret, yatırım ve diğer ilgili faaliyetlerinin daha da geliştirilmesinde önemli bir rol oynadığı da vurgulanmaktadır (EİT, 2020).

Ekonomik ve ticaret işbirliği anlaşması ile 2004 yılında Türk-Afgan karma ekonomik komisyonu kurulmuş ve iki ülke arası ekonomik ve ticaretin gelişmesi için çalışmalar başlamıştır. 2005 yılın sonlarında yapılan ilk karma komisyon toplantısı ile Türkiye ile Afganistan arası ticaret hacminin 2005 yılın 100 milyon dolar ve birkaç yıl içinde 250 milyon doları olması hedeflenmiştir (Tenizer, 2010).

Türkiye ile Afganistan arasında ithalat ve ihracat verilerine göre, 2004 yılında yapılan anlaşmadan sonra daha iyi bir şekilde başlamıştır. 100 milyon dolardan başlayan, Türkiye'nin Afganistan'a ihracatı ise, 260 milyon dolara, 2011'de 276 milyon dolara, 2012'de 290 milyon dolara, 2013'te ise 298 milyon dolara yükselmiştir. Ayrıca 2014-2018 yıllar arasında 2019 yılında Türkiye'nin Afganistan'a İhracatı ise 156 milyon dolardan, 2020 yılında yaklaşık 31 milyon dolara düşmüştür (TÜİK, 2020).

Afganistan ile Türkiye arasındaki ithalat ise, 2010 yılında 5,1 milyon dolardan, 2011'de 4,8 milyon dolara, 2012'de 6,5 milyon dolara, 2013'te 10,7 milyon dolara, 2014'te ise 16,5 milyon dolara yükselmiştir. 2015-2018 yıllar arasında ithalat hacmi, 16,5 milyon dolardan 11,6

milyon dolara düşmüştür. 2019 yılında ise ithalat hacmi iki ülke arasında 24 milyon dolara, 2020 yılında ise 6,9 milyon dolara düşmüştür (TİKA, 2020 b).

Afganistan'da güçlü ve etkili olan Türkiye'nin politikası, mevcut ekonomik ortamda kısa vadede olası görünmese de, askeri gücü ve BM barışı koruma operasyonlarındaki tecrübesi sayesinde bunu yapma potansiyeline sahip olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye, gelecekte ekonomik ve siyasi olarak güçlenirse bölgede etkin bir güç merkezi haline gelecektir. Bu nedenle Türkiye'nin Afganistan'daki politikasını yeniden gözden geçirmesi gerekmektedir. Türkiye, tehdit oluşturmayan bir bölgesel destinasyon haline gelirse, kendi bölgesinde kendini daha rahat hissedecek, bölgedeki Orta Asya Cumhuriyetleri için önemli bir sakinlik yaratacak ve bölgede itibar kazanmasında çok yol kat edecektir (Dünya Bankası, 2020).

1921'de Moskova'da Türkiye ile Afganistan arasında bir dostluk anlaşması imzalandı ve böylece iki ülke birbirlerinin bağımsızlığını resmi olarak tanıdılar. Anlaşmadan sonra askeri, siyasi, diplomatik ve eğitim ilişkilerinin seviyesi arttı. Atatürk konuşmasında Afganistan Sultanı Amanullah Han'a da tavsiyelerde bulundu. İç ve dış düşmanlara karşı askeri güçlerin güçlendirilmesini her zaman vurgulamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Afganistan'dan Türkiye'ye gelen gençler, daha sonra doktor, hemşire ve asker olarak geri döndüler. Afganistan'da önemli işler yapmışlardır (Saray, 1997a).

Türkiye ve Afganistan birbirlerine yardım etmiş ve hiçbir zaman düşman ülkeler olmamışlardır. Bu dostluğun mimarları, Atatürk ve Emanullah Han'dır. Afganistan'dan gelen mülteciler ve üniversite öğrencileri, tarih boyunca insanoğlunun bitmeyen istek ve ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkmış bir toplumsal hakikat olarak kabul edilmiştir.

3.2.1. Türkiye ile Afganistan Arasındaki Ticari ve Ekonomik İlişkileri

1909-1919 yıllar arasında Afganistan kralı Emanullah Han döneminde Türkiye ve Afganistan arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri başlamaktadır. Ancak Türkiye'de yeni cumhuriyet kurulduğundan bu dönemde Afganistan'a yapılan ekonomik yardımlar sınırlı kalmıştır. İki ülke arasındaki ticari ve ekonomik bağlar bazen iyi gelişirken bazen de sekteye uğramıştır. 20. yüzyılda Türkiye ekonomisi hızla ilerlemeye ve gelişmeye başlamıştır. Aynı zamanda, Türkiye dış politikasında dış yardıma daha fazla önem vermiştir. Türkiye, Afganistan'ın yanı sıra ihtiyaç sahibi birçok ülke için başka yardım programları da başlamıştır.

2001 yılında Afgan savaşı başladığında ülke ekonomisi çok kötü durumda kalmıştır. Bu dönemde Afganistan'a yardım eden ülkeler arasında yer almaktadır. 2004 yılında Türkiye ile Afganistan arasında ticari ve ekonomik işbirliği anlaşması imzalanmıştır. İki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirmek için 2005 yılı sonuna kadar 100 milyon dolar eşiğine ulaşmak için mümkün olan her şeyin yapılmasına karar verilmiştir. Türkiye ile Afganistan'ın ithalat ve ihracat rakamları 2010-2020 yıllar arası ise aşağıdaki 3.2.1. Tabloda verilmiştir (Özdemir, 2017).

Tablo3.2.1. Türkiye'nin Afganistan'la İthalat ve İhracat Rakamları (milyon \$)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020/3
İhracat	270	276	280	228	186.5	162.7	146.7	173.3	146.5	157.4	31.9
İthalat	5.2	4.9	6.6	11.7	17.5	11.8	9.3	8.8	11.6	24	6.9
Hacim	265.1	281.8	286.5	238.7	203	174.5	156	182.1	158.1	181.4	38.9
Denge	254.9	271.2	283.5	217.3	170	151.9	137.4	163.5	133.9	142.4	25

Kaynak: (TÜİK, 2020)

2010 yılın itibarından Türkiye ile Afganistan'ın ithalat ve ihracatı 270 milyon dolardan başlayıp 2020 yılında 31.9 milyon dolara artmıştır. İki ülke arasındaki ithalat ise 5.2 milyon dolardan başlaması ile 2020 yılında bu rakam 6.9 milyon dolara yükselmiştir. Türkiye ile Afganistan arasında, Karma Ekonomik Komisyonun KEK ikinci oturumu 9-10 Mayıs 2018 tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirilmiştir. MSK'nın eşbaşkanları Türkiye İçişleri Bakanı ve Afganistan Ticaret ve Sanayi Bakanıdır. İş Konseyi'nin son toplantısı Aralık 2015'te Cumhurbaşkanı Eşref Gani'nin İstanbul ziyareti sırasında gerçekleştirilmiştir.

Afganistan'da Bölgesel Ekonomik İşbirliği Konferansı RECCA, Afganistan'ın ekonomik kalkınmasına katkıda bulunma amacıyla 2005 yılında kurulmuş bir bölgesel işbirliği platformudur. 7. RECCA Bakanlar Toplantısı 13-14 Kasım 2017 tarihlerinde Türkmenistan'ın başkenti Aşgabat'ta gerçekleştirilmiştir. İş dünyası, akademi ve sivil toplum kuruluşlarından temsilciler yakın zamanda RECCA konferanslarına katılmıştır. Türkiye, RECCA toplantılarına düzenli olarak katılmaktadır. Afganistan'da faaliyet gösteren 75 Türk firmasının % 90'ı inşaat sektöründe faaliyet göstermektedir. 2003 ve 2020 yılları arasında yaklaşık 6,6 milyar dolar değerinde 702 proje gerçekleştirilmiştir. Türk sermayeli şirketler ayrıca hizmetler (sağlık, lojistik, danışmanlık vb.), enerji ve madencilik sektörlerinde de faaliyet gösterilmiştir. Türkiye

ile Afganistan arasındaki ticaretin altyapısını oluşturan anlaşmalar ve protokoller ise, 1978 yılında Karayolu Uluslararası Nakliyatına Anlaşması ile başlamıştır. İki ülke arasındaki ticari anlaşmaları aşağıdaki tabloda verilmiştir (RECCA, 2019).

Tablo 3.2.2. İki Ülke Arasında Ticaretin Altyapısını Oluşturan Anlaşmalar ve Protokoller:

Anlaşmanın Adı	İmza Tarihi	Tarih ve No'su
Karayolu Uluslararası Nakliyatına Anlaşmalar	3.1.1978	10.3.1978/16423
Ticaret Anlaşması	05.11.1975	02.08.1979/15493
Teknik İşbirliği ve Ekonomik Anlaşması	11.01.1976	18.05.1979/15591
Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması	10.06.2004	2.6.2005/25833
Yatırımcılara Karşılıklı Teşviki ve Korunma Anlaşmalar	10.06.2004	1.4.2005/25773
Sağlık sektörlerinde İşbirliğine Dair Anlaşmalar	20.4.2005	11.04.2008/26878
Gümrük İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması	25.05.2005	12.3.2011/27872
Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması	27.05.2005	30.10.2010/27771
Karma Ekonomik Komisyonu 1. Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptı	27.04.2005	10.5.2007/26518

Kaynak: (T.C Dış İşleri Bakanlığı, 2020).

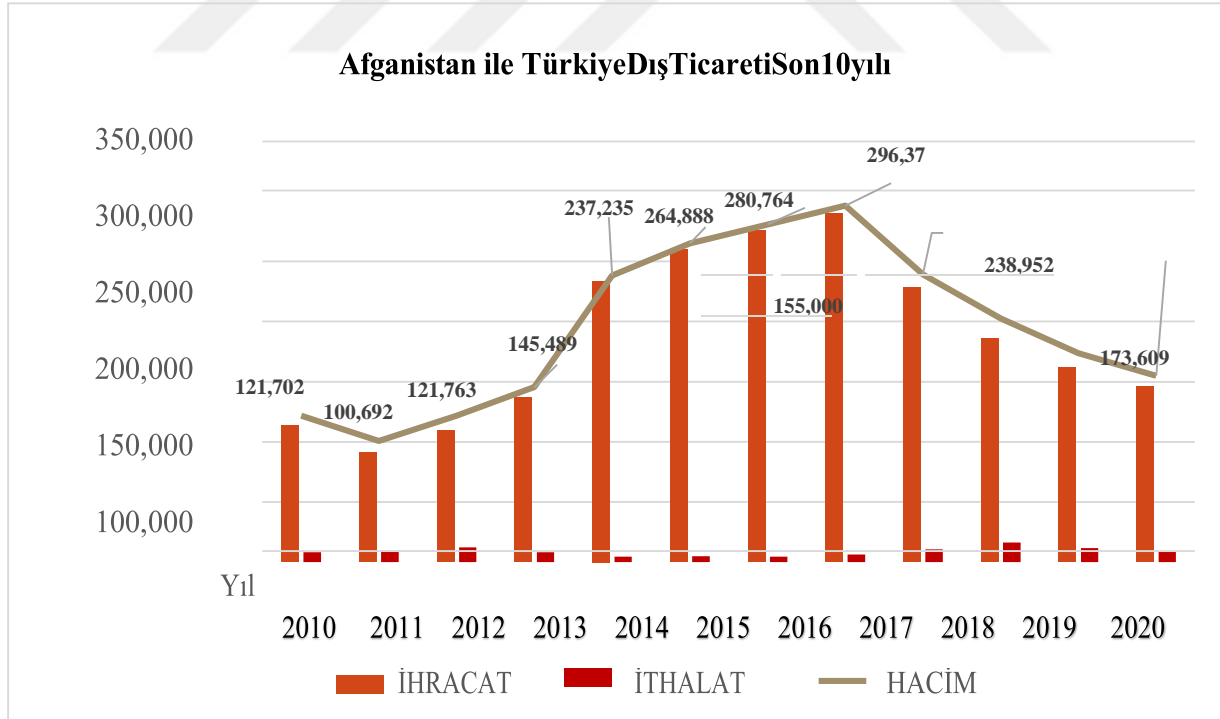
1978 yılında başlayan, Türkiye ve Afganistan ekonomik ve ticari ilişkilerin temelini oluşturan ticaret, ekonomik ve teknik işbirliği, gümrük işbirliği, uluslararası karayolu taşımacılığı, karşılıklı tanıtım ve yatırımların korunmasına ilişkin anlaşmalar imzalanmış ve yürürlüğe girilmiştir (T.C.Dış İşleri Bakanlığı, 2020).

Türkiye, Afganistan'ın yanı sıra ihtiyaç sahibi birçok ülke için başka yardım programları da başlamıştır. 2001 yılında Afgan savaşı başladığında ülke ekonomisi çok kötü durumda kalmıştır. Bu dönemde Afganistan'a yardım eden ülkeler arasında yer almaktadır. 2004 yılında Türkiye ile Afganistan arasında ticari ve ekonomik işbirliği anlaşması imzalanmıştır. İki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirmek için 2005 yılı sonuna kadar 100 milyon dolar eşğine ulaşmak için mümkün olan her şeyin yapılmasına karar verilmiştir (Afganistan Ülke Raporu 2020).

2001 yılından bu yana Türk yatırımcıların yatırımlarını Afgan pazarına odakladığı, Türkiye yatırımlarının büyük çoğunluğunun müteahhitlik sektörüne odaklandığı görülmektedir. Ancak 2014'ten sonra, Afganistan'da açıklanan ABD müteahhitlik projelerinde bir düşüş beklenmiştir. Orta Doğu, Rusya, Orta Asya ve Kafkasya'da büyük ve prestijli projelere imza atan Türk inşaat firmaları, tecrübeleri sayesinde Afgan altyapısının inşasında ana oyuncular haline gelmiştir. Afganistan'a tecrübe, ekipman, makine ve personel aktaran firmalar Afganistan'da ana yüklenici ve taşeron olarak birçok projeye imza atmışlardır. Türk firmaları satın almada yabancı yatırımcılar arasında ilk sırada yer almaktadır, Afganistan'da 70'e yakın Türk inşaat firması bulunmaktadır (AFG, Ticaret Bakanlığı, 2020).

Afganistan'da yatırım yapan şirketlerin her yıl Afgan Yatırım Destek Kurumu tarafından verilen lisansları yenilemeleri istenmekte olup, Afganistan İle Türkiye Dış Ticareti ise 2010 yılından itibaren 2020 yılına kadar ithalat, ihracat ve hacimi aşağıdaki 3.1. Grafta göstermektedir (Kabil Ticaret Müşavirliği, Mişavirlik Raporu,2020).

Grafik 3.1. Afganistan İle Türkiye Dış Ticareti

kaynak : (Kabil Ticaret Müşavirliği, Mişavirlik Raporu,2020).

2010-2020 yıllar arasında Türkiye ile Afganistan'ın dış ticareti yukarıdaki Grafikta göstermiş olup, 50 bin dolar ihracat ile 100 milyon dolar ithalatı ile başlayan 2020 yılında bu rakam ihracat açısından 350 bin dolara yükselmesi ile ithalat açısından Türkiye ile Afganistan'ın dış ticareti 296 milyon dolara yükselmiştir.

3.3.TÜRKİYE İLE AFGANİSTAN'IN SİYASİ İLİŞKİLERİ

1921 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin aldığı ilk kararlardan birisinde Afganistan'ın Başkenti Kabil'de temsilcilik açmak oluşmuş ve bu çerçevede Afgan asıllı bir Türk subayı olan Abdullrahman Semadan Kabil'e temsilci olarak atanmış ve iki ülke arasında diplomatik ve siyasi ilişkiler 1921 yılında Türkiye-Afganistan ittifak anlaşmasıyla tesis edilmiştir. (Wikipedia, 2021). 1920 ile 1960 yılları arasında Türkiye, Afganistan'ın modernleşme çabalarını desteklemiş ve Afganistan'da yönetim, askeri, eğitim, kültür ve sağlık gibi temel devlet kurumlarının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. 1932 ve 1960 yılları arasında Türkiye, Afganistan'a 212 öğretmen, subay, doktor ve diğer Türk uzmanlar görevlendirerek bu ilişkiyi güçlendirmiştir (Korkmaz, 2012).

Afganistan'daki Türk politikası, dört unsurla planlanmıştır. Bunlar, Afganistan'ın güvenliği ve istikrarını sağlamakta, birlik ve bütünlüğünü korumakta, ülkede halkın desteğini ve katılımını ön planda tutan geniş siyasi yapıyı güçlendirmekte ve Afganistan'ı terör ve aşırı akımlardan arındırarak halkın barış ve refahını sağlamaktadır. Türkiye, NATO ve Birleşmiş Milletler çabalarını destekleyerek, Afganistan'a her iki düzeyde de kapsamlı katkılarda bulunmuştur. Afganistan'ın komşularıyla ilişkilerinin gelişmesi, en başından beri Türkiye'nin Afganistan için temel unsurların dan birisi olmuştur. Türkiye-Afganistan-Pakistan Üçlü Zirve Süreci 2007'de, Asya'nın Kalbi-İstanbul Süreci 2011'de başlamıştır. Asya'nın Kalbi-İstanbul Süreci'nin 8. Bakanlar Konferansı, 9 Aralık 2019 yılında Türkiyenin evsahipliğinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir (NATO, 2011).

İki ülkenin siyasi ilişkileri, 2004 yılından itibaren Türkiye'nin bugüne kadar Afganistan'da yürüttüğü yaklaşık 1,1 milyar dolar değerindeki kalkınma programı, Türkiye'nin bir ülkeye yönelik gerçekleştirdiği en büyük dış yardım programları arasında yer almıştır. 18 Ekim 2014 yılında Üst düzeyli ziyaretler bağlamında, Afganistan Cumhurbaşkanı Eşref Gani'nin girişimi ile resmi bir davet gerçekleşmiştir. Ziyaret vesilesiyle iki ülke arasında stratejik ortaklık ve dostluk anlaşması imzalanmıştır. 4-5 Ekim 2016 tarihlerinde Buksel'de düzenlenen

Afganistan Konferansında, Türkiye 2018-2020 dönemi için Afganistan'la kalkınma yardımı için 150 milyon dolar olarak taahhütte bulunmuştur. Afganistan Cumhurbaşkanı Eşref Gani, Türkiye'de 23 Aralık 2015 tarihlerine resmi bir ziyarette bulunarak ikili ilişkileri geliştirmiştir (Şahzad, 2018).

BÖLÜM IV

4. KOOPERATİF HAKKINDA GENEL BİLGİLER

4.1.GENEL OLARAK KOOPERATİFÇİLİK

Genel olarak kooperatifçilik işbirliği, dayanışma ve yardımlaşmayı esas alan, geçmişte oldukça eskilere dayanan bir tür iktisadi ve sosyal, örgütlenme biçimidir. Kooperatifçilik, gönüllü olarak birleşip ortak ekonomik, sosyal kültürel ihtiyaç ve beklentilerin ortaklaşa sahip olunan ve demokratik kurallara göre yönetilen bir organizasyon tipidir (Güreşci, 2013). Bazı kaynaklar, kooperatiflere sadece ekonomik açıdan bakarken, diğerleri tamamen işbirliği açısından konuyu değerlendirmektedir (Gönenç, 2015). Kooperatifler hakkında Lev Tolstoy, gerçek hayat insanların kavga ettiği değil, gözle fark edilemeyecek kadar çok küçük değişikliklerin olduğu yer olarak tanımlamaktadır. Kooperatiflerin sadece maddi değil aynı zamanda manevi olarak da önemli olduğunu belirtmiştir. Bu ifadeler, dünyada bir tür dayanışma ekonomisi olarak ortaya çıkan ve gelişen kooperatifçiliğin anlamını açıklamak için seçilebilecek en uygun ifade olarak kabul edilmektedir. Böylece örgütlü bir toplumun yarattığı sosyal faydalar da kooperatiflerle önemli bir atılım oluşturmaktadır (Başaran, 2015).

Kooperatiflerin farklı ülkelerde farklı yasal statüye sahip olmasının yanı sıra bu konuda ülkeler farklı veri toplama yöntemlerini tercih etmektedir. Dünyada kooperatif ekonomisinin boyutunu tahmin etmenin zorlaştırır. bitirmek için Uluslararası Kooperatif Federasyonu ve Geliştirme (COPAC) doğru, tutarlı, güvenilir ve karşılaştırılabilir kooperatif İstatistikler, veri kalitesi vb. Erişilebilirliği iyileştirme çabaları Küresel ölçekte kooperatif ekonomisi sayesinde mümkün olan en iyi tahminlerdir (Aykaç 2018).

4.2.Kooperatifçiliğin Tanımı ve Özellikleri

Kooperatifçilik birlikte iş yapma, birlikte çalışma ve kısaca işbirliği olarak tanımlanmaktadır. İnsan ihtiyaçlarını karşılıklı yardımlaşma yoluyla giderilmesini sağlamak ve ortakların çıkarlarını korumak amacıyla oluşturdukları ekonomik ve sosyal kuruluş olarak tanımlanmaktadır. Kooperatiflerin boyutu, çalışma alanları ve temel sorunları farklı olabilir. Ancak kooperatifin ortak noktası, işbirlikçi ilke ve değerlere sahip olmalarıdır. Kooperatifler temelde dağınmık ve küçük ölçekli varlıkları bir araya getirme şeklinde de tanımlanmaktadır (Çıkış, 2017). Kooperatifler, ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaç ve isteklerini ortak ve

demokratik olarak kontrol edilen bir girişimcilik aracılığıyla karşılamak için gönüllü olarak bir araya gelen insanların oluşturduğu özerk kuruluşlar şeklindeki tanımda yapılmaktadır (ICA, 2017a).

ICA'nın 2017 yılında kooperatifler günü konferansında, kooperatiflerle ilgili olarak ekonomik ve sosyal yapı olarak ortaklık ve demokratik bir insan faaliyeti olarak ifade edilmiştir. Kooperatifler, bir taraftan bireylerin kendi başlarına karşılayamayacakları ekonomik işleri yapabilmelerini sağlarken aynı zamanda toplumun ekonomik ve sosyal kalkınmasına da katkıda bulunan Kooperatifler, topluluk gelişimini teşvik eden ve ticari girişimin temelini oluşturan benzersiz bir modele dayanmaktadır. Kooperatiflerin genel özellikleri, ortakların mülkiyeti, ortaklarına hizmet ve ortaklar tarafından yönetimi esas almaktadır. 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'na göre, gerçek ve tüzel kişiler tarafından üyelerinin belirli ekonomik menfaatlerini, özellikle meslek ve teminat yoluyla sağlamak ve korumak amacıyla oluşturulan değişken ortaklı ve değişken sermayeli ortaklıklar olarak tanımlanmaktadır (Muctaba, 2017).

Kooperatif, ortak ihtiyaçlarının veya mesleki ihtiyaçlarının en düşük maliyetle karşılanması amacıyla kurulurlar. Kooperatiflerde, ortakların sermayesinde üst sınır olmayıp, ortak sayısının arttıkça sermayenin de arttığı, aynı sermayenin kullanılması mümkün kılan bir yapıdır. Kooperatiflerin özelliklerinde birisi de kooperatiflere çıkış ve girişin serbest olmasıdır. ancak kooperatiflerden çıkış, hesap döneminin sonundan en az 6 ay önceden haber vermek şartıyla yapılmakta, ana sözleşmeye ortaklıktan çıkış ile ilgili bir hüküm konmuşsa bu hüküm bağlayıcı olmaktadır. Kooperatiflerde her ortak bir oy hakkına sahip olup, ortaklar isterse oy hakkını başka bir kişiye de kullandırabilir. Kooperatiflerin sorumluluğu ana sözleşmede aksi bir hüküm yoksa mal varlığıyla sınırlı olup, ortaklar ise sermaye payları ile sorumludur (Gökalp, 2015).

Genel olarak kooperatiflerin belirli ve ulularası bir takım ilkeleri vardır. Kooperatifçilik ilkeleri ilk olarak 1930-1940 yılları arasında ICA tarafından mutlak ve ikincil ilkeler olarak belirlenmiş ve mutlak ilkeler serbest giriş, demokratik yönetim, orantılı işletme fazlası dağıtılması şeklinde sıralanmıştır. Uluslararası Kooperatif Federasyonu 23 Eylül 1995 tarihinde İngiltere'nin Manchester kentinde düzenlenen 13. Uluslararası Kooperatif Federasyonu Kongresi'nde bugün geçerli olan 7 ilke benimsenmesine ve uygulanmasına karar verilmiştir (ICA, 2017).

Bunlar;

1. Gönüllülük ve serbestlik ilkesi
2. Demokratik Yöntemi ilkesi
3. Ortakların ekonomik katılım ilkesi
4. Bağımsızlık ilkesi
5. Bilgilendirme, eğitim ve öğretim ilkesi
6. İşbirliği ilkesi
7. Sorumluluk ilkesi

1937 yılında CIA tarafından bu ilkeler olarak, tüm ülkelerde kabul edilmiş ve uygulanmıştır. 1995 yılında Manchester’de yapılan 31. Uluslararası Kooperatifler Birliği kongresinde, kooperatifçilik ilkeleri tartışılarak yeniden şekillenmiştir. 31. Kongrede yeniden şekillenen kooperatiflerin ilkeleri ise kooperatif tanımlamasında bir yenilik getirmiştir. Buna göre kooperatif ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlar ve istekleri birlikte sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelen insanların oluşturduğu özerk bir teşkilat olması sağlanmıştır. Kooperatiflerin ilkelerine göre temel değerleri olarak kendi kendine sorumluluk, kendi kendine yardım, demokrasi, adalet, eşitlik, ve dayanışma şeklinde sıralanmaktadır (TKK,2012).

4.3.DÜNYADA KOOPERATİFÇİLİK

Bugün bildiğimiz anlamda dünyanın ilk kooperatifinin 19. yüzyılın ortalarında 1844'te İngiltere'de kurulduğun kabul edilmiştir. Aynı dönemde Fransa ve Almanya’da ilk kooperatifler kurulmuş, İngiltere’de kurulan ilk kooperatif tüketici kooperatifler Fransa’da üretim kooperatifleri, Almanya’da ticaret ve kredi kooperatifleri ön plana çıkmıştır (Denizli, 2017). Sanayi Devrimi'nden sonra, dünyanın birçok yerinde kooperatif hareketi gelişmiştir. İlk kooperatif, 1844 yılında İngiltere’de 'Rochdale Öncüleri' olarak dünyaca ünlü 28 dokumacı tarafından kurulmuş ve daha sonralar ICA kooperatif ilkelerini benimsenmiştir. Almanya’da 'Handwerker-Rohstoff-Einkaufsgenossenschaft' 1849’da ve 'Handwerker-Kreditgenossenschaft'

1856'de kurulmuştur. Bu, Schulze Delitzsch olarak bilinen zanaatkar kredi kooperatiflerinin ilkelerini ortaya koymuştur. 1847'de Almanya'da kötü hasat mevsiminde zarara uğrayan küçük toprak sahiplerinin borçlarının sefaletle dönüşmesiyle, şehrin belediye başkanı FW, başlangıçta Raiffeisen önderliğinde bir tüketici kooperatifi olarak kurulan bu kooperatifler, kısa süre sonra da satın alma ve kredi işlevlerini üstlenmiş, ardından tasarruf ve kredi bankaları kurulmuş ve böylece 1972'de ilk kooperatif bankaları kurulmuştur (Geray, 2016).

Kooperatiflerin dünya uygulamalarına bakıldığında ilk sıralarda ABD, Almanya, İtalya, İngiltere ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerin olduğu görülmektedir. Fransa'da kooperatiflerin kurulmuş olduğu Credit Agricole Grup, ülkenin en büyük kredi kurumu ve en büyük bankası niteliğindedir. Edeka Zantrel Almanya'nın % 20 pazar payı ile ülkenin en büyük perakende gıda kooperatifi olup, yaklaşık 50 büyük mağazası, 148 ev ve bahçe gereçleri mağazası ve 181 self-servis mağazası bulunmaktadır. ABD enerji kooperatifleri, Japonya ve İspanya'daki eğitim kooperatifleri, ABD'deki ve Finlandiya'daki fast-food gibi ürünlerde imtiyazlı bayilik hakkı, İsveç'teki çocuk bakım kooperatifleri, İtalya'daki işgücü bazında dezavantajlı grupların oluşturduğu sosyal kooperatifler bu tür kooperatif örgütlenmelere örnek teşkil etmektedir. Bunlardan bazıları, Tablo 4.3.1. göstermektedir (Başaran, 2017).

Tablo 4.3.1. Dünyada Kooperatiflerin Üç Göstergeye İlk 10 Ülke Sıralaması:

Sıra	Kooperatif Ortağı	Kooperatif İstihdamı	Koooperatif Ekonomisi
1	Fransa	Zellanda	Yeni Zellanda
2	Finlandiya	İsviçre	Hollanda
3	İsviçre	İtalya	Fransa
4	Avusturya	Fransa	Finlandiya
5	Dominik	Malta	Luxemburg
6	Hollanda	Finlandiya	Almanya
7	İrlanda	Almanya	İrlanda
8	Almanya	Hollanda	İtalya
9	Kıbrıs	İspanya	Danimarka
10	Avustralya	Norveç	Polonya

Kaynak (ICA,2020).

Dünyada kooperatiflerin üç göstergeye ilk 10 ülke sıralamasında ilk başta Fransa, Finlandiya, İsviçre ve Avusturya olup İtalya, Danimarka ve Polonya ülkeleri kooperatiflerin üç göstergeye 10 ilk ülkelerden sıralamanın sonuna yer almaktadır. ICA, Avrupa kooperatifleri ve

Sosyal Girişimler Araştırma Enstitüsü Kooperatifi (Euricse), ekonominin ve ülkenin gelişimini takip etmesi, bölgesel ve küresel ekonomi üzerindeki etkisi, her yıl ölçmek için, Dünya Kooperatifi Monitor raporununu yayınlanmıştır. Raporda, dünyanın en büyük 300 kooperatifi sıralanmıştır. 2019 yıl raporunda incelenen en büyük 300 kooperatiflerin biri, Avrupa'dan 159'u, 100'ü Kuzey ve Güney Amerika'da ve 41'i Asya Pasifik'te yer almaktadır. En büyük 300 kooperatifin faaliyet alanlarına göre 117'si, tarım ve 95'i gıda Sanayi, 53'ü toptan ve perakende olarak sıralanmıştır. Rapora göre, Avrupa nüfusunun %17'sinden fazlası bir tür kooperatifte ortaktır. Kooperatif işletmeleri, Avrupa genelinde yaklaşık 4,5 milyon kişiyi istihdam etmektedir. 2015 yılında bu kooperatiflerin yarattığı toplam ekonomik büyüklük (toplam yıllık ciro) 1 trilyon Euro'ya ulaşmaktadır (ICA, 2021). Rapor, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu ülkeleri kooperatif sayısı, üye sayısı, istihdam ve yıllık ciro verilerine göre karşılaştırmaktadır. Türkiye, kooperatif sayısı bakımından İtalya'dan sonra en fazla kooperatife sahip ikinci ülke olurken, ortak sayısı, kooperatiflerde çalışan işçi sayısı ve kooperatiflerin yıllık toplam iş sayısı sıralamasında geride kalmaktadır. Avrupa'da kooperatif sayısı bakımından kooperatifler imalat, hizmet ve tarım sektörleri arasında eşit olarak dağılırken, bankacılık sektöründeki kooperatifler ortak yararlanıcı sayısı ile ilk sırada yer almaktadır. Yıllık ciro açısından tarım kooperatifleri, 347 milyar euroluk yıllık cirosu ile ilk sırada yer almaktadır. En büyük kooperatif birlikleri, Almanya ve Fransa'da faaliyet gösteren perakende ve tarım kredi kooperatifleridir (Koç, 2020).

Kooperatifçilik tarihi çok eskilere dayanmaktadır. 18. Yüzyılın, Sanayi devrimi sonrası kooperatifçilik hareketi dünyanın bir çok yerinde gelişme göstermiştir. İlk kooperatifler 1844'te İngiltere'de (Rochdale) öncüleri olarak dünyaca ünlü 28 dokumacı tarafından kuruldu ve daha sonra Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin (CIA) kooperatifçilik ilkeleri olarak benimsediği ilkeleri uyguladılar. 1831'de Fransa'da ilk marangoz kooperatifi kuruldu, 1835'te Loyn kasabasında tüketici kooperatiflerinin kurulması imzalandı ve bir yıl sonra, 1836'da kooperatiflerin uygulanmasına başlandı. 1847, FW belediye başkanı Misery, Raiffeisen'in öncülüğünde bir tüketici kooperatifi olarak kurulan, ancak daha sonra satın alma ve kredi işlevlerini de üstlenen bu kooperatifler, tasarruf ve borçlanmayı oluşturdu. İlk kooperatif bankaları 1972 yılında kurulmuştur (Geray, 2016).

Kooperatiflerin insanlık tarihi kadar eski olduğu bilinen bir gerçektir. İlkel toplumdan beri insanların tek başlarına üstesinden gelemeyecekleri bazı zorlukları birlikte aşmak için

birlikte çalıştıkları, bu sayede ekonomik ve sosyal olarak fayda sağladıkları bilinmektedir. Birliğin işbirliği ve örgütlenmesi, toplum düzeyine göre farklı biçimler almaktadır. Yukarıdaki tarihlerden bahsettikten sonra 1849 yılında Alman Satın Alma Kooperatifi (Handwerksrohstoff) ve 1850 (Handwerkskreditgenossenschaft) kurulmuştur. Bununla birlikte, Schulze Delitzch olarak bilinen esnaf kredi birliğinin dilekçeleri dosyalandı. İCA'nın üyeliği, kuruluşundan bu yana artmıştır 1913 yılında 24 ülkeden 3870 kooperatifin oluşturduğu 55 kooperatif birliğin üye bulunduğu İCA, yalnızca 20 milyon bireysel ortağı kapsıyordu, bu gün üye kooperatif sayıları 192 katlık bir artışla 742 bine bireysel ortak sayısı da 18 katlık bir artışla 368 milyona yükselmiştir (Çetin, 2015a).

4.4.DÜNYADA BAZI BAŞARILI KOOPERATİFÇİLİK UYGULAMALARI

Dünyanın ekonomik bir biçimi olarak kooperatiflerin başlangıcı, 19. yüzyılın ortaları gerçekleşmiştir. Sanayi Devrimi'nin yol açtığı hızlı dönüşüm ve değişim, iç göç, işsizlik, kentleşme ve gelir dağılımının bozulması gibi sosyal ve ekonomik sorunlar, kooperatiflerin ortaya çıkmasında önemli katkılar sağlamış ve tüketici-kooperatif hareketiyle birlikte kooperatifler ortaya çıkmıştır. Yıllar sonra Almanya esnaf ve tarım kredi kooperatifçiliği, Fransa ise üretim kooperatifçiliği ile İngiltere'yi takip etmiştir (Yazıcı, 2012). Bireysel ekonomilerini geliştirmek veya korumak için gönüllü olarak bir araya gelen insanlar, sadece kendileri için değil, toplumları için de önemli sosyal ve ekonomik kazanımlar elde etmişlerdir. Yıllar geçtikçe, kooperatifler sadece zayıflar için dayanışma örgütleri olmaktan çıkmıştır. Ticari ve ekonomik hayatta benzersiz avantajlara sahip başarılı şirketlerine örnekler haline gelmiştir. Günümüz dünyasında kooperatifler, çok küçük şirketlerden büyük şirketlere, bazen küresel oyuncular olarak anılan ve milyarlarca satışla çok geniş bir yelpazede faaliyet göstermektedir (Çetin, 2015b).

ABD, tahminlerine göre dünya genelinde 750.000'den fazla kooperatif bulunmakta ve 1 milyardan fazla kişi bu kooperatiflere ortak ve kooperatiflerin dünya genelinde 100 milyondan fazla kişiye istihdam sağladığı tahmin edilmektedir (Yazıcı, 2012). Dünya genelindeki kooperatifler sektörlere göre incelenirse, olursak, finansal kooperatiflerin dünya nüfusunun %13'ünü oluşturan 857 milyon kişiye hizmet verdiği tahmin edilmektedir. Mali kooperatifler, günde 2 dolar ile yoksulluk sınırının altında yaşayan 78 milyon kişiye ulaşan en büyük

mikrofinans desteği sağlayıcılarıdır (ICA, 2008). Kooperatifler, geleneksel olarak tarım, perakende ve toptan satış, su yönetimi, sağlık, elektrik, konut, bankacılık ve sigortacılık alanlarında alım satım alanlarında bulunmaktadır. Bununla birlikte, bilgi ve iletişim teknolojisi, el sanatları, turizm, bakım ve kùltür gibi sektörlerde giderek daha fazla yeni kooperatif kurulmaktadır (İpek, 2005).

Gelişmiş ÷lkelerdeki kooperatif işletmeler, yarattıkları ekonomik güçle ÷lke ekonomisine önemli katkılarda bulunmaktadır. İCA'nın, 2018 yılın raporlarında en çok kooperatif işletmesi ile öne çıkan ÷lke ABD'dir. 67 ABD kooperatifi 150,050 milyar dolarlık cirosu ile ilk sırada yer almaktadır. Japonya ise listede yer alan 13 kooperatifi ile toplamda 142 milyar dolarlık cirosu ile kooperatiflerin en etkin faaliyet gösterdiği ÷lkelerden birisidir. Fransa'da listede yer alan 48 kooperatiflerinden toplam 197 milyar dolarlık ciroya sahip olmasıyla dikkat çekmektedir (Yazıcı, 2012).

Küreselleşme sürecinde özleştirmeler, gelişmeler ile kamu sektörünün küçülmesi ve kamu sektörünün mevcut yapısıyla artan sosyal sorunlar çözümlerini getirmemesi, özel sektörün doğası gereği sosyal sorunlara yalnızca kar amacıyla yaklaşması, sosyal ekonomi yada üçüncü sistem yada üçüncü sektör (Third System) olarak adlandırılan yeni bir ekonomik toplumsal ve sşyasal yaklaşımı gündeme getirmiştir. Bu kapsamda gelişmiş ÷lkelerde kooperatifçilik, diğer benzeri kuruluşlara birlikte üçüncü sektör olarak tanımlanmaktadır. Ülkelerin fonksiyonlarında önemli bir kısmını sivil toplum örgütlerine devretme eğilim giderek ağırlık kazanmakta ve kooperatifçiliğin de dahil edildiği üçüncü sektör, bu alanda önemli ve yeni görevler üstlenmektedir (Bosnia, ve Herzegovina, 2019).

Küreselleşme sürecinde kamu kesiminin küçülmesi ile kamu kesiminin daralması ve kamu sektörünün mevcut yapısı ile artan sosyal problemler, özel sektörün sosyal sorunları sadece kar amaçlı ele alması nedeniyle çözümlerini sunmamaktadır. Yeni bir ekonomik ve sosyal sistem, üçüncü sistem veya üçüncü sektör (Üçüncü Sistem) olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda gelişmiş ÷lkelerde kooperatifler, diğer benzer kuruluşlarla birlikte, üçüncü sektör olarak tanımlanmaktadır. Ülkelerin işlevlerinin önemli bir bölümünü STK'lara devretme eğilimleri ağırlık kazanmakta ve kooperatifler dahil üçüncü sektör, bu alanda önemli ve yeni roller üstlenmektedir (Muctaba, 2017).

ABD’de elektriği olmayan ancak yeterli faaliyet göstermeyen kırsal alanlarda, elektrik üretim kooperatifleri devreye girmiştir. Böylece, ABD kırsalının çoğu bölgesinde kooperatifler, tarafından elektrik verilmektedir. Bunun gibi enerji kooperatifleri, günümüzde Portekiz’de de gelişmektedir. Birleşik Krallık’ta telefon kooperatifi, hat süresini uygun fiyatlarla satın alır ve bu avantajı, hizmet kullanımına dayalı olarak düşük maliyetler veya kar paylaşımı olarak ortaklarına aktarmaktadır. ABD ve Japonya’daki kampüs kooperatifi ve 100 yıllık bir geçmişe sahip Havard Üniversitesi kooperatifi, öğrencilere uygun fiyatlı alışveriş ve ikamet tavsiyesi sunmaktadır. Japonya’da 212 üniversite kooperatifi var olup bunlarda çalışan öğrenci sayısı 1,5 milyona yaklaşmaktadır. Bu kampüs kooperatiflerinin kurulduğu üniversitedeki öğrencilerin %95’inin kooperatif ortak olduğu söylene bilmektedir (Anonim, 2013). İspanya’da, eğitim kooperatifleri, birçok okulun yönetiminde yer almasıyla ve ortaklaşmanın, öğretmenlerinin, ebeveynlerin veya birinin yönetiminde söz sahibi olmasını sağlar. İtalya ve Orta Avrupa’daki sosyal kooperatifler, engelli ortaklar veya eski hükümlüler ve uyuşturucu kullanıcıları gibi marjinal gruplar için çeşitli işler sağlanmaktadır. Kanada, Hissedarlık Kooperatifleri, çalışanları şirketlerine yatırım yapmaya ve oy hakları oluşturmaya teşvik etmektedir. Fransa ve İtalya’da elektronik ticaret kooperatifleri, küçük zanaat dükkanlarının ve serbest meslek sahibi zanaatkarların mallarını çevrimiçi satmalarını sağlanmaktadır. HMO kooperatif yapısı, yaklaşık 1,4 milyon ABD’li aileye sağlık hizmeti vermektedir. İspanya’da kooperatifler sağlık ve bakım sektöründe önemli bir yer tutmaktadır. Dünyanın birçok sanatsal ve kültürel alanında, sanatçıların çalışmalarını daha iyi sürdürebilmeleri için kooperatifler kurulmuştur (Warbasse, 1946).

4.5.KOOPERATİFLERİN EKONOMİK VE SOSYAL YAŞAMDAKİ ROLÜ

Kooperatiflerin ekonomik ve sosyal yaşamdaki rolü oldukça önemlidir. Geçmişten günümüze kadar insanların yaşamış olduğu bir çok sorunu aşmada kooperatifçiliğin öngürlüğü ilkelerle hareket edilmesinin önemi oldukça büyüktür. İnsanların sosyalleşmesi ve bir arada yaşaması, onların geliştirebildikleri ortaklıklarla ve bu ortaklığın niteliği ile ölçülebilmektedir. Nitekim kadim birçok medeniyet güçlü sosyal yapısı ile günümüzde de ayakta durabilmektedir (Borjas, 1994; Ekici ve Tuncel, 2015).

Bir arada yaşayabilmenin evrensel kuralı, karşılıklı saygı ve sevgiye dayandığı bilinen bir gerçektir. Ancak bunun sürdürülebilir ve karşılıklı olabilmesi için bir sistemin oluşması gerekmektedir. Bu durum en eski topluluklardan günümüze kadar en idalini bulma şeklinde yeni

arayışlar ile devam etmektedir. Bu arayışların geliştirilebilmesi ve sağlam temellere oturabilmesi gerekmektedir (Ünal, 2009). İnsanlığın geçirmiş olduğu ve gelecekte etkilerinin devam edebileceği iki önemli devrim niteliğinde aşamadan geçmiştir. Bunlardan ilki Tarım Devrimidir. Tarım Devrimi avcılık ve toplayıcılık yapan insanların avladıklarını islah etme topladıklarını ise yetiştirme şeklinde son bulmuştur. Kısaca, insanoğlu doğaya bilinçli bir şekilde mudahile etmiş ve onun bir parçası olmuştur. Yaklaşık olarak MÖ onbeşbinli yıllarda tüketim toplumundan üretim toplumuna geçtiği tahmin edilmektedir. İnsanoğlunun tarımı keşf etmesi, bunu nasıl, ne için ve ne şekilde ortaya konulması Tarım Devrimi teörileri ile alakalı bir konudur. Tarım Devrimi sürecinde yerleşik hayatta geçmeye çalışan insanlar, konar-göçer yaşam ve kalıcı yerleşik yaşam içinde ilk toplumsal düzeni de kurmaya başlamıştır. İlk köy toplumları şeklinde yerleşik hayata geçen insanlar, tarıma dayalı bir düzen kurmuşlardır. Bu düzenin kalıcılığı köy toplumunun veya tarım toplumunun karşılıklı yardımlaşma, dayanışma ve işbirliğine dayalı olması ile açıklanabilmektedir. Bu durum aslında ilk kooperatif toplumlarında kökenini oluşturmaktadır (Can ve Sakarya, 2012; Coltrain et al, 2000).

İnsanlığın yerleşik hayata geçmesi ve kooperatifçilik düşüncesi arasında yakın bir ilişkinin olduğu anlaşılmakta ve bu durum zorunlu bir hale gelmektedir. Tarım tarihi, iktisat tarihi sosyal antropoloji, coğrafiya gibi bir çok sosyal bilim insanlık tarihini açıklarken bir arada yaşamının gerekliliğine de vurgu yapmıştır. Birarada yaşamak ise ancak toplumsal kurallara uymakla mümkün olacaktır. Bunun en önemli bileşeni ise birlikte iş yapma anlamına gelen latince bir kelime olan cooperation kelimesi ile açıklanabilmektedir. İnsanoğlunun Tarım Devriminden sonra yaşamış omlduğu ikinci önemli gelişme ise Sanayi Devrimidir. Sanayi Devrimi, üretimde rüzgarın, suyun ve kol gücünün yerine makinanın kullanması ile açıklanabilir. Böylece üretim süresi kısalırken kitlesel bir üretime geçilmiştir. Kitlesel üretim beraberinde yeni bir tüketim toplumunda ortaya çıkarmıştır (Braidwood; 1969). Tüketim toplumu ile birlikte artan kapitaş gücü sınıflı bir toplumun oluşmasını sağlanmıştır. 1700'lü yılların sonunda İngiltere'de başlayan bu hareket bir devrim niteliğinde olup insanlığı derinden etkilemiştir. Sanayi Devrimi Batı Avrupa'da ve daha sonraları tüm dünyayı etkileyecek olan bir çok ekonomik ve sosyal sisteminin oluşmasına da neden olmuştur. Bu sistem, sınıflar arası çatışmayı doğurmuş ve bir hak arama metodu olarak sendikal hareketlerinde gelişmesinde neden olmuştur.

Sanayi Devriminin oluşturduğu yeni toplumsal ve siyasal sistemler, insanın gelişmesine de katkı sunmuştur. Özellikle tüketicilerin ve çalışanların hak arama mücadelesi birlikte hareket etme ile anlam kazanmıştır. Nitekim, ilk kooperatifçilik hareketinde 1844 yılında İngiltere’de bir iş insanı, aktivist ve düşünür olan Robert Owen tarafından başlatılmıştır. Sahip olduğu tekstil fabrikasında çalışan işçilerin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirmesi için ilk kooperatifçilikte burada kurulmuştur. Kısaca Sanayi Devriminde ezilen ve istismar edilen insanların karşılıklı yardımlaşma dayanışma ve işbirliği ile buna aşabildikleri anlaşılmaktadır. Bu durum ancak ilkeli bir ortaklık olan kooperatifçilik anlayışı ile açıklanabilmektedir (Childe, 1950). Kooperatiflerin ekonomik ve sosyal yaşamdaki rolü günümüzde dahada ön plana çıkmaktadır. Özellikle 17 Kasım 2017 tarihinde Çin’in Wuhan Şehrinde çıkan corona virüs salgını, 11 Mart 2020’de DSÖ tarafından bir pandemi olarak ilan edilmiştir. Yaklaşık 600 milyon vaka ve altı milyona aşkın can kaybı ile tüm dünyayı etkilemektedir. Covid 19’un ekonomik ve sosyal etkileri daha uzun süre devam edeceği anlaşılmaktadır. Covid 19 sürecinde seyahat kısıtlamaları, başta turizm sektörü olmak üzere bir çok ekonomik sektörü, ortadan kalkma noktasına gelmiştir. Ekonomide yaşanan gelişmeler birçok ülkeyi derinden etkilemektedir. 2021 Mayısında dünyada bitkisel yağ fiyatları % 67.9 , şeker fiyatları % 48.1 , tahıllar % 30.1 , et ürünleri % 22 ve süt ürünleri % 13 oranında artmıştır. Birleşmiş Milletler Gıda Örgütü (FAO) küresel gıda fiyatlarının yaklaşık altı kat arttığı, on yılda dünya gıda fiyatı ise % 94.1 oranda olduğu tespit edilmiştir. Kısaca dünyada covid 19 ve sonrasında artan enerji fiyatları ve gıda fiyatları, ciddi bir ekonomik krize doğru dünyayı sürüklemektedir. Üretici ve tüketici arasında giderek uçurum artmakta ve üreticiler bundan zarar ederken tüketicilerde bu ürünleri aşırı pahalı almaya zorlanmaktadır. Günümüz global ekonomisinde, kooperatiflerin payı giderek artmakta ve küresel krizler için bir çözüm yolu olarak görülmektedir. Günümüzde dünya nüfusunun yaklaşık % 13.82’si bir kooperatife ortak iken dünyada istihdam edilenlerin % 0.19’u ve küresel ekonominin % 4.30’ü kooperatifler tarafından karşılanmaktadır (AA, 2022; İNGEV, 2021).

Dünya ekonomisinde önemli bir rolü sahip olan kooperatiflerin, küresel ekonomik krizlerde de etkin rol oynaması gerekmektedir. Etkin bir üretici ve tüketici kooperatifleri tekelleşmeyi önleyecektir. Kooperatiflerin sosyal yaşamda da önemi oldukça fazladır. Yardımlaşma dayanışma ve işbirliğini öngören bir anlayışın, toplumun kalkınmasında da rolü oldukça fazladır. Demokratik yönetim ilkesi, gönüllülük ilkesi, katılımcılık gibi kooperatifçiliği ön plana çıkaran ilkeler, toplumsal kalkınmada da önemli bir rolü sahip olacaktır. Kadınların

kooperatif yoluyla ekonomik ve sosyal yaşama katılımı, örgütlü ve demokratik toplumun oluşturmasında etkili bir faktördür. Kısaca kooperatifler, işletmecilik anlayışı içerisinde yardımlaşmayı ve dayanışmayı esas alan yapısı ile toplumların gelişmesinde öncü rol oynamaktadır (Braidwood; 1969).

BÖLÜM V

5. TÜRKİYE'DE KOOPERATİFÇİLİK

5.1.GENEL OLARAK TÜRKİYE'DE KOOPERATİFÇİLİK

Kooperatifçilik hareketi ve gelişimi, Türkiye'de oldukça eskilere dayanmaktadır. İmece ve yardımlaşma üzerine kurulu bir toplum olan Türkler, faaliyetlerini Ahilik gibi yapılanmalarla geliştirdiği bilinmektedir. Ancak modern kooperatifçiliğin, Türkiye'de cumhuriyet'in kuruluşundan önce Mithat Paşa tarafından kurulan Memleket Sandıklarıyla başladığı kabul edilmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2019). 1920 yılından 1938'e kadar olan süreçte Atatürk'ün öncülüğünde kooperatifçilik ile ilgili tüm alanlarda çeşitli girişimler ve uygulamalar gerçekleştirilmiştir. 1931 yılında Türk Kooperatifçiliği'nin kurulması ve 1935 yılında tarım satış kooperatifi ile tarım kredi kooperatif ile ilgili kanunların çıkarılması ve yürürlüğe girmesi önemli gelişmeler arasında yer almıştır. Türkiye'de kayıtlı ortak sayısı yaklaşık 8 milyon civarındadır. Ancak Türkiye'de kooperatifçiliğin ilk büyük gelişimi Cumhuriyet dönemine denk gelmektedir. Bunun en önemli nedeni, cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün kooperatiflerin potansiyelini fark etmesi olarak ifade edilmiştir. Atatürk, 1920'den ölümüne kadar Türkiye'deki kooperatif hareketinin içinde sürekli yer almıştır. Gittiği her yerde konuşmalarında kooperatiflere yer vermiş ve kamuoyunu bilinçlendirmeye çalışmıştır (Geray, 2018).

Türkiye'de kooperatifler tarihinde önemli bir yer alan, alım satım Ortaklığı kooperatifçiliği Yönetmeliği'nin kabul edilmesiyle birlikte kooperatiflerin desteklenmesi ve Ekonomi Bakanlığı Ziraat Bankası bütçesinden kredi verilmesi öngörülmüştür. Bu yönetmelik kapsamında yaklaşık 40 kooperatif kurulmuştur. Tütün üreticileri, meyve sebze üreticileri, konserveciler ve dokumacılar hep birlikte kooperatifleşmeye başladılar. Bu Kooperatif Yönetmeliği, ilk 49 Kooperatif Kanununda yürürlüğe girilmiştir. Nizamname'nin yapılmasına Mustafa Kemal Atatürk desteklenmiştir (Hazer, 1989).

Türkiye'de 2020 yılına ait kooperatiflerin türleri, sayıları ve ortak sayıları ile ilgili bilgiler aşağıdaki Tablo 5.1.1.'de verilmiştir. Türkiye'de konut yapı, tarımsal kalkınma, motorlu taşıyıcılar ve tüketim gibi alanlarda toplam 59.699 orana kooperatif bulunmaktadır. Bu bilgilere göre Türkiye'de, konut yapı kooperatifi 33.230 ile en fazla sayıda kooperatifi bulunmakta ve toplam kooperatifçiliğinde %55,66'ya sahiptir. Bunun sırasıyla % 11,14 ile tarımsal kalkınma

kooperatifi ve % 9,11 ile motorlu taşıyıcılar kooperatfleri takip etmektedir. Türkiye’de kooperatifçilik sayısı ve ortak sayısı aşağıdaki Tablo 5.1.1.’ya verilmiştir:

Tablo 5.1.1. Türkiye’de Kooperatifçilik Sayısı ve Ortak Sayısı

Kooperatif Türü	Sayı	%	Ortak Sayısı	%
Motorlu Taşıyıcılar Kooperatfi	5.441	9,11	161.699	2,42
Tüketim Kooperatifi	1.996	3,34	163.853	2,45
Esnaf Sanatkar Kredi Kooperatifi	991	1,65	674.853	10,11
İşletme Kooperatifi	752	1,65	113.333	1,69
Karayolu Yolcu Taşıma Kooperatifi	601	1,00	9.912	0,14
Üretim Ve Pazarlama Kooperatifi	507	0,84	18.741	0,28
Turizim Geliştirme Kooperatifi	368	0,59	17.206	0,25
Tarım Satış Kooperatifi	338	0,56	332.925	4,94
Kadın Gelişimi Üretim Kooperatifi	296	0,49	3112	0,04
Gayey Menkul İşletme Kooperatifi	252	0,42	4.280	0,06
Temin Tevzi Kooperatifi	240	0,40	23.279	0,34
Küçük Sanat Kooperatifi	216	0,36	7.166	0,10
Kara Yolu Yük Taşıma Kooperatifi	146	0,24	4172	0,06
Eğitim Kooperatifi	59	0,09	3.097	0,04
Yenilenebilir Enerji Kooperatifi	45	0,07	473	0,01
Tutun Tarım Satış Kooperatifi	42	0,07	12.840	
Deniz Yolcu Taşıma Kooperatifi	33	0,05	555	0,01
Yaş Sebze Ve Meyve Pazarlama Kooperatifi	29	0,04	2953	0,19
Hizmet Kooperatifi	28	0,04	359	0,005
Yayıncılık Kooperatifi	21	0,04	484	0,006
Yardımlaşma Kooperatifi	18	0,03	1.032	0,15

Kalkınma Kooperatifi	13	0,02	98	0,001
Bilimsel Araştırma Ve Geliştirme Kooperatifi	13	0,02	115	0,001
Tedarik Ve Kefalet Kooperatifi	9	0,01	618	0,009
Pazarcılar İşletme Kooperatifi	8	0,01	435	0,006
Hamallar Taşıma Kooperatifi	8	0,01	613	0,008
Elektrik Enerjisi Üretim Ve Tüketim Kooperatifi	6	0,01	42	0,0006
Fikri Mülkiyet Hakları Ve Proje Danışmanlığı Kooperatifi	6	0,01	48	0,0006
Sigorta Kooperatifi	5	0,008	675	0,01
Deniz Yük Taşıma Kooperatifi	1	0,001	9	0,0001
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	6.816	11,41	745.037	11,03
Sulama Kooperatifi	2.448	4,10	298.682	4,47
Su Ürünleri Kooperatifi	562	0,94	30.355	0,45
Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	0,05	1.382.627	23,5
Tarım Kredi Kooperatifi	1.625	2,72	809.725	12,13
Konut Yapı Kooperatifi	33.230	55,66	1.569.075	23,51
Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi	1.368	2,29	10.3950	1,55
Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi	1.106	1,85	164.475	2,46
Karma Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi	20	0,04	500	0,007
İhtisas Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi	6	0,01	150	0,002
Toplam	59.699	100.00	6.672.829	100.00

Kaynak: (T.C Ticaret Bakanlığı, 2021).

Türkiye’da ortalama bir kooperatifte 111,77 ortak bulunmakta ve ortak sayısı bakımından %23,51 ile konut yapı kooperatifi ilk sırada yer alırken bu kooperatifi, % 12,13 ile tarım kredi kooperatifi ve % 10,11 esnaf sanatkar kredi kooperatifleri takip etmektedir. Ancak kooperatif sayısı bakımından ise deniz yük taşıma kooperatifi ve sigorta kooperatifi en düşük sayıdadır.

Ortak sayısı bakımından, deniz yük taşıma kooperatifi ile elektrik enerjisi üretim ve tüketim kooperatifi en düşük sayıdadır.

Türkiye’de kooperatiflerin ortak sayısı toplam 6.672.829 iken, konut yapı kooperatifi 1.569.075 ortak sayısı ile ilk sırada yer almaktadır. Bunun pancar ekiciler kooperatifleri 1.382.627 ve 647.853 ortak sayısı ile tarımsal kalkınma kooperatifleri takip etmektedir. Türkiye’de kooperatiflerin ortak sayısı bakımından, deniz yük taşıma kooperatifi, elektrik enerjisi üretim ve tüketim kooperatifi ve fikri mülkiyet hakları ve proje danışmanlığı kooperatifi en düşük düzeydedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022; TMKB, 2022).

Kooperatifler için ilk yıllarda önemli olan bu girişimler sonraki yılların temellerini atmaktadır. Çiftçiler, tüccarlar, emek ve sanayi grup ve bölümlerinin ayrı oluşturdukları ekonomik ilkeler Milli İktisadi'nin temelini oluşturmaktadır. Çiftçi grubunun ekonomik ilkeleri, *“reji, tarımsal maarif, asayiş, âşar, Ziraat Bankası ve tarımsal itibar, yollar, orman, tarımda hayvan sorunları, çiftçilik, tarımda makine”* gibi dokuz konuda yoğunlaşmıştır (Aksoy, 1998). Bunlar, Karşılaştığı sorunlar arasında bile kooperatiflere verdiği değeri bir kez daha belgeleyen Cumhuriyet Halk Partisi'nin, temel ilkelerinin ekonomik boyutunun özetlenmektedir (Mülayim, 1982).

Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk kooperatifin kurucusu, hamisi ve hissedarlarından birisidir. Türkiye’de 1920-1938 yılları arasında kooperatiflere yönelik tüm yasal düzenlemeler Atatürk’ün öncülüğünde yapılmıştır. Öte yandan, Atatürk sonrası öngörülen süre, kooperatiflerin anayasaya dahil edildiği 1938 ile 1960 yılları arası yer almıştır. 1961 Anayasası'nın 51. maddesinde devlet, kooperatiflerin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alması ön gölmüştür. Bildirgesinin dahil edilmesi, devleti kooperatiflerin geliştirilmesinden daha aktif ve sorumlu hale getirilmektedir. Öncelikle, dönemin sosyal ve ekonomik faktörlerinden dolayı kooperatifler tarım alanlarında ortaya çıkmış ve uzun yıllar tarım alanlarında yoğunlaşmıştır. Daha sonra ekonomik ve sosyal yapıda meydana gelen değişimler ve istihdam, konut, inşaat, tüketim, ulaşım, kredi ve güvenlik gibi alanlarda ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar nedeniyle yayılmıştır (Doğaka, 2017).

5.2.Türkiye’de Kooperatifçiliğin Tarihi Süreci

Türkiye’de kooperatifçilik uygulaması ilk kez 1863-1864 yıllar arasında Mithat Paşa tarafından kurulan Memleket Sandıkları ile tarım kredi kooperatifi benzeri bir yapı ile başladığı kabul edilmektedir. Ancak, Türkiye’de ilk esaslı gelişme Cumhuriyet döneminde rastlamaktadır. Mustafa Kemal Atatürk, 1920’den ölümüne kadar sürekli olarak Türkiye’deki kooperatifçilik hareketinin içinde yer almıştır. Mustafa Kemal Atatürk, cumhuriyet döneminde yaptığı konuşmalarda ve gittiği yerlerde kooperatiflere yer vererek halkın bilinçlenmesine çalışmıştır. Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk, kooperatiflerin koruyucusu, hamisi ve kendisi kooperatif ortağı olmuştur. Türkiye’de 1920-1938 yıllar arasında kooperatifçiliğe yönelik yapılan tüm hukuki düzenlemeler ve kanunlarde Atatürk’ün önderliğinde gerçekleşmiş en çok, 1938 ile 1960 yıllar arasında Türkiye’de kooperatif durağan bir dönem girmiştir (Çoban, 2018).

Türkiye’de 1960 yılından sonra en önemli gelişmelerden birisi şüphesiz, kooperatifçiliğin Anayasada yer almasıdır. 1960 anayasasının 51. Maddesinde kooperatifçilik hakkında, “Devlet, kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır” şeklinde yer alması kooperatiflerin gelişmesi için devleti daha sorumlu ve aktif duruma getirmiştir. O dönemlerde ilk olarak ekonomik ve toplumsal faktörler nedeni ile kooperatifler tarımsal alanlarda ortaya çıkmış ve uzun yıllar tarımsal alanlarda yoğunlaşmıştır. Ekonomik ve sosyal yapılarda meydana gelen değişimler ve ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar nedeni ile başta konut işyeri inşaatı olmak üzere tüketim, taşımacılık, kredi kefalet gibi alanlarda yayılmıştır (Çetin, 2015). Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, ülkenin sosyal ve ekonomik yapısında önemli bir rol oynayan ve nüfusun %85’ine gelir sağlayan tarım sektöründe verimliliği artırmak için kooperatiflere önem verilmiş, üreticiyi sefaletten kurtarmıştır. Bu doğrultuda cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk kooperatifler kurmaya çalışmıştır. 1924’ten itibaren Ziraat Birlikleri Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla tarım kredisi ve tarım satış kooperatiflerinin ihtiyaçları tek elden karşılanmaya çalışılmıştır (Mülâyim, 1992). Cumhurbaşkanı olarak Atatürk’ün kooperatiflere özel ilgisi, kooperatiflerle ilgili yasaların çıkarılmasına yol açmıştır. Nitekim 1926 yılında çıkarılan Ticaret Kanunu, kooperatifleri bir şirket şekli olarak kabul etmiştir (Mülâyim, 1992). 1929’da Tarım Kredi Birliği Yasası çıkarılmıştır. Bu kanun kapsamında kurulan kooperatiflerin amacının, üyelerinin kısa vadeli borçlanma ihtiyaçlarını karşılamak olduğu belirtilmiş ve kurulacak kentsel kooperatiflere mevduat toplama yetkisi verilmiştir (Osmanağaoğlu, 2007).

1929 tarihli Tarım Kedi Kooperatifi Kanunu, kısa sürede beklenen hedeflere ulaşamayınca, dönemin sosyal ve ekonomik şartlarına uygun olarak yeni bir kanun hazırlanmıştır. Bu süre zarfında küresel ekonomik krizin tarım ürünleri ihracatı üzerindeki olumsuz etkileri ve bazı şirketler tarafından yurtdışına satış yapılması, kârların kırsal alanlara kaymasını engellemiştir. Bu nedenle, kredi ve pazarlama konuları yeniden ele alınmıştır. Bu amaçla 1935 yılında çıkarılan iki kanunla (2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile 2836 sayılı Tarım Kredi Birlikleri Kanunu) devletin kırsal alanların sorunlarının çözümünde önemli rol ve yetkiler üstleneceği varsayılmıştır. Böylece kooperatif demokrasisine aykırı hükümler içeren bu kanunlar ile devlet, Ziraat Bankası ve Ticaret Bakanlığı aracılığıyla yukarıdaki kooperatiflerin finansmanında, yönetiminde ve denetiminde fiilen tek yetkili konumuna gelmiştir. 1935 tarihli Tarım Kedi ve Tarım Satış Kooperatifi Kanunları beklentileri karşılamadığı için yabancı uzmanların görüşüne başvurulmuştur. doktor H. Wilbrandt 1939 yılında hazırladığı raporda, devletin ortaklar arasında lider olabilecek kişileri yetiştirdikten sonra kooperatifin yönetimini ortaklara devretmesi gerektiğini belirtmiştir (Başer, 1983).

Türk milletinin tarihi köklerinden yardımlaşma ve dayanışma becerisi bulunmaktadır. Bir millet olma gereği düşünüldüğünde, bir toplumun birbiri ile olan din ve dil bağı ile birlikte aynı kaderi paylaşmaları da oldukça önemlidir. Bir arada yaşamının genel ügesi olan işbirliği, ortak işlerin iğinin ve teşkilat yapısının Türklerde yaygın olması, imece kültürü ile kendisini göstermektedir (Deringil, 2008).

Ortak işlerin ortak sorumluluk çerçevesinde birlikte yapılmasını öngören imece kültürü, Türk toplumunun temel değerlerinden birisidir. Özellikle kırsal alanlarda, köy yerleşim birimlerinde köylerin sulama basit inşaat, ulaşım ve bazı tarımsal işlerde imece yolu ile ortaklaşa birçok faaliyet yapılmaktadır. Bir tür yardımlaşma, dayanışma ve işbirliği şeklinde olan imece basit bir kooperatif düşüncesi olarak değerlendirilebilir. Ancak kooperatiflerin örgütsel yapısı ve işletmecilik faaliyetleri elbette imece den oldukça farklıdır. Ancak imece kültürünün Türkler için kooperatifçilik düşüncesi ile uyumlu olduğunu göstermektedir (Bedir, 2020). Türklerin kooperatiflerle alakası sadece imece ile değil aynı zamanda Ahi Birlikleri ile de ortaya konulmaktadır. 1200'li yılların başlarında Ahi Evran tarafınan kurulan bir tür meslek örgütlenmesi olan Ahi Birlikleri modern kooperatifçilikdüşüncesi için önemli bir kaynak teşkil etmektedir (Yücel, 2019).

İngiltere kooperatiflerin çatı örgütü Cooperativce OK'un genel sekreteri Ed Mayo, Roshdale öncesi kooperatifçiliğin tarihini yazdığı (A Short History Of Co-Operation) başlıklı kitabında Ed Mayo Çeşitli ülkelerdeki Roshdale öncesi kooperatifçiliğin tarihini araştırmıştır. Ed Mayo kitabınının 18-19. Sayfalarında Ahi Evran ve Ahilik örgütlenmesi konusunda şunları diyor. *' Ahi evran'ın, orta Anadoluda, Kayseri'de kurulduğu ilk deri atölyası bir model olarak değer esnafar arasında değer kentlerde yaygınlaştı. Nesillere aktarılan söylemelere göre, asıl işlevi Loncalara benzer biçimde ekonomik tabanı ve üretim girdilerinin ve kullanılan tekniklerin kalitesini kontrol etmeye ve fiyatları belirlemeyi açmaktaydı. Esnaf, el işleri ve sanatkarlar (bunların sonradan sınıflandırılan 32'si) Pazar yerinde (çarşıda) gruplar halinde ve her biri ayrı bir mesleği temsil etmek üzere örgütlendiler. (her birinin içinde bir fırıncı ve berber olmak üzere) ve her birinin ayrı bir sembolü (amblemi) olmak üzere: yorgancılar için bir yorgan resmi, nalbantlar için gümüş renkli bir nal, tatlıcılar için yaldızlı bir şeker kozalağı. Fatma bacı, Ahi Evran'ın karısı, kadınlar için baciyani Rum adında bir Pazar/ çarşı kurdu ve grup halinde ürettikleri mallar satma olanağı sağlamıştır (TMKBb, 2022).*

Türkiye'de kooperatifçiliğin tarihi süreci Ed Mayo'nunda ifade ettiği üzere kökleri oldukça eskilere dayanmaktadır. Geçmişinden aldığı birikimde alt yapısı güçlü olan Türk kooperatifçiliği kendisini özgü bir yapısı ile modern kooperatifçilik içinde kaynak teşkil etmektedir. Kısaca Türkiye'de kooperatifçilik günümüz modern kooperatifçiliğe de ilham kaynağı olmuş Cumhuriyet öncesi ve sonrasında da büyük gelişmeler göstermiştir. Türkiye'de kooperatifçiliğin tarihi süreç içerisinde de modern kooperatifçilik ile uyumlu olmasının temel nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir.

1. Türklerdeki yardımlaşma, dayanışma ve işbirliğinin gelişmiş olması.
2. İncından aldığı güç.
3. Bulunduğu topraklardaki ekeonomik ve sosyal yaşama katkısı .
4. Örgütlenme bilinci.

5.3.Türkiye’de Kooperatifçilik Mevzuatı ve Yönetimi

Mevzuat kelime anlamı itibari ile konular anlamına gelmektedir. Özellikle yerleşik hayata geçen toplumlar, ekonomik ve sosyal yaşam varlığın düzenlemek için bir çok yazılı kanun ve kural geliştirmişlerdir. Daha çok gelişmiş toplumlar, bu kuralları yazılı kaynaklar ile daha kalıcı hale getirmişlerdir. Magna Carta’dan günümüze kadar modern toplumlar kendi ülkelerinde hukukun üstünlüğünü korumak için çeşitli yasal düzenlemeler hazırlamışlardır. Bunların en genel ve özetleyicisi ise anayasalardır. Anayasa bir devletin yönetim şeklini ve temel kurallarını ortaya koymaktadır. 23 Aralık 1876’da Mithat Paşa’nın hazırladığı Kanuni Esasi Türk tarihinin ilk anayasasıdır. Sonraki yıllarda Teşkilatı Esasiye Kanunu 1924 yılında Türkiye’nin ilk anayasası konumundadır. 1961 ve 1982 anayasaları ise Türk demokrasinde yer almıştır. Günümüzde geçerli olan 1982 anayasası günümüze kadar birçok değişikliğe uğresede günümüzün geçerli ana yasasıdır. Bu anayasada devletin adı yönetim şekli yasama, yürütme ve yargının görevleri ile birlikte ekonomik ve sosyal konular ile ilgili maddeleri içermektedir (T.C. Anayasası, 2022).

1961 yılında, anayasaya giren kooperatifçilik ibaresi, 1982 anayasasının 171. Maddesinde de yer almıştır. Bu madde de, kooperatifler şu şekilde tanımlamıştır: “Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alınmaktadır”. Devlet, öncelikle üretimi artırmak ve tüketiciyi korumak amacıyla ülke ekonomisinin faydalarını dikkate alarak kooperatiflerin gelişmesini sağlayacak önlemleri alınmıştır. Bu madde özetle devletin milli ekonomiyi gözetmek için üretimin arttırılmasını ve tüketicinin korunmasını kooperatifler eli ile yapacağını belirtmektedir. Türk kooperatifçiliğinin anayasal teminatı ile birlikte geliştirilmesi yönünde birçok kanun ve diğer yasal düzenlemeler yapılmıştır (Bigin ve Tanıyıcı, 2008, Özdemir ve Başaran, 2003).

Türkiye’de kooperatifçilik tarihinde ve kooperatifler alanında ilk yasal düzenleme, 1867 yılında Mitat Paşa tarafından bizzat hazırlanarak Babıali’ye sunulan Memleket Sandığı’nın nüshalarının düzenlenmesi ile sermayenin idaresi ve kayırılmasıdır. Serflere temettü sağlanması, Memleket Sandıkları Nizamnamesi’nden sonra, 28/12/1920 tarihinde TBMM’nde görüşülen ve savaş nedeniyle yasallaşma süreci tamamlanmayan Kooperatifler Kanunu ile Kooperatifler yeniden gündeme gelmiştir.

Sakarya Meydan Savaşı sırasında çıkarılan Ereğli Havza-i Fahmiye'de Madenciler Kanununu onaylayan kanun ile kooperatiflerin kurulması mümkün olmuştur. 1850'de Ticaret-i Bariye Kanunu ile Osmanlı İmparatorluğu'ndaki davalar hukuka dayanmadığı için uygulamada keyfi davranışları önlemek için Fransız Ticaret Hukukuna çevrilmiş ve düzenlenmiştir (Kaboğlu, 1989). 1924 yılında bu kanuna eklenen fıkrada "kooperatif" kelimesi, "Kooperatifler, yani ortaklıklar aynı zamanda ticaret şirkettir" denildiği gibi artık hukuki bir terim haline gelmiştir. 29 Mayıs 1926 tarihli ve 865 sayılı Ticaret Kanununda kooperatiflere ilişkin bir madde yer almakta olup, tanım maddesinde kooperatifler şirket olarak kabul edilmiştir (Tunçalğil, 2013).

Cumhuriyet döneminde, 5 Haziran 1929 tarihinde yürürlüğe giren 1923 tarihli Üretim Alım Satım Kooperatifleri Kanunu, 21 Nisan 1924 tarihli ve 498 sayılı Ziraat Birlikleri Kanunu, 21 Ekim 1935 tarihli Tarım Satış Kooperatifleri Kanunu ile birlikte yürürlüğe girmiştir. Türkiye'de kooperatiflerin genel olarak kapsayan 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu 1969 yılında çıkarılmıştır (Güreşçi, 2016). Bugün kooperatiflerin faaliyetleri, 1982 Anayasası'nın 171. maddesinde yer alan ,ülke ekonomisinin faydalarını dikkate alarak ve öncelikle üretimi artırmayı ve tüketiciyi korumayı amaçlayan kooperatiflerin gelişmesini sağlayan önlemler alınmaktadır (Kaboğlu,1989). Türkiye'de yıllar itibari ile kooperatifçilik mevzuatı ile ilgili yapılan bazı düzenlemeler aşağıdaki gibidir:

1. 1924 tarihli 498 sayılı İtibari Zirrai Birlikleri Kanunu,
 2. 1926 tarihli 865 sayılı Ticaret Kanunu,
 3. 1929 tarihli 1470 sayılı Zirai Kooperatifleri Kanunu,
 4. 1959 tarihli 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu,
 5. 1969 tarihli 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu,
 6. 1969 tarihli 1196 sayılı Bölge Birlikleriyle Türkiye Tütün Tarım satış kooperatifleri genel birliği kanunu,
 7. 1972 tarihli 1581 sayılı Tarım kredi kooperatifi kanunu,
 8. 2000 tarihli 4872 sayılı Tarım Satış Kooperatifi kanunu,
- Sonuç olarak yukarıda belirtilen ifadeler doğrultusunda Türkiye'de kooperatifçilik mevzuatı ile ilgili olarak aşağıdaki değerlendirmeler yapılabilir.

1. Türkiye'de kooperatifçiliğin tarihi süreci, cumhuriyet öncesine dayanmaktadır.

2. Yasal düzenlemeler cumhuriyet sonrasında daha hız kazanmıştır.
3. Türk kooperatifçiliği anayasal teminat altındadır.
4. Türkiye’de kooperatifler ile ilgili yasal düzenlemeler dağınık haldedir.
5. Milletlerarası kooperatifçilik ilkeleri mevzuata yeterince yansımamıştır.

Türkiye’de kooperatiflerin temel sorunların çözümünde yönetim anlayışı önemli bir konudur. Çünkü iyi yönetilen kooperatiflerin daha başarılı olacağı kaçınılmazdır. Kooperatiflerin yönetiminde faaliyet içindeki buldukları ekonomik ve sosyal sistemler etkili bir faktördür. Çünkü kooperatifler buldukları toplumun ayrılmaz bir parçasıdır. Merkezi planlama veya liberal politikalar ile yada karma ekonomik sistemler ile yönetilmeye çalışılan toplumlarda kooperatiflerin yönetiminde bundan etkilemektedir. Örneğin sosyalist ve komönist anlayışa sahip olan bir ülkede kooperatifçilik anlayışı ve yönetimi ile serbest piyasa ekonomisinin hakim olduğu bir ülkedeki kooperatifçilik anlayışı birbirinden oldukça farklıdır. Bunun uygulamalarına Avrupa birliği ülkeleri ile eski Soviyet yada Küba gibi ülkelerdeki kooperatif uygulamalarındaki farklar ortaya konularak bu konu daha net anlaşılabilir (Turan, 2011).

Türkiye 1950’lerden beri uygulamış olduğu serbest piyasa ekonomisi politikaları kooperatifçilik anlayışına ve yönetimine yansımıştır. Özellikle serbest piyasa koşullarının bozulduğu dönemlerde izlenen ekonomik ve sosyal politikalar, daha karma ekonomik politikalara dönüşmesine neden olmuştur. Bu dönemlerde devletçi anlayışlar, kooperatiflerin yönetiminin de etkilemiş ve Türk kooperatifçiliğinde kooperatif-devlet işbirliğinin daha belirgin hale getirmiştir. Bu durum kooperatiflerin kimi zaman devlet kurumuymuş gibi algılanmasına neden olmuştur. Ayrıca anayasal açıdan devletin kooperatifleri desteklemesi ve teşvik etmeside kooperatif devlet ilişkisini dahada sıkılaştırmıştır.

Türkiye’de kooperatiflerin kuruluş işlemlerinin, denetim, sevk ve idaresinde de bakanlıkların etkili olduğu bir gerçektir. Türkiye’de herhangi bir kooperatifin kuruluşu ilgili bakanlıkların inceleme ve iznine tabi olup burada da devletin etkin olduğu söylenebilir. Türkiye’de Ticaret Bakanlığı, Tarım Bakanlığı İle Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakamlığı’nın bu konularda yetki sahip olduğu yasal bir teminattir. Türk kooperatifçiliğinin bu yapısı kooperatifleri milletlerarası kooperatifçilik ilkelerinde özellikle de özerklik ve tarafsızlık ilkeleri ile yer yer çelişkiye düşmesine neden olmuştur. Türkiye’de kooperatiflerin çeşitli üst birlikler şeklinde örgütlenmesi ve yönetimin bu üst birlikler ile şekillenmesi Türk

kooperatifçiliği için kendini özgü bir durumu göstermektedir. Bölge birlikleri, merkez birlikleri ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği (TMKB) bir örgütlenme yapısına sahiptir. Tarım kredi kooperatiflerinin bölge birlikleri halinde örgütlenmesinin yanısıra 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, kooperatiflerin merkez birlikleri ve bir üst birlik olan TMKB şeklinde örgütlenmesi Türk kooperatifçiliğinin yönetim yapılarından birisidir. Türkiye Milli Kooperatifler Birliği (TÜRKİYE-KOOP) şeklinde, 1163 sayılı yasadan yaklaşık 22 yıl sonra 1991 tarihinde ana sözleşmesi onaylayarak kurulmuştur.

Bu ana sözleşmesinin birinci maddesinde, *(adları ve merkezlerin adresleri yazılı Kooperatifler Merkez Birlikleri ve Kooperatif Birlikleri biraraya gelerek 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu uyarınca, süresiz olarak “SINIRLI SORUMLU TÜRKİYE MİLLİ KOOPERATİFLER BİRLİĞİ” ni kurmuşlardır. Türkiye Milli Kooperatifler Birliği'nin kısa adı “TÜRKİYE KOOP”tur. Türkiye Milli Kooperatifler Birliği'nin çalışma alanı Türkiye, merkezi Ankara'dır. Türkiye Milli Kooperatifler Birliği gerek görüldüğünde yurtiçinde ve yurt dışında şubeler açabilir. Şubeler, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği'nin sicil kaydına atıf yapılarak buldukları yerin ticaret siciline tescil olunur).* şeklinde Türkiye TMK'nin kuruluşu tanımlanmıştır. Türk kooperatifçiliğinde yönetim, ilgili yasanın çerçevesinde kooperatif organları tarafından yürütülür. 1163 sayılı kooperatifler kanununun beşinci bölümü, kooperatif organlarına ayrılmıştır. Bu bölümde 42. ve 69. maddeleri kooperatiflerin organları ile ilgilidir. Bu bölümde, Kooperatifler Genel Kurul yönetim kurulu ve denetçiler olmak üzere üç yönetim organı tarafından yönetileceği vurgulanmıştır. En önemli yönetim kurulu olan genel kurul, kooperatifin anasözleşmesini değiştirmek, yönetim ve denetçiler kurulunu gerektiğinde tasviye etmek gibi önemli görevler bulunmaktadır. Yönetim kurulu ise kooperatifi yöneten ve temsil eden bir tür icra kuruludur. Denençiler ise kooperatiflerde genel kurul namına kooperatifi denetleme yetkisine sahiptir. Türkiye'de kooperatiflerin yönetiminde ayrıca 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu 4572 Sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanunlarda da kooperatifleri ve yönetimi benzer şekilde tanımlanmıştır. Bu yasalarda merkez birliğinde, genel müdür, genel müdür yardımcıları, bölge birliklerinde bölge müdürleri ve kooperatif müdürleri de bulunmakta olup bunlar merkez birliği yönetim kurulu tarafından atanmaktadır.

Türkiye'de kooperatiflerin yönetim sistemi ile ilgili genel olarak aşağıdaki sonuçlar elde edilmektedir.

1. Devletin etkisi yönetim ve faaliyet üzerinde bulunmaktadır.
2. Anayasal bir teminat altındadır.
3. Farklı üç yasa çerçevesinde kooperatiflerin yönetim organları üst birlikleri, bölge birlikleri, merkez birlikleri ve TMKB şeklinde bir örgütlenme biçimine sahiptir.
4. Yönetimde iç ve dış denetim sistemleri ile birlikte kooperatifler daha demokratik ve şeffaf yönetim anlayışı için yer yer çeşitli düzenlemelere tabi olmaktadır.
5. Türk kooperatifçiliğinde yönetim anlayışı devlet ve özel sektör anlayışı arasında sıkışıp kalmıştır.

Türk kooperatifçiliğinin yönetim anlayış içerisinde de ayrıca uluslararası örgütlerinde etkinliği her geçen gün daha fazla hissedilmektedir. Bunlardan en önemlisi, Uluslararası Kooperatifler Birliği olan ICA'dır. Türkiye'de ICA'ya üye olan örgütler, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, TMKB, Pancar Ekibi Kooperatifleri Birliği ve Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliğidir.

Türk kooperatifçiliğinin yönetiminde etkinliği sağlamak için yer yer eğitim programlarında düzenlenmektedir. Özellikle bakanlık düzeyinde hazırlanan KOOP-GEP programları ve birçok ilde üniversiteler ile işbirliği içinde düzenlenen bazı eğitim programlarında kooperatifçilik yönetimine katkı oluşturmaktadır. Bu programlarda özellikle kooperatiflerin üst yönetimlerinde görev alanların eğitimine öncelik verilmektedir.

Mevzuat oluşumunda toplumun genel ve mesleki eğitim düzeyi oldukça önemli bir faktördür. Bu eğitim Türkiye'de örgün ve örgün olmayan eğitim olarak iki ana başlığa toplanabilir. Türkiye'de ilk ve orta öğretimde cumhuriyetin ilk yıllarında verilen kooperatifçilik eğitimi daha çok Köy Enstitüleri, Tarım Meslek Liselerin ve diğer bazı okullarda genellikle zirai kooperatifçilik üzerine olmuştur. Ancak sonraki yıllarda bu eğitimi gerek bu okulların kapatılması gerekse izlenen kooperatifçilik politikalarının da etkisi ile ders müfredatlarından kaldırılmıştır. Günümüzde Türkiye'de milli eğitim bünyesinde kooperatifçilik eğitimi verilmemektedir (Güreşçi, 2017). Türkiye'de kooperatifçilik eğitimi sınırlı da olsa bazı üniversitelerde ön lisans, lisans ve doktora düzeyinde verilmektedir. Ancak bu eğitiminde personel yetersizliği akademik altyapı ve bakış açısındaki yanlışlıklardan dolayı yeterince verildiği söylenemez (Koç, 2014). Türkiye'de kooperatifçilik eğitimi örgün olmayan okul dışı bazı program, seminer, kurs ve diğer bilimsel etkinliklerde sınırlı olarak verilmektedir. Bu konuda Türk Kooperatifçilik Kurumunun düzenlemiş olduğu, Milletlerarası Kooperatifçilik

Kongresi, Türkiye Kooperatifçilik Eğitim ve Araştırma Merkezi (KOOPEM), Kooperatifçilik geliştirme uyum eğitim programı (KOOP-GEP) ve tarım bakanlığının düzenlemiş olduğunu eğitimlerde bunlar bazılarıdır (Güreşci, 2017).

5.4. AFGANİSTAN'DA KOOPERATİFÇİLİK

Afganistan'da kooperatifçilik ilk kez 1956 yılında deri üretim sektöründe kurulan bir kooperatif ile başlamıştır. 65 yıllık kooperatifçilik tarihine sahip Afganistan'da, kooperatifler farklı tür ve tiplerde ortaya çıkmıştır. Afganistan'da kooperatiflerin kurulması ve geliştirmesi ne yazık ki olumsuz ve başarısız siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel koşullara maruz kalmış bu sebeple birçok dalgalanma ve sorun yaşanmıştır. Son 8 yılda, Afganistan Tarım Bakanlığı ve Kooperatifçilik Müdürlüğü, kooperatifler yasasını gözden geçirip değiştirdikten sonra kooperatiflere yeni kriterleri uygulamaya konmuş ve böylece kasaba ve köylere çok sayıda kooperatif kurulmasına öncülük etmiştir (Anonim, 2019).

Afganistan'da kooperatifçilik gelişimide oldukça eskilere dayanmaktadır. Afganistan'da kooperatiflerin hakkında kesin bilgiler yeterli olmadığı için bu bilgiler büyük ölçüde yabancı kaynaklara göre değerlendirilmiştir. 1959 yılında Cumhuriyet'ten önce Afganistan'da kooperatifçilik ilk kez Zahir Şah döneminde başlaması ve bu dönemde 113 tarımsal kooperatifçilik, (karakul, krem koza, hayvan derisi ve hayvancılık) alanında kurulmuştur. Afganistan'da kooperatifçilik cumhuriyet sisteminin kurulması ile birlikte geliştirmiştir. 1964 yılında yeni kooperatifler yasa ve kanunu, ülkeye tanılarak bu alanda yeni adımlar atılmıştır. Afganistan'da 2. Dünya Savaşından sonra devlet bünyesinde yeni bir kooperatifçilik anlayışı ortaya çıkmış ve bu kooperatiflere memurlar ve askerler ortak olarak İstihlaki Kooperatifçilik adı ile kurulmuştur. bu kooperatifler gönüllük esaslı, devletin çalışanları, memur ve askerlerin maaşından aylık belirli pay alarak, yağ, şeker ve pirinç gibi ihtiyaçlarının karşılaması sağlanmıştır (Şahzad, 2016).

Kooperatiflerin geliştirme konusu ülkenin üçüncü yürütme gücünde yer alması ve ülkenin planında dahil edilmiştir. Kooperatiflerin çalışmalarının kurulması ve uygulanması için dünya bankası tarafından İLO üç uzman ile başlamıştır, ve Kooperatiflere bir toplum kurulmuştur. 1981 yılında kooperatifler yasasını değiştirmiştir, ve bu yasa değişimi kooperatiflere yararlı olmuştur. Yeni yasaya göre kooperatifçiliklere daha çok önem verilmiştir. Afganistan'da kooperatiflerin sayısı ve ortak sayısı ise aşağıdaki tablo 5.4.1.'de açıklanmıştır:

Tablo 5.4.1. Afganistan'da kooperatiflerin sayısı ve ortak sayısı

Kooperatif Türü	Sayı	%	Ortak sayısı	%	Ortalama Ortak sayısı
Tüketim Kooperatifi	18	1,77	3.546	17,17	197,00
İşletme Kooperatifi	14	1,37	4.587	22,21	327,64
Üretim ve Pazarlama Kooperatifi	83	8,42	451	2,18	5,43
Küçük Sanat Kooperatifi	96	9,45	4.120	19,95	42,91
Tarım Kooperatifi	451	45,77	5.946	28,79	13,18
Reklam Kooperatifi	129	13,09	256	1,23	1,98
Eğitim Kooperatifi	110	10,83	854	4,09	7,76
Sanayi Kooperatifi	30	2,95	110	0,53	3,66
Teknik Eğitim Kooperatifi	10	0,98	214	1,03	21,40
Workshop Kooperatifi	11	1,08	43	0,20	4,30
Taşımacılık Kooperatifi	63	4,29	412	2,71	6,53
Toplam	1.015	100,00	20.647	100,00	Ort: 20,34

Kaynak : (Anonim, 2020, Şahzad, 2017).

Yukarıdaki tablo 5.4.1.'de göstermiş olduğu, Afganistan'da kooperatiflerin sayısı ve ortak sayısı ile ilgili 2010-2017 ve 2021 tarihlerine ait bazı veriler değerlendirilmiştir. Bu veriler Afganistan Tarım Bakanlığı ve yapılan bazı az sayıdaki bilimsel çalışmalardan değerlendirilmiştir. Afganistan'da tüketim, işletme, tarım, sanayi, eğitim, workshop ve taşımacılık gibi alanlarda toplam 1015 kooperatif bulunmakta ve bu kooperatiflerde toplam 20,647 kooperatif ortağı bulunmaktadır (Anonim, 2020).

Afganistan'da ortalama bir kooperatifte 20,34 ortak bulunmaktadır. Afganistan'da % 45,77 ile tarım kooperatifi, en fazla sayıya sahip iken bu kooperatifleri % 13,09 ile reklam kooperatifleri ve % 10,83 ile eğitim kooperatifleri izlenmektedir. % 0,98 ile teknik eğitim kooperatifleri en az sayıda iken %1,08 ile workshop kooperatifleri ve % 1,37 ile işletme kooperatifleri takip etmektedir. Afganistan'da tüketim, işletme, eğitim, workshop ve teknik eğitim kooperatifi ortalama 20,34 olan ortak sayısının altındadır. Ülkede ortak sayısı bakımından % 28,79 ile tarım kooperatifleri ilk sırada yer alırken bu kooperatif sayısı ile % 22,21 ile işletme kooperatifleri, %19,95 ile küçük sanat kooperatifleri takip etmektedir. ortak sayısı bakımından

% 0,20 ile workshop kooperatifleri, % 0,53 ile sanayi kooperatifleri ve % 1,03 ile teknik eğitim kooperatifleri en az ortağa sahip kooperatifler olarak belirlenmiştir (Anonim, 2020, Şahzad, 2017).

Ülkede gerek kooperatif sayısı, gerekse ortak sayısı bakımından en fazla olan tarım kooperatiflerdir. Ancak reklam kooperatifleri, kooperatif sayısı bakımından ikinci sırada yer alırken bu kooperatif ortak sayısı bakımından 8. sırada yer almaktadır. Kooperatifler sayısı bakımından teknik eğitim kooperatifleri % 0,20 ile en düşük sayıdadır. Afganistan'da ortalama bir kooperatifte 20,34 ortak bulunmaktadır. Ülkede en fazla bir kooperatifteki ortak sayısı ortalama, 327.46 ile işletme kooperatifleri, 197,00 ile tüketim kooperatifleri ve % 42,91 ile küçük sanat kooperatifleri ilk üç sırada yer almaktadır. Bir kooperatife ortalama ortak sayısı bakımından, % 1,98 ile reklam kooperatifleri, % 3,66 ile sanayi kooperatifleri ve % 4,30 ile workshop kooperatifleri ilk üç sırada yer almaktadır. Afganistan'da işletme, tüketim, eğitim, workshop, küçük sanayi ve teknik eğitim kooperatifinin ortalama ortak sayısı ülke ortalamasının üstündedir (Anonim, 2020, Şahzad, 2017).

Afganistan'da yetiştirilen safran üretimi dünyanın en iyi ve kaliteli safranlardan birisi olarak kabul edilmiştir. Dünyada, safran kırmızı altın ve değerli bitkilerden birisidir. Ülke ekonomisindeki rolü, insan gücü, dış ticaretin etkinleştirilmesi, yabancı yatırımcının dikkatini çekmiş ve girişinin sağlanmasını sağlamıştır. Afganistan, yıllar sonra alternatif bir tarım ürünü yetiştirmek ve narkotik'den üretimi için böyle bir şey ise, Bir yandan ülke ekonomisine güçlü bir etkisi olabileceği, diğer yandan üreticiyi canlandırabilecek bir ürün olan safran, her iki ihtiyacı da karşılama özelliğine sahiptir. Afgan Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın araştırmasına göre, ülkenin pek çok yerinde safran üretimi/yetiştirilmesi mümkün ve iklim koşulları bu bitkinin büyük çapta yetiştirilmesini desteklemektedir. Safran'ın eski çağlardan beri Afganistan'da üretildiği bilinmektedir. 2001-2004 yılından itibaren bölgede safran yetiştiriciliği ve üretim Hızlı Afganistan'ın tüm illerinde yetişen içinde Today, safrandır. Ancak, elverişli hava ve iklim koşulları nedeniyle Afganistan'ın Batı Bölgesi'ndeki Herat ilinde yaklaşık yüzde 94 oranında safran üretimi yapılmaktadır. Afganistan'daki safran üretimine yıllar içinde bakarsanız, üretim rakamlarının hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Tablo: 5.4.2.'de Afganistan'daki safran kooperatifin üretim ve ekim alanlarını yıllara göre göstermektedir (Anonim, 2020).

Tablo 5.4.2. Afganistan’da Safran Kooperatifin Üretim ve Ekim Alanı

Yıllar	Safran Kooperatifin Üretimi KG	Safran Kooperatifin Ekim Alanı (Ha)
2004-2006	90	18
2006	250	40
2007	340	83
2008	600	161
2009	1000	260
2010-2013	1800	306
2014	1900	400
2015	2100	560
2016	2900	650
2017	3100	730
2018	3390	850
2019	4850	1020
2020	7080	2811

Kaynak: (Anonim, 2020).

Afganistan, Tarım Bakanlığı verilerine göre ülkede safran kooperatifin üretimi ve ekim alanları yalaşık yüzde 70 oranında artmakta olup safran kooperatifin Afganistan’da en gelirli kooperatiflerden birisidir (AFG, Tarım Bakanlığı, 2020). Diğer yandan, 1958 yılından itibaren ilk kooperatifler Afganistan’da devlet tarafından desteklenmiştir. Cumhuriyet’ten sonra tarım, ziraat kooperatifi 1959 yılında kurulmuştur. Bu kooperatifler, cilt, kuza, pancar, şeker üretmek için kurulmuştur. Bu üretimlerden dünya uluslararası ülkelere ihracat yapılmıştır. Beş yıl sonrası 1964 yılında hayvancılık kooperatifi (ACDİ) kurumu ve devlet tarafından dört ilde (Belh, Bağlan, Kabil, Bamyan)’da kurulmuştur, ve hala devam etmektedir. Hayvancılık kooperatifi, koyun ve koyun derisi yetiştirmek ve kaliteli deri çıkartmak için eğitimler verilmiştir. Bütün kooperatifler Cumhuriyetten önce ve Cumhuriyetten sonra tarım bakanlığına bağlı ve tarım bakanlığına aittir. İlk kargul (yön, deri) kooperatifi Afganistan’da 1958 yılında kurulmuştur. Aynı zamanda iki yıl içerisinde 11 ilde 8 bin kişi çalışmaya başlamıştır, bu kooperatifçilik 4 milyon Afgani para birimi ile kurulmuştur. Yıllar sonra Afganistan’da kooperatifçilik kirize uğredi şuan ise çok az sayıda kooperatifler Afganistan’da hizmet vermektedir (Ahmadi, 2008).

Afganistan’da kooperatifçiliğin başarısızlığı ise çeşitli nedenler ve eksiklikler olduğunu söylenebilmektedir. İşbirliği Kooperatifçilik Eğitim Ve Öğretim Eksikliği, Kooperatifçiliğin Yasaların Eksikliği, Kooperatiflere Rehberlik Edecek Sağlam Bir Ofis Ve Profesyonel Kadro

Eksikliği, İlgili Alanlarda Ekonomik Ve Sosyal Araştırma Eksikliği. Afganistan'ın en önemli eksiklerinden biri ise eğitim eksikliğidir, aynı zamanda ülkede savaşlardan dolayı ekonomik ve sosyal kalkınmasına engel olmuştur. Afganistan'da Kooperatiflerin başarısızlığı, çeşitli nedenler ve eksikliklerinden dolayı ülkelere göre geri kalmıştır. Kooperatifçilik ülkenin kalkınmasına, ekonomik ve sosyal yaşamı da etkilenmektedir (Ashrafi, 2004).

5.5. Afganistan'da Kooperatifçiliğin Tarihi Süreci

Afganistan'da kooperatifçiliğin tarihi oldukça eskilere dayanmaktadır. 1959 yılında cumhuriyetten önce Afganistan'da kooperatifçilik ilk kez Zahir şah döneminde 113 tarımsal kooperatifler sayısı, karakul, krem koza (heyvan derisi ve hayvancılık) kurulmuştur. Afganistan'da cumhuriyet sisteminin kurulması ile geliştirmiştir. 1964 yılında yeni kooperatifler yasa ve kanunu ülkeye tanılmıştır. Afganistan'da ikinci dünya savaşından sonra devlet arasında bir ilkel kooperatifçilik ortaya çıkmıştır, bu kooperatifler memurlar ve askerler arasında, istihlaki kooperatifçilik adı ile kurulmuştur, bu Kooperatifleşme gönüllüydü, devletin çalışanları, memur ve askerlerin maaşından aylık belirli pay almaktaydı ve onlara zorunluluk, yağ, şeker ve pirinç gibi ihtiyaçlarını yerine getirmiştir. Kooperatiflere daha fazla ayrıcalık verilmiştir (şahzad, 2018).

Ayrıca yabancı kaynaklara göre Afganistan'da kooperatifçilik ilk kez 1956 yılında deri üretim sektöründe kurulan bir kooperatif ile başlamıştır. Kooperatifçilik tarihi boyunca 65 yıllık Afganistan'da, kooperatifler farklı tür ve tipler ortaya çıkmıştır. Afganistan'da kooperatiflerin kurulması ve geliştirmesi ne yazık ki olumsuz ve başarısız siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel koşullara marüz kalmış bu sebeple birçok dalgalanma ve sorun yaşanmıştır. Son 8 yılda, Afganistan Tsrım Bakanlığı ve kooperatifçilik müdürlüğü kooperatiflerin yarasını gözden geçirip değiştirdikten sonra kooperatiflere ve her hangi kooperatifçilik sektöründe yeni kiriterlere sahip yen tarım kooperatifçiliğin uygulamaya koumuş, kasaba ve köylere çok sayıda kooperatif kurulmasına öncülük etmiştir (Anonim, 2019).

Kooperatiflerin geliştirme konusu ülkenin üçüncü yürütme gücünde yer alması ve ülkenin planında dahil edilmiştir. Kooperatiflerin çalışmalarının kurulması ve uygulanması için dünya bankası tarafından İLO üç uzman ile başlamıştır, ve Kooperatiflere bir toplum kurulmuştur. 1981 yılında kooperatifler yarasını değiştirmiştir, ve bu yasa değişimi kooperatiflere yararlı olmuştur. Yeni yasaya göre kooperatifçiliklere daha çok önem verilmiştir (Ashrafi, 2004).

Kooperatifler 1956 ve 1959 yılları arasında Afganistan'da 14 tarım kooperatifi kurulmuştur. İlk kooperatiflerin ortakları ve üyeleri, koyun ve ipekböceği yetiştiriciliği yapan üreticilerden oluşmakta olup, Bu kooperatiflerde koyun postu ile ipek ve ipekten mamul ürünler üretilmiştir. Ancak bu kooperatifler, profesyonel yönetim eksikliği ve üyelerinin yetersiz eğitimi nedeniyle başarısız olmuştur. 1964 yılında kooperatiflerin önemi ve gerekliliği nedeniyle Afgan hükümeti Uluslararası Çalışma Örgütü'nden (ILO) destek almış ve ILO tarafından tüketici kooperatiflerinin gelişimini incelemek ve değerlendirmek üzere üç uzman Afganistan'a gönderilmiştir. ILO uzmanları, kooperatif eğitimi sağlamanın yanı sıra, hem kooperatif yasasının taslağının hazırlanması hem de kooperatiflerin uygulanması konusunda çeşitli programlar düzenlemiştir. Bu çabaların bir sonucu olarak, Logar'da beş tüketici kooperatifi kuruldu, ancak bunlar ILO'nun yetkisinin sona ermesinden sonra kooperatif yasasını ve eğitim programlarını uygulayamamaktadır (Rahin 2011).

1970 yılında İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı (SIDA) ve Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) teknik yardım ve mali desteğiyle ve Afganistan Bakanlığı ile işbirliği içinde Afganistan'da Kredi ve Tarım Kooperatifi Projesi başlatıldı. Tarım (KISA). Söz konusu projenin iki ana faaliyeti vardı. Bunlardan ilki Kabil'de bir badem bahçesinde bir eğitim enstitüsünün kurulmasıdır (Kariyawasam, A., Casil, M. 2008).

1958 yılından itibaren ilk kooperatifler Afganistan'da devlet tarafından desteklenmiştir. Cumhuriyet'ten sonra tarım, ziraat kooperatifi 1959 yılında kurulmuştur. Bu kooperatifler, cilt , kuza, pancar, şeker üretmek için kurulmuştur. Bu üretimlerden dünya uluslararası ülkelere ihracat yapılmıştır. Beş yıl sonrası 1964 yılında hayvancılık kooperatifi (ACDİ) kurumu ve devlet tarafından dört ilde (Belh, Bağlan, Kabil, Bamyan)'da kurulmuştur, ve hala devam etmektedir. Hayvancılık kooperatifi, koyun ve koyun derisi yetiştirmek ve kaliteli deri çıkartmak için eğitimler verilmiştir. Bütün kooperatifler Cumhuriyetten önce ve Cumhuriyetten sonra tarım bakanlığına bağlı ve tarım bakanlığına aittir. İlk kargul (yön, deri) kooperatifi Afganistan'da 1958 yılında kurulmuştur. Aynı zamanda iki yıl içerisinde 11 ilde 8 bin kişi çalışmaya başlamıştır, bu kooperatifçilik 4 milyon Afgani para birimi ile kurulmuştur. Yıllar sonra Afganistan'da kooperatifçilik kirize uğredi şuan ise çok az sayıda kooperatifler Afganistan'da hizmet vermektedir (Ahmadi, 2018).

5.6.Afganistan’da Kooperatifçilik Mevzuat ve İdari Yapısı

Afganistan’ın Tarihinde kooperatifçilik alanında ilk yasal düzenleme, 1961 yılında Zahir Şah döneminde ve İLO tarafından yayımlanmıştır. Beş yıl sonrası, 1967 yılında Davud Şah döneminde kooperatif mevzuatı ve kooperatiflerin kanunu değiştirilmiştir (Mushtaba, 2012).

Afganistan'da Kooperatifler Yasası 1975'te kabul edilmiştir. Yasanın çıkmasıyla Tarım Kooperatiflerini Geliştirme Dairesi bir kooperatif programı uygulamaya başlamıştır, 1979 yılına kadar 135 kooperatif kurulmuştur. Bu kooperatifler arasında 4 tüketici kooperatifi, 1 arıcılık kooperatifi, 124 tarım kooperatifi ve 6 sanayi kooperatifi bulunmaktadır. Kurulan kooperatiflerin personel sorununu çözmek amacıyla 1981 yılında FAO tarafından Tarım Kooperatifleri Enstitüsü kurulmuş ve çalışmalarına başlamıştır. Bu enstitü, tarım kooperatiflerinin kalkınma departmanının ve ilgili kurumların birçok çalışanına yıllık eğitim vermektedir (Rahin 2011).

Afganistan'da kooperatif kanunu 1981 yılında 6 bölüm ve 31 madde ile yeniden düzenlenmiş ve önceki kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Bu zamana kadar kooperatif sayısı 1.271'e ulaştı, ancak çiftçilerin kooperatiflerin önemi ve onları koruma ihtiyacı konusunda bilinçlenmemesi nedeniyle aktif kooperatif sayısı her geçen gün azalmakta olup, Mücahit hükümetinin kurulmasından sonra hiçbir işbirliği faaliyeti olmamıştır. Ancak 2002 yılından sonra yeni Afgan hükümetinin kurulmasıyla birlikte çiftçiler, savaşlar sırasında ekonomik sorunların zorlaştırdığı yaşam koşullarını iyileştirmek ve ihtiyaçlarını daha kolay karşılamak için birçok tarım kooperatifi kurmaya başlamıştır (Anonim , 2009). Afgan Kooperatifler Kanunu 2009 yılında 6 bölüm 31 madde, son olarak 2017 yılında 6 bölüm 46 madde olarak revize edilmiştir (Atayi, 2016).

Mevzuat oluşumunda toplumun genel ve mesleki eğitim düzeyi oldukça önemlidir. Bu eğitim Afganistan’da olmadığını özellikle kooperatifçilik alanında eğitim yetersizliğini olduğu söylenebilir. Afganistan’ın okul ve üniversitelerinde ön lisans, lisans ve doktora düzeyinde kooperatifçilik eğitimi verilmemektedir. Afganistan’ın kooperatifçiliğin eksiklikleri ise İşbirliği kooperatifçilik eğitim ve öğretim eksikliği, Kooperatifçiliğin yasaların eksikliği, Kooperatiflere rehberlik edecek sağlam bir ofis ve profesyonel kadro eksikliği, İlgili alanlarda ekonomik ve sosyal araştırma eksikliği, bir gerçek olduğu söylenebilir. Ancak kooperatifleşme Afganistan’da bu eksiklikler kısa sürede tamamlarsa Afganistan’da toplumsal, sosyal, ekonomik yapıda gelişimi böylece ülkenin kalkınmasına katkı sağlanacaktır (Nobil, 2019).

BÖLÜM VI

6. TÜRKİYE İLE AFGANİSTAN'IN KOOPERATİFÇİLİK YÖNDEN KARŞILAŞTIRMASI

6.1. Türkiye İle Afganistan'ın Kooperatifçilik Yönden Karşılaştırması

Kooperatifçilik, karşılıklı yardımlaşma, dayanışma ve işbirliğine dayalı olarak sürdürülen ekonomik bir faaliyet olarak tanımlanmaktadır. İnsanlık tarihi kadar eski olan kooperatifçiliğin, günümüzde özellikle gelişmiş ülkelerde, her alanda faaliyet içerisinde olduğu bilinmektedir. Kooperatifçilik ekonomik özgürlük, üretim, girişimcilik v sosyalleşmeyi de teşvik ettiği için, bir tür gelişmişlik göstergesi olarak ta kabul edilmektedir. Gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye'de de kooperatifçiliğin geçmişi oldukça eskilere dayanmaktadır. Türkiye'nin gelişen ve değişen dünyada kooperatifçilik konusunda yeni adımlar attığı da bilinmektedir. Türkiye'nin kooperatifçilik deneyimi ve birikiminin, özellikle geri kalmış ve yoksul ülkelere aktarması da bu noktada oldukça önemlidir. Konuya bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin tarihsel ve kültürel bağları oldukça zengin olan Afganistan ile ilişkileri giderek yeni bir boyut kazanmaktadır. Özellikle, son yıllardaki mülteci sorunu, Türkiye ile Afganistan'ı daha da yakınlaştırmıştır. Bu yakınlaşma sürecinde Türkiye'nin kooperatifçilik düzeyi ile Afganistan'ın karşılaştırılması ve bu karşılaştırmadan elde edilen sonuçların değerlendirmesi, Afganistan'ın gelişime katkı sağlayacak ve Türkiye Afganistan ilişkilerini de geliştirecektir (Turan, 2020).

Kooperatif yönden Afganistan ile Türkiye'yi karşılaştırırken bir çok farklar ortaya çıkmıştır. Bu farklar ise iki ülkenin kooperatifçiliğin tarihi süreç, mevzuat nicel konularda elde edilen 2022 ve önceki dönem verileri yazılmıştır. Kooperatifçilik yönünden ülkeleri karşılaştırılması aynı zamanda o ülkelerin sosyo-ekonomik karşılaştırılması anlamına gelmektedir.

Genel olarak dünyadaki kooperatifçilik verileri ve sosyo-ekonomik verileri karşılaştırıldığında ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile kooperatifleri, kooperatifçiliğin arasında yakın ilişki vardır. Örneğin ABD, Avrupa Birliği ülkeleri ve diğer gelişmiş ülkelerin aynı zamanda kooperatifçiliğinde geliştiği söylenebilir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ve ekonomisi büyüyen bir ülkenin sosyal yapısında gelişme göstermektedir. Köklü bir tarihsel geçmişe sahip olan Türkiye'nin yardımlaşma, dayanışma ve

işbirliğinde de önemli birikime sahip olduğu söylenebilir. İmece ve Ahi Birlikleri gibi ekonomik ve sosyal örgütlenmelerinin, toplumsal bir yaşam haline getiren Türk toplumunun kooperatifçilik konusunda da deneyimi bulunmaktadır. 1876 yılında Memleket Sandıkları ile başlayan modern Türk kooperatifçilik hareketi, günümüze kadar büyük gelişme göstermiştir. Günümüzde 30 farklı alanda yaklaşık 7 milyon ortağı olan 56.000 civarında kooperatife sahip olan Türkiye, ICA gibi uluslararası organizasyonlarda da işbirliği içinde kooperatifçiliğini geliştirmeye çalışmaktadır. Buna karşılık Afganistan gibi dünyanın ekonomik ve sosyal yönden geri kalmış bir ülkesi olarak sosyo-ekonomik ciddi sorunlar bulunmaktadır. Yaşadığı siyasi sorunlar, terör ve şiddet olayları Afganistan'ı her geçen gün daha fazla belirsizliğe sürüklemektedir. Ancak Afganistan'ın tarihsel birikimin zengin olması ve kültürel deneyimi Afganistan'da her zaman yeni modellerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Kooperatifçilik gibi ekonomik ve sosyal yönü olan bir yapının Afganistan'ın geliştirilmesi için olumlu sonuçlar doğuracaktır (ICA, 2022: T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022).

Afganistan'ın ekonomik ve sosyal yapısındaki sorunu aşmada, alternatif sistemlerinin ve modellerin tartışılmasında ve karşılaştırılmasında büyük yararlar olacaktır. Türkiye gibi Afganistan ile tarihi bağları olan bir ülkenin, Afganistan için model oluşturması ve işbirliği içinde olması sadece Afganistan'da kooperatifçiliğin gelişmesine imkan tanımayacak aynı zamanda ülkenin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Türkiye ve Afganistan'ın kooperatifçiliğinin karşılaştırılması gerek tarihsel süreç içerisinde gerek yönetim, mevzuat ve idari yapılar gerekse nicel verilerinin karşılaştırılması ile daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır.

Dolaylı etkileri göz önüne alındığında, kooperatifler sadece ekonomik değerlendirmelerde değil, sosyal ve kültürel gelişmelerde de daha çok konuşulur hale gelmiştir. Kooperatiflerin gelişimi sadece kooperatifler ve ortakları sayesinde değil, uluslararası kuruluşların yönlendirmesi ve devletlerin bu işletmelerdeki potansiyeli görme ve değerlendirme isteği sayesinde olmuştur. Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de kooperatifler sürekli gelişme göstermiş ve bugün 7,5 milyona yakın kişiye doğrudan hitap etmesi ve faaliyet çeşitliliği ile ekonomik açıdan toplumun gelişmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Ortaklar ve çalışanlar gibi kooperatiflerin sayısal büyüklükleri, mali verileri, faaliyet alanlarına göre dağılımı gibi bilgiler, kooperatiflerin düzeyini ve etkinliğini gösteren temel araçlardır. Bu bilgiler, kooperatiflerin yanı sıra kanun koyucular, politika yapıcılar ve girişimciler için de önemlidir. Bu

nedenle, kooperatifler hakkında güvenilir istatistiki bilgi sağlamak amacıyla ve kooperatifler hakkında güvenilir bilginin oluşturulması, sağlamak amacıyla Gümrük ve Ticaret Bakanlığı öncülüğünde “Kooperatif Bilgi Sistemi (KOOP-BİS)” ve “Kooperatif İstatistik Geliştirme Projesi (KOOP-İST)” uygulamaya konmuştur (Gülden, 2017, Güreşçi. 2016). Öte yandan, kooperatiflere ilişkin veriler, değişken hissedarları ve değişken sermaye yapıları nedeniyle sıklıkla değişmektedir. (Bu değişikliğin diğer nedenleride benzer alanlarda faaliyet gösteren kooperatiflerin birleşmesi, amacına ulaşmış kooperatiflerin tasfiye sürecine girmesi veya tasfiye süreci devam ederken kooperatifin tüzel kişiliğinin ihya edilmesi ve gerekli bildirimlerin yapılması gibi hususlardır. İlgili kurumlara yapılmadığı takdirde KOOP-BİS'te işlenmesi gereken veriler kooperatif yönetimi tarafından sisteme kaydedilmez). Ayrıca 6 102 sayılı Türk Ticaret Kanunu kapsamında kanunen var olan ancak faaliyet göstermeyen kooperatiflerin resen tasfiyesine ilişkin uygulamalar sonucunda önemli sayıda kooperatif ticaret sicilinden çekilmiştir. Bakanlıkların bilgi sistemlerine girilen kayıtlara göre 6 102 sayılı kanunun geçici 7. maddesi kapsamında hızlı tasfiye ve diğer nedenlerle feshedilen kooperatif sayısı 17 bine yaklaşmıştır. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) verilerine göre, 2016 yılının sonrasına kadar 35 316 kooperatifin fesih işlemlerini tamamladığı dikkate alındığında bu sayının daha da artacağı tahmin edilmektedir (Muradi, 2020).

6.2. Türkiye İle Afganistan’ın Kooperatiflerinin Sayısal Bakımından Karşılaştırılması

Ekonomik ve sosyal açıdan aralarında ciddi bir düzeyde kalkınmışlık farkı bulunan Türkiye ile Afganistan arasında ekonomik ve sosyal göstergelerde de önemli farklılıklar bulunmaktadır. IMF, BMve Dünya Bankasının son ekonomik verilerine göre, GSYİH bakımından Türkiye, 795.92 milyar dolarla 21. sırada olup kişi başına düşen gelir bakımından ise 7715 dolar ile Türkiye 73. sıradadır. Yine aynı veriler bakıldığında Afganistan yaklaşık 19 milyar dolarlık GSYİH ile 112. sırada ve GSYİH kişi başına düşen gelir bakımından ise 188. sırada yer almaktadır. Türkiye ekonomisi, yaklaşık olarak Afganistan ekonomisinin 42 kat büyüklüğünde ve kişi başına gelir bakımından ise 18 kat daha fazladır. En önemli ekonomik ve sosyal göstergelerden birisi de insani gelişmişlik endeksidir. Bu sıralamaya göre Afganistan 169. Sırada yer alırken Türkiye 54. sırada yer almaktadır (IMF, 2022 ; The World Bank, 2022).

İki ülkenin sosyal ve ekonomik göstergelerinin bir yansıması da kooperatif gibi yapılarda kendisini göstermektedir. Çünkü kooperatifler bir ülkenin aynı zamanda kalkınmışlık göstergelerinden birisidir. Türkiye ile Afganistan arasında kooperatiflerin de karşılaştırılması iki ülke arasındaki gelişmişlik düzeylerindeki farkını da ortaya koymaktadır. Daha önceki bölümlerde her iki ülkenin kooperatifçiliği tarihi süreç, mevzuat ve idari yönden karşılaştırılmıştır. Ancak burada nicel veriler ile iki ülke arasındaki kooperatifler, daha reel ölçüler ile karşılaştırarak daha anlamlı verilerin elde edilmesi sağlanmıştır. Bu verilere göre aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

1. Türkiye’de 40 farklı türden kooperatif türü bulunurken, Afganistan’da 11 türde kooperatif bulunmaktadır.

2. Tüketim kooperatifi, işletme kooperatifi, üretim ve pazarlama kooperatifi, eğitim kooperatifi gibi kooperatif türleri her iki ülke arasında bulunurken sadece Afganistan’a özgü kooperatiflerde bulunmaktadır. Mesela workshop ve safran kooperatifi Afganistan’da bulunurken Türkiye’de kadın, yenilenebilir enerji, pancar, deniz yük taşıma, yayıncılık gibi Afganistan’da hiç bulunmayan çok kooperatif türü bulunmamaktadır.

3. Türkiye’de modern kooperatifçilik anlayışına göre ve uluslararası kooperatif örgütü ICA’nın tanımlaması kapsamında daha spesifik kooperatifler bulunurken Afganistan’da daha yüzeysel ve genel içerikli kooperatifler bulunmaktadır.

4. Dünyada yaklaşık bir milyar civarında kooperatif ortağı ve 2.5 milyon civarında kooperatif bulunmaktadır. Kısaca dünya nüfusunun yaklaşık %16,3’ü bir kooperatife ortaktır. Dünyada istihdamın ise % 0.19’ü kooperatiflerde istihdam edilmektedir. Avrupa’da her beş kişiden birinin bir kooperatif ortağı olduğu düşünülürse, kooperatifçiliğin ne kadar gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye, Afganistan ve dünya kooperatif sayısı ve ortak sayısı bakımından mukayese edildiğinde aşağıdaki Tablo 6.2.1. elde edilmektedir.

Tablo 6.2.1. Türkiye, Afganistan ve Dünyadaki Kooperatif Sayıları ve Karşılaştırması

	Kooperatif Sayısı	Kooperatif Ortak Sayısı	Toplam Nüfus	Ortalama Ortak Sayısı	Kooperatif Ortağı (%)
Türkiye	59.699	6.672.829	84.680.273	111,77	7,88
Afganistan	1.015	20.647	32.870.171	20,34	0,08
Dünya	2.614.598	1.071.790.167	7.753.000.000	409,92	13,82

Kaynak (IMF, 2022 ; The World Bank, 2022 : T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022).

Türkiye, Afganistan ve Dünya kooperatif sayısı ve ortak sayısı bakımından mukayese edildiğinde aşağıdaki sonuçlar elde edilmektedir.

a. Dünyada ortalama kooperatif ortak sayısı 409,97 iken bu sayı Türkiye’de 111,17 ve Afganistan’da 20,34 ‘tür. Bu verilere göre Türkiye, dünya ortalamasının dörtte biri iken Afganistan’da bu oran yaklaşık yirmide biridir Türkiye’de ortalama kooperatif ortak sayısı Afganistan’ın yaklaşık beş katıdır.

b. Toplam nüfus içinde kooperatif ortağı sayısı dünya’da % 13,82 Türkiye’de % 7,88% ve Afganistan’da ise % 0,08’dir. Bu oranlara göre Afganistan, dünya ortalamasının yaklaşık ondörtte biri iken Türkiye, yaklaşık olarak yarısı kadardır. Türkiye ortalama ortak sayısı bakımından Afganistan’ın yaklaşık sekiz katıdır.

c. Dünya’da yaklaşık olarak bir milyardan fazla insan bir kooperatife ortak iken Türkiye’de yaklaşık 6.6 milyon kişi, Afganistan’da ise yaklaşık 20 bin kişi bir kooperatife ortağıdır. Kooperatif ortakları Dünyada yaklaşık 2.6 milyon, Türkiye’de 59 bin, Afganistan’da ise 1015 kooperatif ortağıdır.

5. Bu oranın en yüksek olduğu % 7,08 ile Avrupa ilk sırada gelirken bu oran en düşük olduğu bölge ise % 0,08 ile Afrika Tıra Sahra bölgesidir. Dünya’da istihdamın, % 0,19’ü kooperatiflerce karşılanırken bu oran % 1,23 ile Okyanusya’da en yüksek, en düşük ise Afrika ve Ortadoğu bölgelerindedir. Türkiye’de kooperatiflerin ekonomisi değeri içersinde payı giderek artmak ile birlikte Avrupa ve Amerika ile karşılaştırdığında geride olduğu söylenebilmektedir. Yıllık cirusu bir milyarı aşan kooperatif yok denecek düzeydedir. Afganistan’da ekonomisinin bozuk yapısı Afganistan’daki kooperatiflerinde ekonomisi yapısına yansıtılmaktadır.

6. Türkiye'nin zengin kooperatif deneyimi ve birikimi kooperatiflerin uluslararası örgütlerde üye ve ortak olmasına sağlanmıştır. Bunlardan biriside uluslararası kooperatifler birliği (ICA)'dır. Yaklaşık 90 ülkede 800 milyon kişiyi temsil eden 222 organizasyon ICA'nın üyesidir. Türkiye'de, Türk kooperatifçilik kurumu, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Türk Milli Kooperatifler Birliği, Pancar Ekicileri Kooperatifi Birliği ve Türk Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği ICA'nın üyesidir (ICA, 2020).

6.3. TRKİYE İLE AFGANİSTAN'IN TARİHİ SÜREÇ KOOPERATİFÇİLİK YÖNDEN KARŞILAŞTIRMASI

Türkiye'de modern kooperatifçiliğin ilk uygulamasının 1863 yılında devlet tarafından kurulan 'ev fonları' (tarım kredi kooperatiflerine benzer bir yapı) ile başladığı düşünülmektedir. Ancak Türkiye'de kooperatifleri ilk büyük gelişimi Cumhuriyet döneminde olmuştur. Ülke kooperatifleri için belki de en önemli fırsatlardan biri, Cumhuriyet, kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün kooperatiflerin potansiyelini ve katkısını fark etmesidir. Atatürk 1920'den ölümüne kadar Türkiye'deki kooperatif hareketinde yer almaktadır. Ziyaret ettiği yerlerde yaptığı konuşmalarda kooperatiflere yer vererek insanları bilinçlendirmeye çalışmıştır. Ayrıca Atatürk, kooperatiflerin koruyucusu ve hamisi ve kendisi de bir kooperatif ortağı olmuştur (Mülayim, 2013).

1920-1938 yılları arasında Türkiye'de kooperatifçilik için yapılan tüm yasal düzenlemeler Atatürk'ün öncülüğünde yapılmıştır. Öte yandan, Atatürk'ten sonra kooperatifler planlı döneme (1938-1960) kadar bir durgunluk dönemi yaşamıştır. 1960 sonrası en önemli gelişmelerden biri de kuşkusuz kooperatiflerin anayasaya alınmasıdır. 1961 Anayasası'nın 51. maddesinde "Devlet, kooperatiflerin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır." Cümleinin dahil edilmesi, Devleti kooperatiflerin gelişmesi konusunda daha aktif ve sorumlu kılmıştır. Öncelikle dönemin sosyal ve ekonomik faktörlerinden dolayı kooperatifler tarım alanlarında ortaya çıkmış ve uzun yıllar tarım alanlarında yoğunlaşmıştır. Daha sonra ekonomik ve sosyal yapıdaki değişimler ve yeni oluşan ihtiyaçlar nedeniyle konut/iş, ulaşım, tüketim, kredi güvenliği gibi alanlara da yayılmıştır(). Diğer kaynaklara göre Türkiye'de kooperatif uygulamalarının temeli çok eskilere dayanmaktadır. Kooperatiflerin karşılıklı yardımlaşma, dayanışma ve özveri gibi ilkeleri geçmişten bu yana Türk milleti için var olan imece kültürü ile benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla imece'nin örgütlenmemiş bir kooperatif olduğu varsayılabilir. Kooperatifçiliğin bir diğer ilham kaynağı ise 13. yüzyılda Anadolu Selçukluları döneminde ortaya çıkan Ahiliktir. Bu

dernekler esnaf ve sanatkarların meslek birlikleridir. Ahilik sisteminin aşırı gelir ve servet eşitsizliğinin önlenmesi, işsizlere iş sağlanması, üretici ve tüketicilerin korunması, mesleki eğitim verilmesi gibi özellikleri kooperatiflerin özellikleriyle benzerlik göstermektedir (Güneş, 2017).

Türkiye’de, Ahi birliği 17. yüzyılda loncalara dönüşmeye başlamış, 19. yüzyılın ikinci yarısında ise bir çöküş dönemine girmiştir. Türkiye’de modern kooperatiflerin doğuşu bu şirketlerin çöküşüne denk gelmiştir. Mithat Paşa tarafından 1863 yılında Pirot şehrinde kurulan “Memleket Sandıkları” adlı ilk tarımsal kredi teşkilatı, modern kooperatifçiliğin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. memleket Sandıkları'nın sorunları Menafi Sandıkları'nda da devam etmiş ve 1888'de Ziraat Bankası Nizamnamesi'nin çıkmasıyla bu paralar Ziraat Bankası'na devredilmiştir. 250 civarında olduğu tahmin edilen destek fonunun 2 milyon liralık sermayesi Ziraat Bankası'na devredilmiştir. Ancak Afganistan’da kooperatifler 1959 yılında başlamasıyla 2 kez bu kooperatifler, kanunu ve idari yapısı çöküşlük ve değiştirmesini söylenmektedir (Saray, 2018).

Afganistan’da kooperatifçiliğin tarihsel sureci ise 1959 yılında Cumhuriyetten önce, Afganistan’da kooperatifçilik ilk kez (Zahir Şah) döneminde 113 tarımsal kooperatif sayısı (karakul, krem, koza) hayvan derisi üretimin üzerine kurulmuştur. Afganistan’da kooperatifler, Cumhuriyet sisteminin kurulmasıyla geliştirmiştir. 1964 yılında yeni kooperatifler yasası ülkeye tanıtılmasıyla kooperatiflere daha fazla ayrıcalık verilmiştir. Kooperatiflerde ağır geliştirme konusu hükümetin üçüncü kalkınma pılanlama dahil edilmiştir. kooperatiflerin çalışmalarının kurulması ve uygulanması için Dünya Bankası tarafından, ILO üç uzman ile başlamış olup kooperatiflere bir toplum kurulmuştur (Şahzad, 2017).

1981 yılında kooperatifler yasasını değiştirdiler ve bu değişim kooperatifçiliklere yararlı gelmiştir. Yeni yasaya göre kooperatifçiliklere daha puan ve önem verilmiştir. 1958 yılından itibaren İlk kooperatifler Afganistanda, devlet tarafından desteklenmiştir. Afganistan’da İkinci dünya savaşından sonra devlet arasında bir ilkel kooperatifçilik ortaya çıkmıştır, bu kooperatifçilik memurlar ve askerler arasında kurulmuştur. Bu kooperatifin başlıca, İstihlaki kooperatifi olarak adlanmıştır. İstihlaki Kooperatifleri devlet tarafından desteklenmesi ile gönüllü olmasını söylenmektedir. İstihlaki kooperatifi, devlette çalışanlara memur ve askerlerin

maaşından aylık belirli bir pay alıp, bütün çalışanların kooperatife katılmış olduklara ihtiyaçlarını; (yağ- şeker – pirinc v.b) gibi karşılık verilmiştir (Şahzad, 2016).

Bu bilgilere göre Türkiye ve Afganistan arasında kooperatifçilik konusunda mukayese etmektedir.

Tablo 6.3.1. Türkiye ve Afganistan ‘da kooperatifçiliğin karşılaştırması

Sayı	Yıl		Türkiye	Afganistan
1	2021	Kooperatiflerin başlangıcında devlet desteği	vardır	Devlet ve dış destek
2	2022	Devlet katkısı	vardır	vardır
3	-	Kooperatiflerin ilk kuruluşu	1863	1959

Kaynak: (Şahzad, 2018, T.C. Ticaret Bakanlığı).

Tablo 6.3.1. görüldüğü üzere Türkiye’de kooperatifler devlet tarafından desteklenmesi anayasal bir zorunluluktur. Kooperatiflerin geliştirilmesi ile ilgili Anayasanın 171. Maddesi, devlet, ülke ekonomisinin avantajlarını dikkate alarak esas olarak üretimi artırmaya ve tüketiciyi korumaya yönelik olarak gelişmesini sağlayacak önlemlerin alınmasını vurgulamıştır. Ancak Afganistan anayasasında kooperatifçilikten bahs edilmemiş olduğundan devletin kooperatiflere desteği anlaşılmamaktadır (ILO,2021, Şahzad, 2017, T.C Ticaret Bakanlığı, 2021).

6.4.TÜRKİYE İLE AFGANİSTAN’IN KOOPERATİFÇİLİK MEVZUATI AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMA

Mevzuat, kooperatiflerin özü olan bir arada olmayı ve birlikte hareket etmeyi, dayanışmayı kurumsallaştırmayı, ortak girişimin kurumsal bir yapıya dönüşmesini, diğer kurumlar tarafından tanınma ve desteklenmeyi, kooperatifleri kurup düzenlemeyi mümkün kılmaktadır. Anayasa, devlete kooperatifleri tanıma ve teşvik etme ve kooperatifleri geliştirme görevini vermektedir. Bu doğrultuda devlet, bu düzenleyici ve denetleyici otorite ile yasal düzenlemeler yapar ve kooperatiflere yönelik kılavuzlar geliştirir (EUM, 2017).

Genel ve özel kanunlarla nitelenen Türkiye’de kooperatifler hukuku, yıllar içinde kabul edilen düzenlemelerle çok parçalı ve karmaşık bir yapıya kavuşmuştur. Bu yapı, kamu denetimi

ve yönetiminin öncelikli olduğu bir anlayışı yansıtmaktadır. Bu çok başlı kamu yönetimine imkan veren yapı yerine kooperatiflere alan açan, esneklik sağlayan, özerklik ve demokratik yönetim ilkelerini garanti eden bir yapıya ihtiyaç vardır. İşbirliği ortakları, yöneticiler ve hatta ilgili kamu görevlileri için anlaşılması ve uygulanması zor olan bu yasal altyapı, uluslararası ilkelere ve güncel ihtiyaçlara göre sadeleştirilmeli ve yeniden tasarlanmalıdır. Bu amaçla, farklı yaş, cinsiyet ve yeteneklere sahip kooperatif ekosistemindeki aktörleri temsil eden bir çalışma grubu oluşturulmalıdır. Söz konusu grup, daha önceki çalışmaları gözden geçirmeli, BM ve ILO bu alandaki tavsiyelerini ve kooperatif ekonomisinin geliştirildiği ülkelerin mevzuatlarını inceleyerek bir proje hazırlamalı ve bunları toplumun bakış açılarına açmalandırmaktadır (Yılmaz, 2019).

Mevzuat sadeleştirmesinin temel amaçlarından biri, kooperatiflerin kontrol ve denetiminden sorumlu kamu kurumunu ve kamunun kooperatiflere hizmet sağlama şeklini yeniden yapılması olmaktadır. Kurumlar arası uyum ve koordinasyonu sağlayacak düzenlemeler aranmaktadır. Bu bağlamda farklı bakanlıklardan ilgili birimlerin tek bakanlık ve tek genel müdürlükte bir araya getirilmesi avantajlı olmaktadır. Bakanlıkların yanı sıra kooperatiflerin faaliyetleri ile bağlantılı Sosyal Sigortalar Kurumu (SGK) ve vergi dairesi gibi kurumların da bu koordinasyona dahil edilmesi önemlidir. Bu kurumların kanundan doğan sorumlulukları genelgelerle netleştirilmiştir (SGK, 2020).

Türkiye'de mevzuatta tanımlanmış farklı tüzük ve unvanlara sahip 40'a yakın kooperatif türü bulunmaktadır. Kooperatiflerin sınıflandırılması sektör ve faaliyet bazında yapılmaktadır. Bu sıralama mantığı kooperatiflerin organizasyon yapılarına da yansımaktadır. Mevzuat sadeleştirme kapsamında kooperatifler, ekonomik ve sosyal değer yaratma amaçlarına veya kooperatif ortaklığı ve faydalanıcılarının kooperatifin tüzel kişiliği ile olan ilişkilerine göre sınıflandırılarak tür sayısı azaltılmalıdır. Belirlenen türlere göre taslak tüzükler oluşturulmalı ve yönetim yapısı ortaklık kriterleri, asgari üye sayısı ve kooperatif sermayesi, tavsiye kararları ve teşvik sistemleri ile yönlendirilmelidir (Aykaç, 2018).

Türkiye'de kooperatifler alanında ilk yasal düzenleme Mithat Paşa tarafından hazırlanan "Ülke Fonlarının Şekil ve Sermayesinin Yönetimi ile Kar ve Temettülerin Tüketimi Hakkında Layiha"dır. Bunun 1867'de Babıali'ye takdim edilmiştir. Ardından 28 Aralık 1920'de TBMM'sinde görüşülen ve çeşitli nedenlerle kabul işlemleri tamamlanamayan Kooperatifler

Kanunu'nun savaş nedeni ile kısmen kabul edilmiştir. Sakarya Sefer Savaşında çıkarılan Ereğli Havzai Fahmiye Madenciler Kanunu, kooperatiflerin kurulmasına izin verilmiştir (Hazar, 1986). Bu uygulamada keyfi davranışları önlemek için Fransız Ticaret Kanunu'ndan tercüme edilen 1850 tarihli Berriye Ticaret Kanunu olarak adlanmıştır (Kaboğlu, 1989). Bu kanuna aynı kanunun, 1924 yılında eklenen bir fıkrada, kooperatif ibaresi artık hukuki bir terim haline gelmiştir. 15. maddede sayılan üç şirkete ek olarak kooperatifler de eklenmiştir (Tunçağıl, 2013). 29 Mayıs 1926 tarihli ve 865 sayılı Ticaret Kanunu'nda kooperatifler ile ilgili bir maddeye yer verilmiş ve tanım maddesinde kooperatifler bir şirket şekli sayılmıştır. Cumhuriyet döneminde üretim, alım satım kooperatifleri hakkında kanun hükmünde kararname (KHK) 21/04/1924 tarihli, 498 sayılı Nominal Ziraat Birlikleri Kanunu, 05/06/1929, 1470 tarihli Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu, 21/10/21 tarihli 2834 sayılı Kanun ile 1935 Tarım Satış Kooperatifleri ve Sendikalar, 21 Ekim 1935 tarih ve 2836 sayılı bununla birlikte tüm kooperatifleri kapsayan ve bunların kurulması, işletilmesi ve denetlenmesine ilişkin özel hükümler içeren 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, 1969 yılında yürürlüğe girilmiştir (Güreşçi , 2016). Afganistan'ın Tarihinde kooperatifçilik alanında ilk yasal düzenleme, 1961 yılında Zahir Şah döneminde ve ILO tarafından yayımlanmıştır. Beş yıl sonra 1967 yılında Davud Şah döneminde ise kooperatif mevzuatı ve kooperatiflerin kanunu değiştirilmiştir (Muctaba, 2012).

Mevzuat oluşumunda toplumun bilinçlenmesi ve bunun yaygınlaştırılması gerekmektedir. Kooperatifçilik konusunda eğitim diğer bütün faaliyetleri de yakından ilgilendirmektedir. Eğitimde yaşanan bu boşluk kooperatifçiliğin benimsenmesineneden olacaktır. Kooperatifçilik eğitimi konusunda her iki ülke arasında ciddi farklılıklarda bulunmaktadır. Afganistan'da resmi kayıtlara göre kooperatifçilik konusunda herhangi bir örgün yada örgün olmayan eğitim verilmemektedir. Ancak yurtdışından gelenlerin vermiş olduğu bazı eğitimlerin olduğu söylenebilir. Öyse, Türkiye'de belirgin bir düzeyde yetersizde olsa belirli bir kooperatifçilik eğitimi verilmektedir. Bu durum her iki ülke arasındaki kooperatifçilik eğitimi ve farklılığında ortaya koymaktadır (Saray, 2018).

SONUÇ

Avcılık ve toplayıcılık yapan insanların, artan nüfusları karşısında ihtiyaçları artmıştır. İnsan oğlunun hayatta kalmak için bu ihtiyaçların karşılanması bir zorunluluk olup insanların gıda barınma ve bazı tehditlere karşı kendisini koruma içgüdüsu yaratılışın bir gerçeğidir. İnsanlığın tarımla tanışması bütün bu gerekçeler dikkate alındığında, beklenen bir sonuç olmuştur. Devrim niteliği taşıyan bu gelişme, avcılık ve toplayıcılığın terk edilmesine ve tarımı yaşamın merkezi haline gelmesine neden olmuştur. Tarım Devrimi, beraberinde yerleşik hayattaki doğmasına ve böylelikle insanlığın sosyal yaşamında gelişmesine neden olmuştur.

İnsanın bir arada yaşayabilmesi ve bunu sürdürülebilir kılması, ekonomik ve sosyal davranışlarına bağlıdır. Bu davranışlar, zaman içerisinde karşılıklı olarak yardımlaşma, dayanışma, işbirliği ve benzeri düşüncelerin de gelişmesine neden olmuştur. Bu davranış şekli, aynı zamanda tarıma dayalı olan ekonomik yapılarının da daha da gelişerek, ticari yaşamlarının başlamasına neden olmuştur. Tarih boyunca birçok toplum, bir arada yaşamın, birlikte hareket etmenin ve birlikte iş yapmanın çeşitli yönlerini denemiş ve bu konuda yeni düşünce ve uygulamalar bulmuştur. Bunlardan biriside kooperatifçilik düşüncesi ve oluşumudur.

Kooperatifçilik, kavram olarak Latince *cooperation* kelimesinden türemiş ve bütün dillere o dildeki telavuz şekline göre yerleşmiştir. Bu kelime *Co* ve *Operation* kelimelerinin bir araya gelmesinden oluşmakta ve terim olarak *birlikte iş yapmak* anlamına gelmektedir. Kooperatifçiliğin birlikte iş yapmayı vurgulaması, bu yapının başlı başına ekonomik ve sosyal içerikli olduğunu ortaya koymaktadır. Kooperatifçiliğin kökeni ile ilgili çeşitli bilimsel araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalarda, modern kooperatifçilik öncesi çeşitli toplumlar ve medeniyetlere ait birikimler incelenmiştir. Bunlardan biriside İngiltere kooperatiflerinin çatı örgütü olan Cooperatives UK'nin Genel Sekreteri Ed Mayo, Rochadale öncesi kooperatifçiliğin tarihini yazdığı, "*A short history of co-operation and mutuality*" başlıklı kitabında Ed Mayo, çeşitli ülkelerdeki Rochadale öncesi kooperatifçiliğin köklerini araştırmıştır. Bu araştırmada, Ahilik üzerinde durulmuş ve kooperatifçiliğin kökeni ile Ahilik arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Kooperatifçiliğin kökenleri ile ilgili çeşitli tartışmalar olsada modern kooperatifçiliğin 1846 yılında Rabert Owen'in öncülüğünde İngiltere'nin Rochadale kasabasında başladığı ve sonradan Batı Avrupa, Amerika ve dünyanın diğer ülkelerine hızlı bir şekilde yayıldığı kabul edilmektedir. Dünyada kooperatifçiliğin gelişmesinde 1895 yılında Londra'da kurulan ICA'nın önemli bir rolü vardır. ICA'nın temel amacı, dünyada kooperatifçiliğin

güçlendirilmesi, kooperatifler arası işbirliğinin sağlanması ve böylece kooperatifçiliğin uluslararası yayılmasını sağlamaktadır. Çeşitli ilkeler çerçevesinde, kooperatifçiliğin uluslararası ilkelerinin ve altyapısının oluşturulması, bir ölçüde ICA tarafından sağlanmaktadır. Modern kooperatifçiliğin demokratik yönetim, gönüllülük ilkesi, özerklik ve tarafsızlık gibi uluslararası kooperatifçilik ilkelerinde benimsenmesine neden olmuştur.

Günümüzde, dünyadaki kooperatif sayısı yaklaşık 2 milyon olup dünyada kooperatifçilik ortak sayısı 1 milyar civarında olması ile dünya nüfusuna yaklaşık % 13.82'si bir kooperatife ortak iken dünyada istihdam edilenlerin % 0.19'u ve küresel ekonominin % 4.30'ü kooperatifler tarafından karşılanmaktadır.

Kooperatiflerin, ekonomik ve sosyal yaşamdaki rolü oldukça önemlidir. Geçmişten günümüze kadar insanların yaşamış olduğu bir çok sorunun aşılmasında kooperatifçiliğin öngüdüğü ilkelerle hareket edilmesinin önemi oldukça büyüktür. İnsanların sosyalleşmesi ve birarada yaşaması, onların geliştirebildikleri ortaklıklarla ve bu ortaklığın niteliği ile ölçülebilmektedir. Nitekim kadim birçok medeniyet, güçlü sosyal yapısı ile günümüzde de ayakta durabilmektedir.

Özellikle Sanayi Devrimi sonrasında izlenen ekonomik politikalar, yeni ekonomik ve sosyal sınıfların da doğmasına neden olmuştur. Genel olarak toplumun bir tarafı zenginleşirken diğer tarafı da yoksullaşarak dahada bağımlı hale gelmiştir. Yeni oluşan ekonomik sistem, liberal politikalar ve sosyal yapıdaki bozulmalar küresel çaplı krizlere neden olmuştur. 1929 yılının ekonomik buhranı, bir milat kabul edildiğinde, günümüze kadar dünyada birçok ekonomik kriz ve sosyal çalkantılar meydana gelmiştir. Covid 19 pandemi sürecinde yaşanan ekonomik kriz, özellikle etkisini geri kalmış ülkelerde ve yoksullar arasında daha da kenisini hissettirmektedir. Üretimden tüketime kadar tedarik zincirinin bozulması, arzın baskılanması ve talepteki artışlar bu krizin daha da derinleşmesine neden olmuştur. Üretici ve tüketici arasındaki bağın zayıflığı üreticilerin ve tüketicilerin yetersiz örgütlenmeleri, bu tür krizleri daha da güçleştirmektedir. Oysa üreticilerin ve tüketicilerin demokratik ve insancıl esaslara göre örgütlenmesi, bu tür krizlere karşı karşı bir tutumu göstermektedir. Ekonomik olduğu kadar, sosyal bir örgütlenmeyi de başaran ve dünyanın zengin birikimini yansıtan kooperatifleşme, ekonomik krizler için olduğu kadar ekonomik gelişme içinde önemlidir. Kooperatifleşmenin katılımcı, paylaşımcı ve üretken yapısı, sosyal yaşamında önemli bir göstergesidir. Günümüzde ekonomik ve sosyal yaşamın tekelleştiği bir süreçte, kooperatifçilik akıl ile emeği, sermayeyi ve üretim paylaşım

esas olarak birleştirme gücüne sahiptir. Amerika, Avrupa Birliği, Japonya, Çin gibi ülkelerin başını çektiği büyük bir ekonomik güç bulunmaktadır. Bu güç dünyada üretilen ve tüketilen katma değerın yaklaşık % 80'ini oluşturmaktadır. Oysa, dünyada bir çok geri kalmış ülke kaynakları sömürülmekte ve her geçen gün daha da zor şartlarda varlıklarını devam ettirme zorunda bırakılmıştır. Bu ülkelerden biriside Afganistan olup, zengin tarihi ve kültürel birikimi olmasına rağmen yaşamış olduğu iç savaş, işgal, terör ve siyasi istikrarsızlık, ülkeyi sürekli bir çıkmaza sokmuştur. Afganistan, yaklaşık 453 bin km² yüzölçümü ve 36 milyon civarında bir nüfüsü ile bir Asya ülkesidir. Ülkenin engebeli coğrafyası, zengin yeraltı kaynakları ve tarıma dayalı bir ekonomik yapıya sahiptir. Afganistan, GSMH sıralamasına göre dünyada 116. Sırada kişi başına düşen GSYİH ise 188. sıradadır. Önemli bir sosyo-ekonomik gösterge olan insani gelişme endeksi sıralamasına göre ise Afganistan 169. Sırada yer almaktadır.

Afganistan içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal problemlerden çıkış yolu için çeşitli alternatifler ileri sürülmektedir. Bunlar makro ölçekli planın ve programlar olabileceği gibi daha mikro ölçekli adımlarda atılabilir. Her şeyden önce, Afganistan'da siyasi istikrarın sağlanması, şiddet ortamının ortadan kaldırılması gerekmektedir. Herşeyden önce Afganistan'da barışın sağlanması ilk ve öncelikli olandır. Afganistan'ın sosyo-ekonomik sorunlarının çözümünde, kooperatifçilik uygulamalarının etkili ve kullanılabilir olduğu düşünülebilir. Bunun nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir.

1. Afganistan'ın içinde bulunduğu zor durumdan çıkabilmenin çeşitli yolları olmasına rağmen kooperatifçiliğin daha kısa vadede ve daha gözlenebilir sonuçlarının olması.
2. Kooperatifçiliğin evrensel bir dilinin olması,
3. Afganistan'ın kooperatifçilik konusundaki tarihsel birikimi,
4. Kooperatifçilik uygulamalarının geniş bir kitleye hitap etmesi,
5. Kooperatifçilik ile ilgili pilan ve programların daha düşük maliyet ile ve daha düşük sermaye ile uygulanması,
6. Kooperatifçiliğin ekonomik olduğu kadar sosyal yönünde olması,

Afganistan'ın geri kalmışlığı ile ilgili sorunlarının çözümünde, kooperatifçiliğin Afganistan'da geliştirilmesi uygun bir alternatif olsa da kooperatifçilik ile ilgili Afganistan'ın ciddi bazı eksikliklerinin de olduğu bir gerçektir. Bunların bazıları aşağıdaki gibi sıralanabilir.

1. Afganistan'daki siyasi istikrarsızlık ve bunun yansımaları,
2. Afganistan'daki problemler ve bunun yansımaları,

3. Afganistan'daki kooperatif mevzuatı ile ilgili düzensizlikler,
4. Afganistan'daki kooperatifçiliğin yönetim yapısındaki bozukluklar,
5. Genel eğitim düzeyinin düşük olması,
6. Kooperatifçilik eğitimi ve bilgi noksanlığı,
7. Afganistan'daki kooperatiflerin mali kaynak yetersizlikleri,
8. Afganistan'daki kooperatifçiliğin uluslararası kooperatif örgütü olan ICA ile düşük seviyeli ilişkisi,

Yükardaki faktörler, Afganistan'daki kooperatifçiliğin mevcut durumunu ortaya koymakla birlikte, sorunlarının çözülebileceği ve bununla Afganistan'ın sosyal kalkınmasına olumlu katkı sağlayabileceği konusunda bir kanaatin oluşmasına neden olmaktadır.

Afganistan'da, kooperatifçilik ilk kez 1956 yılında deri üretim sektöründe kurulan bir kooperatif ile başlamıştır. Son verilere göre Afganistan'da kooperatiflerin sayısı 1015 olup ortak sayısı 20 civarındadır. Ayrıca Afganistan'da ortalama bir kooperatifte 20,34 ortak bulunmaktadır. Afganistan'da % 45,77 ile tarım kooperatifleri, en fazla sayıya sahip iken bu kooperatifleri % 13,09 ile reklâm kooperatifleri ve % 10,83 ile eğitim kooperatifleri izlemektedir. Ülkede % 0,98 ile teknik eğitim kooperatifleri en az sayıda iken %1,08 ile workshop kooperatifleri ve % 1,37 ile işletme kooperatifleri bunu takip etmektedir. Afganistan'daki kooperatifçiliğin mevcut durumu ile ilgili bu veriler, aslında Afganistan'da kooperatifçilik konusunda Türkiye gibi bir ülke ile kurabileceği karşılıklı siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkilerinin etkili olabileceği söylenebilir. Bunun nedenleri iki ana grupta toplanabilir:

Türkiye ile Afganistan dostluğu ve tarihi ilişkileri Osmanlı emperatorluğu dönemine dayanmaktadır. Afganistan ile Türkiye tarihi sürecinde hiçbir zaman birbirine hasım ve düşman ülkeler olmamıştır. 1914 yılında Afganistan kralı Emanulah Han gençliğinde Türkiye'de askerlik eğitimini almıştır. Çanakkale savaşı döneminde Emanullah Han Afganistan kralı birçok Afgan askerlerini Türk askerlerinin yanında Türk varanının düşmanlarına karşı birlikte savaşmışlardır. 1921'de Moskova'da Türkiye ile Afganistan arasında bir dostluk anlaşması imzalanmıştır.

Türkiye ve Afganistan birbirlerine yardım edilmesi ile hiçbir zaman düşman ülkeler olmamışlardır. Bu dostluğun mimarları Atatürk ve Amanullah Han'dır. Afganistan'dan gelen

mülteciler, Türkiye'deki göçmenler ve üniversite öğrencileri, tarih boyunca insanoğlunun bitmeyen istek ve ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkmış bir toplumsal hakikattir.

1909- 1919 yıllar arasında Afganistan kralı Amanullah Han döneminde Türkiye ve Afganistan arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri başlamaktadır. Ancak Türkiye'de yeni cumhuriyet kurulduğundan bu dönemde Afganistan'a yapılan ekonomik yardımlar sınırlı kalmıştır. İki ülke arasındaki ticari ve ekonomik bağlar bazen iyi gelişirken bazen de sekteye uğradı. 20. yüzyılda Türkiye ekonomisi hızla ilerlemeye ve gelişmeye başladı. Aynı zamanda, Türkiye dış politikasında dış yardıma daha fazla önem vermiştir. Türkiye, Afganistan'ın yanı sıra ihtiyaç sahibi birçok ülke için başka yardım programları da başlamıştır. 2001 yılında Afgan savaşı başladığında ülke ekonomisi çok kötü durumda kalmıştır. Bu dönemde Afganistan'a yardım eden ülkeler arasında yer almaktadır. 2004 yılında Türkiye ile Afganistan arasında ticari ve ekonomik işbirliği anlaşması imzalanmıştır. İki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirmek için 2005 yılı sonuna kadar 100 milyon dolar eşğine ulaşmak için mümkün olan her şeyin yapılmasına karar verilmiştir

Ekonomik ve ticaret işbirliği anlaşması, 2004 yılında Türk-Afgan karma ekonomik komisyonu kurulmuş ve iki ülke arası ekonomik ve ticaretin gelişmesi için çalışmalar başlamıştır. 2005 yılın sonlarında yapılan ilk karma komisyon toplantısı ile Türkiye ile Afganistan arası ticaret hacminin 2005 yılında 100 milyon dolar birkaç yıl sonrasında 250 milyon doları olmasını hedeflenmiştir, Bu değerlere ulaşmış hatta geçilmiştir Türkiye ile Afganistan arasında ithalat ve ihracat bilgilere göre, 2004 yılında yapılan anlaşmadan sonra daha iyi bir şekilde başlamıştır. 100 milyon dolardan başlayan, verilere göre 2010 yılında Türkiye'nin Afganistan'a ihracatı ise, 260 milyon dolara, 2011'de 276 milyon dolara, 2012'de 290 milyon dolara, 2013'te 298 milyon dolara yükselmiştir. Ayrıca 2014-2018 yıllar arasında Türkiye'nin Afganistan'a ihracatı, 145 milyon dolara düşmüştür. 2019 yılında Türkiye'nin Afganistan'a İhracatı ise 156 milyon dolardan, 2020 yılında yaklaşık 31 milyon dolara düşmüştür.

Afganistan ile Türkiye arasındaki ithalat ise, 2010 yılında 5,1 milyon dolara, 2011'de 4,8 milyon dolara, 2012'de 6,5 milyon dolara, 2013'te 10,7 milyon dolara, 2014'te ise 16,5 milyon dolara yükselmiştir. 2015-2018 yıllar arasında ithalat hacmi, 16,5 milyon dolardan 11,6 milyon dolara düşmüştür. 2019 yılında ise ithalat hacmi iki ülke arasında 24 milyon dolara yükselmiştir. 2020 yılında ise 6,9 milyon dolara düşmüştür.

1909- 1919 yıllar arasında Afganistan kralı Amanullah Han döneminde Türkiye ve Afganistan arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri başlamaktadır. Ancak Türkiye'de yeni cumhuriyet kurulduğundan bu dönemde Afganistan'a yapılan ekonomik yardımlar sınırlı kalmıştır.

İki ülke arasındaki ticari ve ekonomik bağlar bazen iyi gelişirken bazen de sekteye uğramıştır. 20. yüzyılda Türkiye ekonomisi hızla ilerlemeye ve gelişmeye başlamıştır. Aynı zamanda, Türkiye dış politikasında dış yardıma daha fazla önem vermiştir. Türkiye, Afganistan'ın yanı sıra ihtiyaç sahibi birçok ülke için başka yardım programları da başlamıştır. 2001 yılında Afgan savaşı başladığında ülke ekonomisi çok kötü durumda kalmıştır. Bu dönemde Afganistan'a yardım eden ülkeler arasında yer almaktadır. 2004 yılında Türkiye ile Afganistan arasında ticari ve ekonomik işbirliği anlaşması imzalanmıştır. İki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirmek için 2005 yılı sonuna kadar 100 milyon dolar eşliğine ulaşmak için mümkün olan her şeyin yapılmasına karar verilmiştir.

Türkiye'de kooperatifçilik hareketi oldukça eskilere dayanmakta olup, Ahi Birlikleri ve imece kültürü ile Türk kooperatifçilik düşüncesi, 1863 yılında Mithat Paşa'nın kurulmuş olduğu Memleket Sandıkları ile yeni bir ivme kazanmıştır. Zengin Türk kültürü, bulunduğu coğrafyada, sadece kendisi için değil diğer milletlere de örnek teşkil etmiştir. Türkiye'de modern kooperatifçiliğin güçlenmesi, özellikle Atatürk döneminde sağlam temellerinin atılması ile daha da güçlenmiştir. Türk kooperatifçiliğinin Anayasal teminatının olması yeni mevzuat arayışları, KOOP-DES gibi programların geliştirilmesi gibi faktörler Türkiye'de kooperatifçiliğin her geçen gün güçlendirmesine neden olmuştur. Türkiye'de kooperatifleşmenin her geçen gün daha geniş alanlara yayılması ve ICA gibi uluslararası kooperatifler örgütlerine ile olan ilişkisi, Türk kooperatifçiliğini güçlendirmekte ve Afganistan gibi ülkelere bu alanda rol modeli oluşturmasını sağlamıştır. Kısaca :

1. Köklü geçmişi olan Türk-Afgan ilişkileri ,
2. İki ülke arasında kültürel bağlar ,
3. İki ülke arasındaki gelişmeye açık ticari ilişkiler,
4. Türkiye'in Afganistan'a insani yardımları,
5. Türkiye'de bulunan Afgan göçmenler,
6. Türkiye'in kooperatifçilik konusunda bilgi birikim ve tecrübesi ,
7. Türk kooperatifçiliğinin uluslararası ilişkileri,

8. Sorunlarına rağmen mali, idari ve diğer teknik konularda Türk kooperatifçiliğinin sürekli desteklenmesi,
9. Afganistan'ın kooperatifçilik deneyimi,
10. Afganistan'ın geri kalmışlığı için kooperatifçiliğin pratik ve uygulanabilir bir metot olması gibi faktörler Türkiye Afganistan ilişkilerini geliştirecek Afganistan'ın kalkınması için kooperatifçiliğin ön plana çıkarılarak Türk kooperatifçiliğinin Afganistan için bir rol modeli oluşturabileceğini göstermektedir.

Kooperatifçiliğin, Türkiye'de tarihi eski olduğuna rağmen kooperatifçilik binevi gelişmiş olduğu söylenebilir. Türkiye'de, konut yapı, tarımsal kalkınma, motorlu taşıyıcılar ve tüketim gibi alanlarda toplam yaklaşık 60 bin kooperatif bulunmaktadır. Bu bilgilere göre Türkiye'de, konut yapı kooperatifi 33.230 ile en fazla sayıda kooperatifi bulunmakta ve toplam kooperatifçiliğinde %55,66'ya sahiptir. Bunun sırasıyla % 11,14 ile tarımsal kalkınma kooperatifi ve % 9,11 ile motorlu taşıyıcılar kooperatfleri takip etmektedir. Türkiye'da ortalama bir kooperatifte 111,77 ortak bulunmaktadır. Ortak sayısı bakımından %23,51 ile konut yapı kooperatifi ilk sırada yer alırken bu kooperatifi, % 12,13 ile tarım kredi kooperatifi ve % 10,11 esnaf sanatkar kredi kooperatifleri takip etmektedir. Ancak kooperatif sayısı bakımından ise deniz yük taşıma kooperatifi ve sigorta kooperatifi en düşük sayıdadır. Ortak sayısı bakımından, deniz yük taşıma kooperatifi ile elektrik enerjisi üretim ve tüketim kooperatifi en düşük sayıdadır.

Türkiye'de kooperatiflerin ortak sayısı toplam 6.672.829 iken, konut yapı kooperatifi 1.569.075 ortak sayısıyla ilk sırada yer almaktadır. Bunun ortak ile pancar ekiciler kooperatifleri 1.382.627 ve 647.853 ortak sayısı ile tarımsal kalkınma kooperatifleri takip etmektedir. Türkiye'de kooperatiflerin ortak sayısı bakımından, deniz yük taşıma kooperatifi, elektrik enerjisi üretim ve tüketim kooperatifi ve fikri mülkiyet hakları ve proje danışmanlığı kooperatifi en düşük düzeydedir. Türkiye'de kooperatifler devlet tarafından da desteklenmektedir. Bunlara rağmen KOOP-DES gibi bazı kooperatifçilik ile ilgili programlar düzenlenmektedir.

Türkiye'nin zengin kooperatif deneyimi ve birikimi kooperatiflerin uluslararası örgütlerde üye ve ortak olmasıdır. Bunlardan biriside uluslararası kooperatifler birliği (ICA)'dır. Yaklaşık 90 ülkede 800 milyon kişiyi temsil eden 222 organizasyon ICA'nın üyesidir. Türkiye'de, Türk kooperatifçilik kurumu, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Türk Milli

Kooperatifler Birliği, Pancar Ekicileri Kooperatifi Birliği ve Türk Ormanlık Kooperatifleri Merkez Birliği ICA'ın üyesidir.

ÖNERİLER

Afganistan'ın içinde bulunduğu zor koşullar, ülkeyi her geçen gün bir felakete doğru sürüklemektedir. Ancak köklü bir geçmişi, bir çok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Afganistan'ın, bu kötü gidiş hattından çıkabileceği öngörülmektedir. Afganistan'da yaşanan sosyo-ekonomik problemlerden çıkmasının en temel yolu, elbetteki siyasi istikrarsızlığın giderilmesi ve ülkedeki şiddet ortamının sona ermesi ile mümkün olacaktır. Afganistan'daki kooperatifçilik bilgi ve deneyiminin kullanılarak, Afganistan'daki sosyo-ekonomik yapının gelişmesine katkı sunabileceği bir gerçektir. Bu konuda Türk kooperatifçiliğinin Afgan kooperatifçiliği için bir rol modeli olabileceği söylenebilir. Bu konuda yapılabilecek çalışmalar aşağıdaki gibi sıralanabilir :

- Taraflar arasındaki insani ve ticari ilişkiler geliştirilerek ülkeler arasındaki yakınlaşma daha da artırılmalıdır. Bu konuda devletlerarası siyasi ilişkiler, uluslararası örgütler ve STK kullanılmalıdır. Her iki ülkenin ikili ve uluslararası çıkarları göz önüne alınarak gerekirse ikili komisyonlar kurulmalı ve var olanlar güçlendirilmelidir.
- Afgan ekonomisinin yeniden inşası için uluslararası insani ve diğer ekonomik örgütlerin devreye sokulması sağlanmalıdır.
- Afganistan ve Türkiye'nin kooperatifçilik ile ilgili mevcut durumları objektif bir göze incelenmelidir. Bunun için her iki ülkenin bakanlık düzeyinde üniversite ve STK ve özellikle her iki ülkedeki kooperatifçilik ile ilgili taraflarından oluşacak bir kordinasyon kurulunun oluşturulması gerekmektedir. Bu kurul, her iki ülkedeki kooperatiflerin sayıları, ortak sayıları merkez ve üst birlikleri idari yapısı, mevzuatı gibi konularda sağlam ve güçlü veriler oluşturulmalıdır. Bu verilerden hareket edilerek bir SWOT analizi yapılarak her iki ülkenin kooperatifçiliği ile ilgili güçlü, zayıf ve güçlendirilmesi gereken yönler ele alınmalıdır.
- Afgan kooperatifçiliğini geliştirilmesi için öncelikli olarak Türk kooperatifçiliğinin, Afganistan'da çeşitli düzeylerde tanıtılması gerekmektedir. Bunun için, Türkiye'den kooperatifçilik konusunda akademik çalışmalar yapmış uzman bir ekip görev almalıdır. Ayrıca bu ekipte uluslararası ilişkiler, iletişim ve diğer teknik konularda yeni uzman kişilerden de destek alınmalıdır.
- Afganistan'da kooperatifçilik mevzuatı ile ilgili anayasal bir teminatın yanısıra uluslararası bir kooperatifçilik normlarına göre bir mevzuat çalışması planmalıdır. Bu konuda Türkiye'nin de deneyimi dikkata alınmalıdır.

- Afgan kooperatifçiliğinin, özellikle mali sorunlarının çözümünde, Türkiye ile işbirliği yapılarak, uluslararası finans kaynaklarının ve ikili oluşturulabilecek ortak fon çalışması planlanmalıdır.

- Afgan kooperatifçiliğinin ICA benzeri uluslararası örgütlerle Türkiye’inde içinde bulunacağı bir yapı ile kordinasyonun sağlanması gerekmektedir.

- Afganistan’daki kooperatifçilik eğitimi ile ilgili olarak Türkiye’inde deneyimlerini içeren uluslararası kongre, sempozyum gibi etkinlikler düzenlenmelidir. Ayrıca her iki ülkenin yüksek öğretim kurumları arasında işbirliğinin güçlendirilerek, kooperatifçilik konusunda üniversiteler arasında öğrenci değişim programları hazırlanmalıdır. Gerekirse kooperatifçilik alanında ortak, yüksek lisans ve doktora programları ile bu durum daha etkin hale getirilmelidir.

- Kooperatifçiliğin Afganistan için önemi, Afgan kamoyunca benimsenmeli ve bu konuda iletişim ve medya teknikleri kullanılmalıdır. Afganistan’da yayım faaliyeti yapan yerel, ulusal ve uluslararası medyanın bu konudaki rolü artırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Afganistan Tarım Bakanlığı. (2021). raporu, <https://www.trthaber.com/haber/guncel/afganistan-tarim-hayvancilik-ve-sulama-bakani-ahady-tbmmde-562989.html>, 04.11.2021.
- Afganistan Tarım Bakanlığı. (2021). raporu, <https://www.trthaber.com/haber/guncel/afganistan-tarim-hayvancilik-ve-sulama-bakani-ahady-tbmmde-562989.html>, 04.11.2021.
- Afganistan Ülke Raporu. (2020). <https://www.kutso.org.tr/wp-content/uploads:2020.6/Afganistan.pdf>, 04.11.2021.
- Ahmadi, A. (2008). Afganistan tarım sektörü. <https://scholar.google.com.tr/citatiooser=loRzLAAA AJ&hl=tr>.
- AISA, Afghanistan Investment Support Agency. (2021). Islamic Republic Of Afghanistan, <http://www.aisa.org.af/Afghanistan-Laws.html>, 04.11.2021.
- Anadolu Ajansı. (2022). <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/gida-fiyatlarindaki-artis-tum-dunyanin-kabusu/>, 238-207 03.04.2022.
- Anonim. (2018) I. SWOT Analizi, <http://www.score.org>, 18.03.2022.
- Avrasya (İnceleme Merkezi) (2021). http://www.avim.org.tr/icerik/afganistan_raporu_nisan.pdf, 17. 04.11.2021.
- Aykaç, A. (2018). Dayanışma Ekonomileri, Üretim ve Bölüşüme Alternatif Yaklaşımlar. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Başaran, H., Öz Saraç, B., Tunçağıl, H., Uçan, I., Gökalp, H., ve Kiyak, N. (2015). “Kooperatiflerin Yönetimine Küresel Sürecin Etkisi”. 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Bildiriler Kitabı, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Yayın No:104. Ankara, 305-325
- Bedir, A. (2020). Türklerin İktisadi Hayatında Sosyal Yardımlaşma, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler, Enstitüsü Dergisi, No. 24. 1141-1169.
- BGMK, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu. (2011). Cooperatives in social development report of

theSecretary-General, A/56/73.

Bilgin, N., Tanıyıcı, Ş. (2008). Türkiye’de Kooperatif Ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi, KMMU İİBF Dergisi, 15, 156-159.

Boratav, K. (2005). Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2002, İmge Kitabevi, Ankara, 227.

Borjas, J. (1994). The Economics of Immigration, American Economic Association, 1667- 1717.

Braidwood, J. (1960). The Agricultural Revolution, 203 (3), pp. 130-152.

Çakmak,H. (2014). Uluslararası Krizler ve Ankara, https://books.google.com.tr/books/about/Uluslararası%20krizler_ve_Türkiye'de%20Silahlı%20Krizler.html?id=_DhpAAAAMAAJ&redir_esc=y, 04.11.2021.

Can, M.F. and Sakarya, E. (2012). Dünya ve Türkiye’de tarım ve hayvancılık kooperatiflerinin tarihsel gelişimi, iktisadi önemi ve mevcut durumu, 27-36.

CATS, (2021). An Evaluation of the Turkish Economy during COVID-19, https://www.swp-berlin.org/publications/products/arbeitspapiere/CATS__Working_Paper_Nr_1_2021_Cakmakli_Demiralp_Yesiltas_Yildirim.pdf, 25.10.2021.

Çetin, A . (2015). Kooperatifleşme ve Sayısal Değerlendirmesi, https://www.researchgate.net/profile/Mehmet-Gazi/publication/312136964_Kuresellesme_Surecinde_Kooperatif_Kuruluslarinin_Turkiye'deki_Durumu/links/587178ae08aebf17d3aad728/Kuresellesme-Suerecinde-Kooperatif-Kuruluslarinin-Tuerkiyedeki-Durumu.pdf.

Çetin, A . (2015). Kooperatifleşme ve Sayısal Değerlendirmesi https://www.researchgate.net/profile/MehmetGazi/publication/312136964_Kuresellesme_Surecinde_Kooperatif_Kuruluslarinin_Turkiye'deki_Durumu/links/587178ae08aebf17d3aad728/Kuresellesme-Suerecinde-Kooperatif-Kuruluslarinin-Tuerkiyedeki-Durumu.pdf, 29.01.2022.

Çetin, A. (2015). Kooperatifleşme ve Sayısal Değerlendirmesi, 15.12.2021.

Childe, G. (1950). The Urban Revolution, The Town Planning Review , 21 (1), pp. 3-17.

- Çoban, A. (2007). Üçüncü sektör kooperatifçilik <http://tisej.com/files/arsiv/2007-42-1.pdf>, 01.02.2022.
- Coltrain, D., Borton, D, Boland, M. (2000). Differences Between New Generation Cooperatives and Traditional Cooperatives, Artur Capper Cooperative Center, Kansas State University, May, 2000.
- Deringil, S. (2008). The Turks and 'Europe': The Argument from History, Middle Eastern Studies, 43:5, 709-723.
- Doğaka, B. (2017). Yöresel ve coğrafi işaretli ürünlerin değerlendirmesi, <https://www.dogaka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/dogaka-26-sayimiz.pdf>, 01.02.2022.
- Dünya Bankası Verileri. (2021). Turkey and Afghanistan <https://data.worldbank.org/country/turkey?locale=tr>, 09.11.2021.
- EİT, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı. (2020). Devlet veya Hükümet Başkanları Yedinci Doruk Toplantısı , stanbul, Ekim 2002, (Çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/ekonomik-isbirligi-et-09.11.2021>.
- Ekici, S., Tuncel, G. (2015). Göç ve İnsan, Birey ve Toplum, 1-22. [https:// www.rg/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R19](https://www.rg/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R19) , 05.03.2022.
- Erkmenoğlu, F. (2020). Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, <http://www.mfa.gov.tr/ekonomik-isbirligi-teskilati-eit-devlet-veya-hukumet-baskanlari-yedinci-doruk-toplantisi-istanbul-ekim-2002-tr.mfa> 09.11.2021.
- Eum, H. S. (2017). Cooperatives and employment: second global report. CICOPA. Erişim adresi: <https://www.Cicopa.coop/wp-content/uploads/2018/01/Cooperatives-and-Employment-Second-Global-Report-2017.Pdf>, (05.03.2022)
- Geray, C. (2014). kırsal kalkınma ve kooperatifçilik , <http://ereuter.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/821/2019/10/KIRSAL-KALKINMA-VE-KOOPERAT%C4%B0F%C3%87%C4%B0L%C4%B0K-1.pdf>, 29.01.2022.

- Gülden Yılmaz, S. (2012). İşletmelerde Pamuk Üretim Maliyeti, Karlılık Düzeyi ve Uygulanan Politikaların değerlendirilmesi: Antalya İl Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*, SDÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- Güneş, E. (1993). Çukurova’da Pamuk Üretimi, Üretim Maliyeti, Fiyat Oluşumu ve Pazarlaması Üzerine Bir Araştırma, *Yüksek Lisans Tezi*, AÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı. Çukurova.
- Güreşçi, E. Aktürk, O. (2015). Tarımsal Kooperatiflerin Faaliyetleri Üzerine Bir Araştırma: İspir Örneği, ss. 295-312, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 10.01.2022.
- Güreşçi, E. (2017). Türkiye’de kooperatifçilik Eğitiminin Üniversitelerdeki Durumu, <http://koop.gtb.gov.tr/data/592ea2dd1a79f514ac499aae/TKR-2016-2017%200804-BASIM.pdf>.
- İHH, (İHH-İnsani Yardım Vakfı). (2021). Afganistan’a Büyük Yardım <http://www.ihh.org.tr/>, 04.11.2021.
- ILO, Uluslararası Çalışma Örgütü. (2002). Promotion of Cooperatives Recommendation, No.193.
- ILO, Uluslararası Çalışma Örgütü, Promotion of Cooperatives Recommendation, No. 193 (2002).
- İNGEV, (2021). İnsani Gelişmeyi Kırılgan Toplum, https://ingev.org/Sosyal_Dayanisma_Ekonomisi_icin_Guclu_Kooperatifcilik_Sunumu.pdf 12.04.2022.
- İnternational Cooperative Alliance (İCA), (2020). <https://www.ica hdq.org/page/2020PrePostconf>, 17.12.2021.
- Kabil Nüfus Genel Müdürlüğü, (2022). <https://www.google.com/search?q=%D8%B1%DB%8C%D8%A7%D8%B3%D8%AA+%D8%A7%D8%AD%D8%B5%D8%A7%D8%A6%DB%8C%D9%87+%D9%88+%D9%85%D8%B9%D9%84%D9%88%D9%85%D8%A7%D8%AA+%DA%A9%D8%A7%D8%A8%D9%84&sxsrf=APq-WBs8U-Mfl8>, 12.04.2022.
- Kariyawasam, A., Casil, M. (2008). kalkınma ve kooperatifleşme, 45-53, 02.02.2022.

- Karlık, S. R. (2002). Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim, 7. Basım, Beta Basım, İstanbul 78-79.
- Kayıran, M., Saygın, S. (2019). İzmir İktisat Kongresi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi, 2 (5): 27-70.
- Koç, E., Kaya, K., Şenel, M.C. (2017). Türkiye’de Sanayi Sektörü ve Temel Sanayi Göstergeleri – Ekonomik Güven Endeksi, Mühendis ve Makina, 58 (688), 15-37.
- Koç, H. (2012). Genel Kooperatifçilik ve Kadına Yönelik Kooperatier. Ziraat Mühendisliği. Ocak-Haziran, 358, 03.02.2022.
- Kocaoğlu, Timur, (2011). Afganistan Ulusal Sorunun Uluslararası Boyutları <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/49356.pdf> 07.11.2021.
- Koçtürk, O. M., Gölalan, M. (2010). 1923- 1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi, Üçüncü Sektör Kooperatifçilik, 45 (2): 48-65.
- Güreşçi, E. (2013). Kooperatif Postası Karınca, Sayı: 919, 9-10. Efkâr Tepesinden Günümüze Türkiye’nin Köy Sorunları, 10.01.2022.
- Korkmaz, Ö. (2012). Afganistan'a Türk Yardımı (1920-1960), Afganistan Üzerine Araştırmalar, İstanbul, TATAV, s.224.
- Mehdi, A. (2015). Afganistan’da Kooperatifçilik, s 45-49, 15.12.2021.
- Muctaba, H. (2017). Kooperatif Düşüncesi, Afganistan Ziraat Bakanlığı Dergisi, Kabil, s 45, 18.12.2021.
- Muctaba, H. (2017). Kooperatif Düşüncesi, s 45, Afganistan Ziraat Bakanlığı Dergisi, Kabil, 45-56.
- Mülayim, G. (2019). Kooperatifçilik. (9. Baskı) Ankara: Yetkin Yayınları, 06.03.2022.
- Mülayim, K. (2019). Tarımsal Kooperatiflerin Dünya ve Türkiye’de Mevcut Durumunun Karşılaştırılması, <https://dergipark.org.tr/en/pub/anadolu/issue/50690/660198>, 01.02.2022.

- Mülayim, Z. Gökalp. (2013) “Türkiye’de Bir Kooperatifler Bankası Kurulması İhtiyacı: Nedenleri ve Hedefleri”, Kooperatif Dünyası Dergisi, Yıl: 26, Sayı: 305, Ankara 1996<https://dergipark.org.tr/en/pub/ Anadolu/issue/50690/660198>.
- Nobil, (2019). Afganistan’da yaygın Eğitim Kurumları Düzeyleri, <http://9bil.net/article/afganistan-yayg%C4%b1n-e%C4%9fitim>, 05.16.2022.
- OECD, (2021). OECD Economic Surveys Turkey, <https://www.oecd.org/economy/surveys/TURKEY-2021-OECD-economic-survey-overview.pdf>, 25.10.2021.
- Osmanağa, O. (2007). Zirai Kredi Kooperatifler, <http://tisej.com/fies/ariv/2007-42-1.pdf>, 02.02.2022.
- Özdemir, G. (2019). Women in Rural Areas and Analytical Approaches to Empowerment of Women. O.B. Çelik ve M.İ. Yenilmez (Ed.) Women’s Economic Empowerment in Turkey içinde. New York, NY: Routledge.
- Özdemir, G., Başaran, B. (2003). Türkiye’de Kooperatifçiliğin Fikir, Anayasa ve Kalkınma Planları Çerçevesinde İncelenmesi, Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisi, 142, 33- 46.
- RECCA, (2019). Afganistan’da Bölgesel Ekonomik İşbirliği Konferansı <https://www.haberler.com/guncel/6-afganistan-bolgesel-ekonomik-isbirligi-7659309-haberi>.
- RECCA, (2019). Afganistan’da Bölgesel Ekonomik İşbirliği Konferansı <https://www.haberler.com/guncel/6-afganistan-bolgesel-ekonomik-isbirligi-7659309-haberi>.
- Şahzad, A. (2018), Afganistan Ekonomisi, Kabil 3. Basım, 189s, 45s.
- Şahzad, A. (2018), Afganistan Ekonomisi, Kabil 3. Basım, çevirme, 45-189.
- Şahzad, F. (2016). Afganistan’da kooperatifçilik, s 24-28.
- Saray M. (2020). Afganistan ve Türkler, Avrasya-Bir Vakfı, ASAM Yayınevi, Baskı:3, Ankara.
- Saray, M. (1997). Afganistan ve Türkler, , İstanbul, 298s 09.11.2021.

Saray, M. Afganistan ve Türkler, (1997) , İstanbul, 148s 09.11.2021.

SIDA, (2020). İsveçre Uluslararası Kalkınma İş Birliği Ajansı, <https://www.stgm.org.tr/en/funds/swedish-international-development-cooperation-sida>, 02.02.2022.

Tavukcu, S. (2021). Afganistan İşgalinin Sona Ermesi ve Değişen Dengeler, Ankara <https://www.sde.org.tr/sinan-tavukcu/genel/afganistan-ısgalinin-sona-ermesi-ve-degisen-dengeler-kose-yazisi-23566>, 04.11.2021.

Sputnik, (2021). <https://tr.sputniknews.com/20210301/hazine-bakani-elvan-kuresel-saglik-krizinin-damga-vurdugu-2020yi-buyumeyle-kapatan-nadir-ulkelerden-1043920240.html>, 25.10.2021.

T.C Dış İşleri Bakanlığı, (2020). <https://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa>, 09.11.2021.

T.C. Anayasası, (2022). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709-19821018.pdf> 21.04.2022.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2021). https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/09/Ekonomik-Gelismeler-2021_2.ceyrek-21092021.pdf 08.11.2021.

T.C. Kabil Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, (2020), <https://www.kutso.org.tr/wp-content/uploads/2020/06/Afganistan.pdf>, 04.11.2021.

Güreşçi, E. (2009). Tarım Ekonomisi Dergisi, 47–54. İspir'in Kalkınması Üzerine Bazı Değerlendirmeler.

Tenzir, A. (2010). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Krom Ticaretinin Siyasi Ve Ekonomik Sonuçları , <https://scholar.google.com.tr/citations?user=loRzLaEAAAAJ&hl=tr> 09.11.2021.

TGDF, (2021). Türkiye Gıda ve İçecek Sanayicileri Dernekleri Federasyonu <https://www.tgdf.org.tr/yilin-ilk-yarisinda-gida-ve-tarimda-10-milyar-dolarlik-ihracat/> 03.11.2021.

The World Bank, (2021). Afganistan, <https://data.worldbank.org/country/turkey?locale=tr> 04.11.2021.

The World Bank, (2021). Turkey, <https://data.worldbank.org/country/turkey?locale=tr> 25.10.2021.

The World Bank, (2021). Afganistan, <https://data.worldbank.org/country/turkey?locale=tr> 04.11.2021.

Ticaret Bakanlığı, Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü. (2012). Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016. Ankara. Erişim adresi: [http://www.turkey.coop/uploads/menu/t%C3%BCrkiye_kooperatif%C3%A7ilik_stratejisi_ve_eylem_plan%C4%B1_\(2012-2016\).pdf](http://www.turkey.coop/uploads/menu/t%C3%BCrkiye_kooperatif%C3%A7ilik_stratejisi_ve_eylem_plan%C4%B1_(2012-2016).pdf) , 03.02.2022.

TİKA, (2019). Turkish Cooperation and Coordination Agency (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı), <https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/FAAL%C4%B0YET%20RAPORU%202020TIKAfaaliyet2020Web.pdf> ,09.11.2021.

TİKA, (2019). Turkish Cooperation and Coordination Agency (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı), <https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/FAAL%C4%B0YET%20RAPORU%202020TIKAfaaliyet2020Web.pdf> , 09.11.2021.

TİKA, (2019). Turkish Cooperation and Coordination Agency (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı), <https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/FAAL%C4%B0YET%20RAPORU%202020TIKAfaaliyet2020Web.pdf> , 09.11.2021.

TİKA, (2019). Turkish Cooperation and Coordination Agency (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı), <https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/FAAL%C4%B0YET%20RAPORU%202020TIKAfaaliyet2020Web.pdf> , 03.02.2022.

TİKA, (2020). Turkish Cooperation and Coordination Agency (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı) <https://www.tika.gov.tr/upload/2020/06/FAAL%C4%B0YET%20RAPORU%202020TIKAfaaliyet2020Web.pdf> , 09.11.2021.

TİM, (2021). Türkiye İhracatçılar Meclisi Türkiye İhracat 2021 Raporu, 142s.

TMKB, (2022). Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, <http://www.turkey.coop/haberdetay/Rochdale-onesi-Kooperatifciligin-tarihi-yazildi/267> , 22.04.2022.

TMKB, (2022). Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, <http://www.turkey.coop/menu/2017-Faaliyet-Raporu/29> , 17.04.2022.

TOBB, (2021). Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği TOBB 2020 Ekonomik Raporu, 278s, Ankara.

TÜİK, (2021). İstatistik Veri Portalı, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>, 09.11..2021.

TÜİK, (2021). İşgücü İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Agustos-2020-33792>, 25.10.2021.

TÜİK, (2021). Türkiye Sanayi Endeksi, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sanayi-Uretim-Endeksi-Ocak-2021-37296>, 03.11.2021.

TÜİK, (2022). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210>, 25.10.2021.

TÜİK, (2022). İstatistik Veri Portalı, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109> 25.10.2021.

TÜİK, (2022). Okuryazarlık ve Cinsiyete Göre Nüfus, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=egitim-kultur-spor-ve-turizm-105&dil=1> 25.10.2021.

Turan, M. (2011). SSCB’de Toprak Mülkiyeti, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 66 (3), 307-332

Turan, N. (2002). Kooperatif İşletmelerin Ekonomik ve Toplumsal Kalkınmayı Gerçekleştirmede Başarı Sağlamalarında Etkili Olan Faktörler. Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, 03.02.2022.

Türk Kooperatifçilik Kurumu, (TKK). (2022). <http://koopkur.org.tr/>, 29.01.2022.

Türk Kooperatifçilik Kurumu, (TKK). (2022). Adres: <http://koopkur.org.tr/>, 10.01.2022.

Türk Kooperatifçilik Kurumu, (TKK). (2012). “Türkiye’de Kooperatifçilik”, Yayın No:102. Ankara.

- Türk-Afgan ilişkileri, Genel Kurmay, (2009). s.128 <https://www.worldcat.org/title/gecmisten-gunumuze-turk-afgan-iliskileri/oclc/436223006>, 09.11.2021.
- Uluslararası Kooperatifler Birliği, (ICA). (2021). Adres: <http://www.ica.coop>, 28.12.2021.
- Uluslararası Kooperatifler Birliği, (ICA). (2021). Adres: <http://www.ica.coop>, 28.01.2022.
- Ünal, Y. (2009). Bilgi Toplumun tarihçesi, Tarih Okulu, 5, 123-144.
- Üstün, Y. (2014). Sigorta, Tekafül ve Kooperatif Sigortacılığı”, Karınca Dergisi, Mart 2014, Yıl 80, S.927, s.1-12 , 28.01.2022.
- Warbasse, P. (1946). (Çeviren: Akil KOYUNCU) “Kooperatif Demokrasisi Cilt 1”, Ahenk Matbaası, İzmir.
- Wikipedia, (2021). TAİA, (Türkiye_Afganistan İttifak anlaşması, 1921) https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiyeAfganistan_%C4%B0ttifak_Antla%C5%9Fmas%C4%B1 09.11.2021.
- Wikipedia, (2021). Türkiye, <https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye> 25.10.2021.
- Wikipedia, (2021). Afganistan,<https://tr.wikipedia.org/wiki/Afganistan> 04.11.2021.
- Yazıcı, A. (2012). Kooperatifleşme ve Sayısal Değerlendirmesi, 2012, 55-61.
- Yıldırım, A.E. (2021). Tarıma 2022'de 25,8 milyar lira destek ödenecek, Dünya Gazetesi, 27 Ekim 2021.
- Yıldırım, A.E. (2021). Tarıma 2022'de 25,8 milyar lira destek ödenecek,2021, 04.11.2021.
- Yılmaz, E., Özdemir, G. ve Er, F.Ü. (2019) Women in Rural Areas and Analytical Appro- aches to Empowerment of Women. O.B. Çelik ve M.İ. Yenilmez (Ed.) Women’s Econo- mic Empowerment in Turkey içinde. New York, NY: Routledge, 05.03.2022.
- Yücel, B., Alar, G., Yücel, İ. (2019). Kapitalist sisteme karşı çözüm durağı: ahilik teşkilatı, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6 (12). 194-203.
- Yusofi, S. H., (2019), Afganistan’da Siyasi Partiler, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler

Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Tezi, s37,
http://www.google.com.tr/iGmNDeIP_zAhUG-aQKHRXsDbEQFnoECAgQAg&usg=AOvVaw2XfVtwZ_c_IAv5gVyMLwHx, 04.11.2021.

ÖZGEÇMİŞ

ADI-Soyadı : Khwaja Walid SHIRPOR

Yabancı Dili : Farsça, İngilizce, Özbekçe

Eğitim Durumu

Lisans : Taj Üniversitesi İktisat Bölümü, Balkh Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Yüksek Lisans: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı

Yayınlar

1. Güreşçi, E., Shirpor, K, W. (2021). Türkiye’de Kooperatifçiliğin Geliştirmesine Yönelik Bir Program: Kooperatiflerin Destek Programı (Koop-Des) Üzerine Düşünceler, III Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi.
2. Shirpor, K, W. (2020). Türkiyede Kooperatifçilik İle İlgili Bazı Çelişik ve Yanılmalar, Karınca Dergisi.